

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«МІЖНАРОДНА СТАТИСТИКА»**

підготовлено к.е.н., старшим викладачем Шестерняк М. М.

Тернопіль 2020

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦИЙ

ЗМІСТ

Вступ

Тема 1. Організація міжнародної економічної статистики

Тема 2. Міжнародні класифікації і реєстри

Тема 3. Міжнародна система національних рахунків

Тема 4. Методологічні основи проведення міжнародних зіставлень

Тема 5. Міжнародна демографічна статистика

Тема 6. Міжнародна статистика праці

Тема 7. Міжнародна статистика промисловості

Тема 8. Статистика міжнародної торгівлі

Тема 9. Міжнародна статистика сільського і лісового господарства

Тема 10. Міжнародна статистика фінансів

ТЕМА 1. ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ

1. Предмет міжнародної економічної статистики.
2. Основні етапи розвитку міжнародної статистики.
3. Сучасний стан глобальної статистичної системи.
4. Міжнародні економіко-статистичні стандарти.
5. Критичні проблеми економічної статистики.
6. Роль статистики у формуванні інформаційної інфраструктури світової економіки.

1. Предмет міжнародної економічної статистики.

Міжнародна економічна статистика є важливою галуззю знань і практичної діяльності по збиранню, обробці, аналізу і публікації статистичної інформації про економічні явища на рівні світової економіки в цілому.

Міжнародна економічна статистика розробляється статистичними службами міжнародних організацій після одержання вихідної інформації від національних статистичних органів, приводиться до зіставного виду, узагальнюється в регіональних і світових підсумках, публікується для широкого використання при порівняльному аналізі. Вона оцінює й аналізує дані про рівні і динаміку розвитку світового співтовариства і є базою для відповідних прогнозів.

Головна функція міжнародної економічної статистики – розробка міжнародних рекомендацій щодо уніфікованого розрахунку системи статистичних показників та їхніх угруповань за стандартними класифікаціями для всіх країн і територій на основі міжнародних стандартів обліку і статистики, побудованих за єдиною методологією. Зони забезпечують порівнянність складу і методів розрахунку всієї системи показників для аналізу тенденцій і закономірностей економічного розвитку країн. Саме це виокремило міжнародну економічну статистику з її особливим предметом, об'єктом і методами.

Предметом міжнародної економічної статистики є методологія вивчення кількісної сторони стану та закономірностей розвитку світової економіки. Вона характеризує не тільки кількісні, але і якісні аспекти економічного стану та розвитку країн, їх світогосподарських зв'язків, а також регіонів і світу в цілому.

Тепер вона представлена широкою мережею порівняно самостійних і незалежних організацій. Так, якщо *об'єктом* статистичного спостереження є світове господарство та економічні явища, які в ньому відбуваються, то *за одиницю спостереження*, як правило, беруть окрему країну.

Статистична інформація про світове господарство ґрунтується на єдиній системі статистичних показників, які обчислюються за єдиними рекомендаціями, розробленими і схваленими міжнародними організаціями як міжнародні статистичні стандарти.

Міжнародна економічна статистика узагальнює поточний досвід застосування єдиної системи показників у різних країнах і міжнародних організаціях, виробляє та вдосконалює систему міжнародної статистичної

інформації за допомогою діяльності Статистичної комісії ООН і статистичних служб інших міжнародних організацій системи ООН, Міжнародного статистичного інституту та інших міжнародних організацій.

Статистична інформація країн, як правило, розрізняється за змістом показників, методикою їх розрахунку, розумінням об'єкта статистичного спостереження, періодами і моментами спостереження, одиницями виміру та ін.

Тому перед міжнародною економічною статистикою постає низка проблем, для вирішення яких необхідно:

1) скоординувати всі найважливіші статистичні роботи глобального характеру через Статистичну комісію ООН (*вищий орган, який об'єднує головних статистів від держав-членів ООН зі всього світу, заснований 1946 р.*) шляхом розробки відповідних програм;

2) перейти від розробки міжнародних стандартів для окремих статистичних показників до розробки й удосконалення їхньої системи для різнобічної характеристики світової економіки в її різноманітних формах;

3) розробити і застосувати методології розрахунку зведених вартісних показників у однакових грошових одиницях з урахуванням реальної купівельної спроможності валют різних країн;

4) здійснити побудову достовірних значень динамічних рядів порівнянних показників для виявлення світових тенденцій і складання прогнозів можливого розвитку світу й окремих країн як на короткостроковий, так і на довгостроковий періоди, розробляючи для цього необхідні моделі;

5) домогтися зіставності змісту національних показників відповідно до визначених міжнародних стандартів. Сприяння розвитку національної статистики на базі впровадження міжнародних стандартів зі статистики і вирішенню проблем уніфікації збирання, обробки і поширення статистичних публікацій міжнародних організацій.

2. Основні етапи розвитку міжнародної статистики.

Найперші напрацювання щодо статистики простежуються в окремих збережених писемних та інших джерелах інформації з давніх часів. Проте, перші спроби систематизувати уривчасті дані про інші країни зафіксовані в Європі в XVI–XVII століттях: це роботи представників «описової школи» і особливо «політичних арифметиків».

Створення національних статистичних служб у багатьох країнах в IX – на початку X ст. відкрило можливість узагальнення результатів їх діяльності і вироблення загальних підходів розв'язання виниклих проблем і зіставності даних, що збираються. Такі узагальнення були започатковані періодичними міжнародними статистичними конгресами, ініціатором яких став бельгійський статистик *Адольф Кетле*. З 1853 р. по 1876 р. було проведено дев'ять таких конгресів.

Перша сесія Міжнародного статистичного конгресу відбулась у 1853 р. у Брюсселі. Він почав свою діяльність з розробки міжнародної класифікації хвороб – першої міжнародної класифікації (*Сучасна версія цієї класифікації – 10 видання – є безпосереднім продовженням роботи над цією класифікацією, прийнятою наступником Міжнародного статистичного конгресу –*

Міжнародним статистичним інститутом – у 1893 р. у Чикаго).

Особливістю ери Міжнародного статистичного конгресу було впровадження статистичних методів, загальнозживаних для країн-учасниць.

На міжнародних статистичних конгресах розглядалися питання методології і змісту програм демографічної і карної статистики, їх уніфікації стосовно методів збирання й обробки даних. Предметом обговорень стало вироблення правил проведення переписів населення, промисловості, сільського господарства і торгівлі. У результаті діяльності конгресів почав налагоджуватися обмін інформацією, було покладено початок регулярному виданню матеріалів з міжнародної статистики.

Міжнародний статистичний інститут (з 1885 року)

Міжнародний статистичний інститут є міжнародною професійною асоціацією, мета якої – удосконалення статистичних методів і сприяння їх однаковому застосуванню в різних країнах. Питання міжнародної зіставності статистичних даних стало важливим напрямом його рекомендацій, які, однак, не є обов'язковими ні для країн, ні для міжнародних організацій.

При МСІ в 1913 р. було створено Постійне бюро, яке організовує діяльність цієї міжнародної організації і керує роботою комісій МСІ. Бюро займається видавничою діяльністю, з 1916р. Видає свій Міжнародний статистичний щорічник, а з 1923 р. – і Спеціальний бюлетень. Цим було відкрито ряд перших міжнародних регулярних статистичних публікацій, в яких узагальнювалися різноманітні статистичні дані.

У 1905 р. в Римі почав функціонувати Міжнародний аграрний інститут, в якому сформувалася секція статистики, її завданням було узагальнення й аналіз даних, що малися по країнах, про земельні угіддя та їх використання, виробництво сільськогосподарської і лісової продукції тощо. Після 1919р. цей інститут співробітничав з Лігою Націй, з її Статистичною секцією, а в 1946 р. він увійшов до складу спеціалізованих установ ООН, узагальнюючи широкий спектр інформації про сільське, лісове і рибне господарство, торгівлю їхньою продукцією у світі і т. ін.

У 1919 р. було засновано два міжнародні органи: Міжнародний інститут торгівлі і Міжнародне бюро праці (*зараз – Міжнародна організація праці*), що збирали відповідну інформацію від країн, узагальнювали її у своїх статистичних довідниках і бюлетенях, якими широко користувались у світі. Ці організації тісно співпрацювали з Лігою Націй, а після 1946 р. увійшли до складу організацій системи ООН.

Ліга Націй (1919—1944 рр.)

Лігу Націй засновано в серпні 1919р. у Лондоні. Важливим етапом становлення міжнародної статистики є скликана Лігою Націй у 1919 р. Конференція з міжнародного співробітництва в галузі статистики, а також створення в Секретаріаті Ліги Націй секції економіки і фінансів, до складу якої входив спеціальний підрозділ статистики. Ця секція за допомогою Міжнародного статистичного інституту почала розробку системи показників міжнародної статистики, сформулювала принципи і рекомендації з однакового розрахунку таких показників. До розробки такої системи показників

залучалися й інші міжнародні організації, в яких функціонували статистичні служби.

У 1928 р. відбулася конференція з економічної статистики, її завдання полягало в розробці переліку статистичних даних для порівняльної характеристики і методів розрахунку показників розвитку окремих країн та світового господарства в цілому. Повною мірою такої мети конференція не досягла, але для окремих галузей статистики було сформульовано загальні принципи (*статистики зовнішньої торгівлі, промисловості, сільського господарства, рибальства, статистики професій, методи розрахунку оптових цін та індексів прожиткового мінімуму*). Статистичний апарат Ліги Націй спільно з Міжнародним статистичним інститутом розпочав реалізацію міжнародних зіставлень статистичних показників на порівняльній основі (*індекси фізичного обсягу промислової продукції, національного доходу, а також ряду натуральних показників виробництва і характеристик населення*). Але переважна частина статистичних матеріалів, що публікувалися, являла лише просте зведення матеріалів, отриманих від окремих країн. Причому охоплення країн у виданнях Ліги Націй найчастіше було неповним, хоча регулярно робилися спроби включати дані щодо більшої кількості країн і показників.

Статистичні публікації під егідою Ліги Націй, по суті, започаткували регулярні випуски міжнародних щорічників, довідників, бюлетенів і різних досліджень стану світового господарства й окремих регіонів. Значна частина таких публікацій і нині використовується при аналізі довгострокових тенденцій розвитку світового господарства і людства.

ООН та інші міжнародні організації (з 1945 року)

Сучасна система міжнародної статистики сформувалася і розвинулася після Другої світової війни. Ця система набагато досконаліша від попередніх, але все ж таки дуже до них подібна. Тому нема потреби описувати існуючу систему навіть у загальному плані. В центрі системи – статистичні органи ООН. Існують спеціалізовані агенції та інші структурні одиниці під егідою ООН. Крім того, створено регіональні організації, такі як СС та ОЕСР, які не є складовими ООН. ООН та деякі її агенції мають свої регіональні представництва в усіх регіонах світу, але найкраще вони репрезентовані в Європі.

Сучасна система організацій з міжнародної статистики є більш інтернаціональною, ніж раніше, навіть незважаючи на неоднаковість соціальних умов та рівня економічного розвитку країн.

Сучасний етап розвитку міжнародної статистики істотно відрізняється від усіх попередніх своїм високим методологічним і організаційним рівнем завдяки використанню накопиченого раніше досвіду міжнародної статистики і національних статистичних органів поряд із практичною діяльністю окремих фахівців.

Відповідно до Статуту ООН у 1946 р. заснована Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) як один з органів всесвітнього форуму країн. До його функції було віднесено дослідження міжнародних проблем у галузі економіки, соціального життя, культури, освіти, охорони здоров'я та інших аналогічних

аспектів життя міжнародного співтовариства країн, розробка рекомендацій у цих галузях для Генеральної Асамблеї ООН, а також країн-членів і зацікавлених спеціалізованих установ.

При ЕКОСОР засновано п'ять регіональних економічних комісій, при яких почали працювати регіональні конференції статистиків у Європі, у країнах Азії й Океанії, Африки, Латинської Америки. У секретаріатах останніх створено статистичні відділи як постійні виконавчі органи регіональних статистичних конференцій для сприяння впровадженню міжнародних статистичних стандартів і рекомендацій ООН стосовно до умов цих регіонів чи для розробки регіональних варіантів міжнародних стандартів.

При ЕКОСОР було також утворено дев'ять функціональних комісій, зокрема Статистичну комісію ООН (СК ООН). Поряд з цими функціональними комісіями ЕКОСОР заснував систему спеціалізованих установ, зв'язаних зі статистичним відділом ООН спеціальними угодами.

З ООН співпрацюють десятки інших міжнародних організацій, пов'язаних безпосередньо з її діяльністю, функціонуючих самостійно і які не входять формально в систему ООН, але також мають свої статистичні служби, які вносять пропозиції щодо розробки і впровадження відповідних статистичних стандартів.

У 1993 р. в Секретаріаті ООН було створено Департамент соціально-економічної інформації та аналізу результатів проведеної міжнародними організаціями політики і програм розвитку. Його завдання полягає в узагальненні і координації діяльності всієї інформаційної системи ООН (не тільки статистичної) у сфері соціальних проблем та економіки. Він покликаний інтегрувати і поліпшувати всю відповідну інформацію у світі на основі концепцій СНР і баз даних міжнародних обчислювальних центрів системи ООН. На цей департамент також покладено обов'язок підготовки світового економічного і соціального огляду.

Тим самим ООН заклала основи унікальної системи міжнародної статистики на базі єдиних методологічних принципів і координації найважливіших статистичних робіт як окремих країн, так і міжнародних організацій. Ця система успішно функціонує і вдосконалюється шляхом впровадження в практику дедалі більшої кількості країн і міжнародних організацій статистичних стандартів, розроблених ООН, серед яких першорядне значення має стандарт національного рахівництва для системи взаємозалежних узагальнюючих характеристик стану та розвитку країн.

3. Сучасний стан глобальної статистичної системи.

Основою глобальної статистичної системи є статистичні служби ООН – Статистична комісія і Статистичний відділ в її Секретаріаті, а також статистичні підрозділи спеціалізованих агенцій та інших органів у системі ООН.

Ключова роль в організації статистики не тільки в системі ООН, а й в усьому світі належить *Статистичній комісії ООН*. Вона заснована рішенням першої сесії ЕКОСОР у 1946 р. як орган, що готує проекти всіх міжнародних рекомендацій в галузі статистики. На неї покладено такі *основні завдання*:

- сприяти розвитку національної статистики і її міжнародній зіставності;

- координувати статистичні роботи організацій системи ООН;
- удосконалювати статистичну службу Секретаріату ООН;
- розробляти рекомендації із загальних проблем збирання, обробки і поширення статистичних даних у світі;
- сприяти загальному вдосконаленню статистики та її методів;
- консультувати міжнародні організації з проблем збирання, обробки і поширення статистичних даних;
- служити центральним органом по збиранню, аналізу, стандартизації і вдосконаленню статистичних даних та їх публікації.

Нині СК ООН складається з 24 членів, які обираються на ротаційній основі терміном на 3 роки, її сесії проводяться щорічно в штаб-квартирі ООН. Рішеннями СК ООН остаточно формулюються міжнародні принципи і стандарти. Комісія також готує огляди практики країн в окремих галузях статистики. Результати кожної сесії СК ООН доповідаються ЕКОСОП.

До спеціалізованих агенцій системи ООН належать ті, які пов'язані з ООН спеціальними угодами і мають підрозділи для узагальнення статистичної інформації у своїх сферах діяльності:

Продовольча і сільськогосподарська організація;

- Міжнародна організація праці
- Міжнародний валютний фонд;
- МВФ, правління бюлетеня по поширенню даних;
- Міжнародний Союз по телекомунікаціях;
- Міжнародний центр торгівлі;
- Інститут статистики ООН з питань освіти, науки і культури;
- Організація ООН з промислового розвитку;
- Світовий банк;
- Міжнародна організація цивільної авіації;
- Всесвітня організація охорони здоров'я;
- Міжнародна метеорологічна організація.

Як особливі органи ООН діють такі міжнародні організації, зі своїми статистичними відділами:

- Дитячий фонд;
- Комісаріат у справах переміщених осіб;
- Програма розвитку ООН;
- Інститут з підготовки і досліджень;
- Міжнародна фінансова корпорація;
- Всесвітня туристична організація;
- Агентство допомоги і сприяння переміщеним особам;
- Дослідний інститут соціального розвитку;
- Міжнародна продовольча програма та інші.

Деякі з цих організацій можна охарактеризувати. Зокрема, *продовольча та сільськогосподарська організація* розробляє систему показників статистики сільського господарства, рибальства і суміжних галузей — лісового господарства, торгівлі цими продуктами, балансів продукції тваринництва і т. ін. Вона розробляє програми переписів цих галузей та інших обстежень, методологію розрахунку відповідних показників, розраховує індекси світового виробництва сільськогосподарської продукції.

Міжнародна організація праці розробляє і вдосконалює систему показників для різноманітних характеристик робочої сили, її використання, оплати праці, тривалості робочого тижня, безробіття, рівня життя, продуктивності праці, споживчих цін, страйків і т. ін. Вона також готує проекти рекомендацій, класифікацій, обстежень у цій галузі статистики, поряд з узагальненням вихідної інформації від країн і підготовкою статистичного щорічника МОП і різних бюлетенів.

МВФ на основі узагальнення інформації про діяльність фінансових установ у світі готує міжнародні рекомендації з однакового обліку фінансових операцій, реєстрації грошових і валютних ресурсів, курсів національних валют, розрахунків між країнами, оцінює їхній економічний стан для визначення розмірів можливих міжнародних кредитів і ставок користування такими кредитами. Найважливішим методологічним стандартом МВФ є Посібник по складанню платіжного балансу.

ЮНЕСКО (з питань освіти, науки та культури) виробила і продовжує удосконалювати уніфіковану систему показників і методологію статистичного обліку процесу навчання, культури і науки в країнах світу, тому що до утворення цієї міжнародної організації в 1950р. такого розділу міжнародної статистики не існувало. ЮНЕСКО здійснює найрізноманітніші обстеження шкіл та інших навчальних закладів, засобів масової інформації, навчання іноземців та інші аспекти цієї галузі статистики. Видається статистичний щорічник, звіти про проведені обстеження тощо.

Всесвітня організація охорони здоров'я узагальнює досвід статистичних спостережень у різних країнах за станом здоров'я людей, їхніми хворобами і причинами смерті, розробляє класифікації для таких явищ, збирає також інформацію про наявні медичні установи, їх персонал та ін.

Порівняно недавно стала функціонувати *ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища*, співробітники якої розробили ряд міжнародних рекомендацій з оцінки впливу людини на навколишнє середовище. Розроблено систему показників відтворення і використання природних ресурсів, що взаємопов'язана з СНР-93, а також ряд нормативів граничне допустимих концентрацій шкідливих речовин у водному, повітряному середовищі та ін.

Великого значення набули міжнародні стандарти для статистики результатів інтелектуальної діяльності, розроблені фахівцями *Всесвітньої організації інтелектуальної власності*. Ці стандарти регламентують однакове розуміння заявок на патенти, що реєструються в країнах світу в різних галузях людської діяльності, виданих патентів у межах їхньої єдиної класифікації, дати видачі і термінів дії затверджених патентів. Аналогічним чином регламентується порядок реєстрації індивідуальних торгових марок, зразків і моделей виробів тощо.

Нині функціонують, збирають, обробляють і аналізують різну інформацію близько п'яти тисяч міжнародних організацій. Але далеко не всі з них можна віднести до міжнародної статистики, тому що тільки близько двох тисяч з них регулярно збирають і обробляють одержувану статистичну інформацію і є джерелами даних для міжнародної статистики. З цих міжнародних організацій можна виділити такі *важливі групи за масштабом і характером статистичних даних*, які вони публікують:

1) *всесвітні* – це організації системи ООН, що вихідну інформацію країн зводять у регіональні і світові підсумки за певною системою показників і за єдиними методами їхнього розрахунку;

2) *регіональні* – це організації певних угруповань країн типу ЄС, СНД і сотні інших, статистичні служби яких збирають, узагальнюють і публікують дані щодо цих груп країн, виходячи із завдань цих організацій;

3) *професійні організації*, що розробляють наукові проблеми статистики й аналізу найважливіших соціально-економічних явищ у світі. Тут істотну роль відіграє Міжнародний статистичний інститут, Міжнародна асоціація дослідження доходів і багатства (МАДДІБ), Панамериканський статистичний інститут (ПАСІ), а також інші, що активно беруть участь в обговоренні проблем на СК ООН. Поряд з ними існують ще сотні міжнародних професійних установ, які різною мірою розробляють проблеми, пов'язані з порівнянням статистичних показників, та інші проблеми міжнародної статистики;

4) *вузькопрофесійні* – це міжнародні організації, що узагальнюють детальну інформацію від країн за окремими видами продукції чи послуг. Серед них можна назвати міжнародні об'єднання виробників цукру, пшениці, кави, олова, каучуку, бавовни, джуту і багатьох аналогічних сировинних товарів. Ці організації визначають величину наявних запасів продукції (на початок і на кінець року), виробництва, споживання, торгівлі, а також цін на ці товари і послуги. Інакше кажучи, вони складають регіональні і світові баланси сотень видів продукції.

Яскравим прикладом регіональної статистичної організації є *Євростат* (Статистичне управління європейського співтовариства) – статистична служба Європейського Союзу (ЄС), штаб-квартира якої знаходиться в Люксембурзі. Заснована в 1953 році.

Євростат працює для задоволення зростаючого попиту на статистичну інформацію у зв'язку з розширенням європейської інтеграції; міжнародних організацій з торгівлі та промисловості; політичних діячів; приватних і громадських інституцій, університетів та інших навчальних закладів; засобів масової інформації; приватних осіб.

Щороку Євростат здійснює понад 100 різних публікацій, які виходять через нерівні проміжки часу. Залежно від теми та її важливості вони перекладаються дев'ятьма мовами Союзу.

Ряд видань має *тематичний характер*: загальна статистика; економіка і фінанси; населення і соціальні умови; енергетика і промисловість; сільське, лісове і рибне господарство; зовнішня торгівля; платіжний баланс; послуги і транспорт; навколишнє середовище та інші.

Окремі видання *класифікуються по серіях*: щорічники, короткотермінові видання, звіти, огляди і статистика, дослідження і аналізи, методи і методологія, скорочені звіти.

Євростат виготовляє і поширює статистичну інформацію також у вигляді електронної продукції різної періодичності й обсягу. Це можуть бути дискети, магнітні стрічки тощо. Євростат зберігає велику кількість інформації в різних базах даних, деякі з них доступні широкому споживачу через комерційні структури, їх можна отримати на дискетах.

4. Міжнародні економіко-статистичні стандарти.

Розбіжності між системами обліку й статистики, що використовуються в окремих країнах світу, створюють труднощі для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн та їх співпраці з міжнародними організаціями, інтеграції в міжнародне співробітництво.

Процеси, які відбуваються в економіці України, посилили необхідність тіснішого наближення діючої статистичної методології до міжнародних стандартів.

Дані про наявність та зміст чинних стандартів для статистики і бухгалтерського обліку є, очевидно, першочерговою умовою забезпечення переходу на ці стандарти. Такі стандарти розроблено в різний час фахівцями ООН та міжнародних організацій, які входять до складу спеціалізованих органів системи ООН. Вони побудовані на певних принципах.

Серед можливих *принципів діяльності в галузі економічної статистики* важливими є точність, своєчасність та вагомість економічної статистики, ступінь комп'ютеризації, покриття при збиранні інформації про економічні процеси, якість та ефективність статистичної інформації.

Серед статистичних стандартів ООН можна виділити такі: міжнародні стандартні класифікації в галузі статистики; міжнародні положення з обчислення статистичних показників; міжнародні рекомендації щодо побудови системи національних рахунків платіжного балансу, статистики державних фінансів, грошово-кредитної статистики; міжнародні довідники зі статистики та різні технічні положення.

Класифікації показників галузей статистики, розроблені у системі організації ООН, становлять важливий після СНР розділ міжнародних стандартів у галузі статистики. Ці документи значною мірою враховано при створенні аналогічних класифікацій, якими користуються статистики України, але впроваджені вони недостатньо.

Наступним розділом міжнародних стандартів у галузі статистики слід вважати погоджені ООН положення з методології розрахунків багатьох статистичних показників та їх систем. У них також містяться окремі класифікації для статистики окремих галузей. Серед цих положень можна виділити *«Тимчасові міжнародні керівні принципи щодо національних і галузевих балансів»* (1979) та *«Керівні принципи щодо статистики національного багатства»* (1979), в яких запропоновано методологію і класифікацію показників національного багатства.

Привертають увагу і програми для регулярних всесвітніх переписів населення та житла, промислового, сільського господарства, які періодично видаються, численні положення для обстеження сімейних бюджетів, домашніх господарств, реєстрів населення та аналогічних систем обліку, проведення вибірових обстежень, а також зі статистики енергетики, соціального забезпечення, зайнятості, безробіття і робочої сили, випадків каліцтва на виробництві.

Найважливішим міжнародним статистичним стандартом є *Система національних рахунків (СНР)*. Перший варіант його було розроблено у 1951 р., схвалено – у 1953 р. ЕКОСОП. Другий варіант схвалено ЕКОСОП у 1968 р. і третій варіант – у 1993р. (*Національні рахунки України складаються за новими версіями*

міжнародного стандарту СНР-2008 та європейського стандарту ESA -2010).

Використання в СНР принципів подвійного запису всіх операцій з бухгалтерського обліку вимагало від СК ООН погодити принципи бухгалтерських записів для відображення і балансування операцій у національному рахівництві. Для такого погодження систем первинного і загальнонаціонального обліку залучалися фахівці *Комітету з міжнародних стандартів фінансової звітності* і *Міжнародної комісії з цінних паперів*. Результатом цієї роботи була поява *Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ)*. Ці стандарти регламентують лише найважливіші положення бухгалтерського обліку, що забезпечує однаковий зміст операцій бухгалтерського обліку та їх зіставність.

МСФЗ може стати всесвітньо визнаною системою правил складання фінансових звітів. Це може сприяти підвищенню якості зведених показників.

Стандарти МСФЗ можна згрупувати за такими *напрямами*:

- загальнометодологічні;
- стандарти, що характеризують комерційні об'єднання;
- стандарти, що характеризують окремі види діяльності;
- стандарти, що враховують державні субсидії і соціальні заходи.

В окремий розділ можуть бути виділені міжнародні довідники зі статистики, що видаються СК. Серед них – «*Довідник міжнародних мір і ваги*» (1955, 1966), «*Номенклатура географічних регіонів для потреб статистики*» (1950, 1960), «*Довідник коефіцієнтів перерахунку даних про сільськогосподарську продукцію*» (1968), «*Назви країн і національностей*» (1966), «*Митні зони у світі*» (1950) та ін.

Нині Україна вводить у повсякденну практику програми удосконалення вітчизняної статистики, а також бухгалтерського і фінансового обліку відповідно до міжнародних стандартів у цій галузі.

Крім цього, є також і стандарти інших організацій, які не входять у систему ООН, але ґрунтуються на принципах стандартів ООН, а також на рекомендаціях фахівців, що працюють у системі ООН.

Головне завдання таких *міжнародних стандартів* – забезпечення однакової побудови національних систем статистичної інформації, зіставності показників за їх змістом і методологією розрахунку; сприяння порівняльному аналізу розвитку країн у зіставленні з регіональними і світовими явищами. Дуже важливо дотримуватись таких стандартів при публікації даних у статистичних щорічниках, довідниках, бюлетенях, аналітичних доповідях ООН та ін.

У розробці міжнародних стандартів беруть участь також і міжнародні професійні організації, серед яких важливу роль відіграють *Комітет з міжнародних стандартів і фінансової звітності* (з 1973р.), *Міжнародна федерація бухгалтерів* (з 1977 р.), *Європейська федерація бухгалтерів-експертів* (з 1983 р.).

З 1982 р. міжнародні стандарти узагальнюються і координуються спеціальною *Міжурядовою робочою групою експертів ООН*, яка вносить пропозиції щодо вдосконалення чинних і впровадження нових стандартів, починаючи від первинного обліку до зведених фінансових показників по країні. Ці стандарти обліку узгоджуються крок за кроком з методологією

національного рахівництва, особливо на основі принципів *міжнародного стандарту СНР-93*.

СК ООН також узагальнює досвід країн з удосконалення й уніфікації статистичної інформації у світі для внесення відповідних корективів у систему міжнародних стандартів обліку і статистики. Для цього створюються робочі групи фахівців, які вивчають усі нововведення в різних галузях статистики і готують свої проекти пропозицій з удосконалення чинних чи вироблення нових міжнародних стандартів ООН.

Схвалені міжнародні стандарти, рекомендації, класифікації, технічні посібники, довідники й інші документи ООН в галузі статистики публікуються в двох основних серіях:

Методологічні записки (Серія Р) – стандарти і рекомендації.

Статистичні доповіді (Серія М) – вказівки про порядок проведення статистичних обстежень, довідники й інші документи.

Ці міжнародні стандарти і рекомендації лежать в основі розроблених спеціальних анкет, які ООН розсилає в усі країни з кожного виду статистичних показників для збирання інформації від країн. Дані анкет, повернених в організації ООН, узагальнюються. Зібрані таким способом національні дані використовують у статистичних публікаціях ООН.

Більшість міжнародних стандартів статистики фінансових звітів періодично оновлюються і доповнюються в міру накопичення досвіду країн і вдосконалення в них систем статистичної інформації, а також підвищення достовірності розроблюваних показників міжнародної статистики.

5. Критичні проблеми економічної статистики.

Значна концептуальна, методологічна та практична робота в галузі міжнародної статистики зараз проводиться в аспекті так званих критичних проблем в економічній статистиці. Багато з них вирішувались за участю на добровільних засадах національних і міжнародних статистичних організацій різноманітного призначення.

У 1995 році Статистична комісія ООН при обговоренні критичних проблем в економічній статистиці визнала, що ефективна робота над проблемами, що стосуються розробки та поширення абсолютних, відносних та часових економічних індикаторів, а також і їх інтерпретацій та використання, підтримувала цілісність статистики. Відповідаючи на стурбованість статистиків чотирьох країн (*Австралія, Канада, Індія, США*), Статистична комісія ООН та Організація економічного співробітництва та розвитку створили *Експертну групу з критичних проблем економічної статистики*. Мета роботи Експертної групи полягала в систематизації видань та звітностей СК ООН на зустрічі 1997 року. Прийняття рішень Статистичною комісією ООН привернуло серйозну увагу міжнародних агенцій з проблем економічної статистики.

Експертна група Статистичної комісії ООН звітувала про прогрес у справі про так звані критичні проблеми економічної статистики в 1997 році. Проблеми було розглянуто як потенційні для впливу на користувачів економічної статистики у разі, якщо вони були надіслані не за адресою.

Проблема набула гостроти завдяки спільним зусиллям багатьох національних і міжнародних статистичних агенцій.

Експертна група сфокусувала свою увагу на проблемах, які турбують користувачів економічної статистики. З них було визнано основними такі:

- 1) недостатність даних;
- 2) недовіра користувачів до статистичних даних;
- 3) незбіг пропозиції статистики з попитом користувачів.

Група визнала, що вирішення цих проблем знаходиться в межах:

- покриття, періодичності та строкості даних;
- її цілісності та публічного доступу;
- якості та відносності даних.

Було доведено, що цілісність, ясність та публічний доступ є фундаментальними принципами офіційної статистики. Експертна група сформулювала шість питань щодо опрацювання критичних проблем і конкретно визначила нові методи. Крім цього, було констатовано прогрес у справі щодо критичних проблем за останні декілька років – це якісна робота національних статистичних служб.

У 1999 році було погоджено зі Статистичною комісією ООН, що документ повинен просуватись, що поліпшить розуміння фундаментальних принципів офіційної статистики, пропагуватиме обізнаність та допоможе їх впровадженню. Статистична комісія ООН працювала над веб-сайтом, який демонструватиме цей документ та виступатиме як система, на яку можна було б посилатися щодо відносної державної практики.

Експертна група зазначила, що проблеми довіклля актуальні для програм національної статистики. Експертна група визначила, що це питання важливо також для міжнародних організацій.

Результати збалансування потреб у даних на регіональних, державних та національних рівнях було визнано Експертною групою як зростаючий фактор обмежених ресурсів статистичної діяльності. Регіональний облік було взято під особливу увагу, що викладено у 3-томнику *«Handbook Regional Accounts»*.

Статистична оцінка *неформального сектору* є важливим розділом економічної статистики. Група з міста Делі, створена індійським відомством статистики, займається статистикою неформального сектору на концептуальному та практичному рівні.

Ще одна проблема – статистичні наслідки глобалізації світової економіки. Останні роки вона була в центрі уваги міжнародних та національних статистичних агенцій.

Крім теоретичних проблем, є багато практичних проблем у дослідженні ринків капіталу та грошових потоків.

Було звернуто увагу на підйом попиту на ринках природних ресурсів, виражених у фізичних і грошових одиницях. Лондонська група обліку довіклля відповідає за проект довідника ООН про систему інтегрованого природно-економічного обліку.

Статистичні розрахунки так званого нематеріального продукту були визнані теж достатньо проблематичними, тобто ще однією з основних критичних проблем.

Експертна група визначила багато напрямів для розв'язання

методологічних проблем індексів цін. Важливим результатом її роботи стала підготовка посібників зі статистики індексів споживчих і виробничих цін.

Експертна група була вповноважена розробити пропозиції для подальшого перегляду міжнародних стандартів.

Експертна група відзначила, що завдяки ясності та строковості міжнародного зіставлення цін було досягнуто значного просування міжнародної статистики.

Було відзначено роль МВФ у розвитку стандарту розповсюдження спеціальних даних та систем розповсюдження головних даних. Впровадження цього стандарту в національну статистику стало обов'язковим для кожної країни.

6. Роль статистики у формуванні інформаційної інфраструктури світової економіки.

Міжнародні, закордонні інформаційні системи інтегровано з інформаційною інфраструктурою окремої держави. Держава не діє в ізоляції від іноземного економічного, громадського та інформаційного оточення. Політичні контакти, економічна взаємодія примушує до злиття інфраструктурних інформаційних систем різних країн. Цю ціль міжнародна громадськість реалізує шляхом утвердження інформаційних стандартів, а також інформаційних систем. Ними займається ООН та спеціалізовані організації, діючі у рамках ООН. Діяльність ця відома лише фахівцям. Комісії ООН, перш за все комісія статистична і статистичні відділи ООН, FAO, WHO, UNESCO, UNDP, UNIDO, ILO, WIPO та багато інших, крім діяльності політичної, займаються збором інформації та розробкою інформаційних стандартів. Країни, члени цих організацій, крім самого факту членства, зобов'язані дотримуватися цих стандартів. Це такі системи:

1. Інформаційні структури міжнародних організацій, членом яких є країна чи її урядові органи, наприклад статистичні системи ООН.

2. Спеціалізовані інформаційні системи міжнародної діяльності, які є складовою інфраструктури країни, наприклад, економічний сервіс Reuters – джерело інформації про курси валют та біржові котировки, офіційних даних статистичних публікацій країн та міжнародних організацій; система патентної інформації DERWENT; інформаційна система міжнародної організації стандартизації ISO тощо.

3. Міжнародні джерела масової інформації, з якими систематично взаємодіють системи інфраструктури даної країни.

З точки зору зв'язків внутрішньодержавних систем з міжнародними системами можна виділити:

а) інформаційні системи офіційних міжнародних організацій, перед якими кожна країна має обов'язки передачі інформації. Ці завдання покладено на відповідні інформаційні системи держави, що завдяки постійним зв'язкам з такими закордонними системами набувають вигляду інфраструктури. *Наприклад*, Україна є членом ООН, що вимагає від української статистики надання інформації статистичним службам ООН. Ще більше інформаційне зобов'язання накладає процес інтеграції України в структури ЄС. Членство України в більшості міжнародних організацій пов'язано з обов'язками передачі

інформації;

б) інформаційні системи офіційних міжнародних організацій, з яких дана країна має право отримувати інформацію; звичайні інформаційні системи міжнародних організацій надають інформацію своїм членам на принципах виключності чи преференційності;

в) спеціалізовані міжнародні інформаційні системи, які пропонують інформацію всім бажаючим. *Наприклад*, система патентної інформації (DERWEN);

г) спеціалізовані міжнародні інформаційні системи, які не мають офіційного статусу. Вони діють на комерційних засадах або фінансовані науковими, громадськими чи господарськими організаціями. Прикладом таких систем є системи науково-технічної інформації в галузі медицини (MEDLINE), хімії (CAC), електроніки та електротехніки (INSPEC);

д) міжнародні організації, які описують інформаційні стандарти, наприклад EAN (взаємодія в галузі штрихкоду), UNEDIFAKT (організація, яка оброблює інформацію для електронної передачі документів), FID (міжнародна федерація з установами стандартів для бібліотекарських каталогів, описів, документів, нумерацій ISBN і ISSN, класифікацій, в тому числі UKD), і, нарешті, ISO, яке провадить широку діяльність у галузі інформаційних стандартів.

Організації ініціюють та координують циклічні або одноразові процеси у глобальному обсязі. *Наприклад*, в усіх країнах – учасниках ООН повинні проводитись переписи населення, житлових умов, умов харчування, рівня розвитку сільського господарства, включаючи проблематику складності природних умов для сільського господарства. Ці переписи мають здійснюватися згідно з єдиними методологічними стандартами.

Важливу функцію стандартизації інформації у глобальному масштабі виконує СOT, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. ООН використовує роботи таких спеціалізованих організацій в галузі стандартизації, як ISO, UN/EDIFACT. Для багатьох елементарних – і типових даних існують стандарти у глобальному діапазоні.

Аналізуючи практику річних країн, розглядаємо такі моделі інституціоналізації інформаційної інфраструктури держави:

1. *Європейська модель*, для якої характерними є принципи рівноваги між правами та інформаційними обов'язками держави, а також індивідуальних громадян. Ця модель використовується зазвичай у більшості європейських країн. Звідси запропонована назва цієї моделі.

Рисою європейської моделі є також регулювання інформаційної інфраструктури держави за допомогою правових актів (exp), які відображають специфіку прав та інформаційних обов'язків громадян, державних органів та інших організаційних одиниць. Стосовно інформаційної інфраструктури цієї моделі ми стикаємося з так званою глибокою інтервенцією уряду в державному, регіональному чи навіть глобальному масштабі.

2. *Американська модель*. Характерною її рисою є те, що громадяни мають пріоритетне право на інформацію. На державу та на недержавні економічні і громадські формування покладено обов'язок доведення інформації до громадян. Крім того, характерною рисою цієї моделі є рівновага між

правами та обов'язками щодо інформації державних органів та недержавних господарських і громадських формувань. Ця модель у досить неідеальній формі діє в США та інших країнах з подібними функціями громадської адміністрації. Звідси назва моделі.

3. *Азіатська модель.* Суть азіатської моделі полягає в тому, що держава залишає за собою право накопичення, засекречення та заборону доступу до інформації. В той же час громадяни та недержавні господарські та громадські формування зобов'язані надавати інформацію державним органам і отримувати інформацію через ці ж самі органи. Витрати з реалізації цих обов'язків покладаються на громадян, компанії, недержавні громадські формування. Вони зобов'язані збирати та зберігати інформацію у формі та за технологією, що визначається державою. Громадяни та інші недержавні формування несуть відповідальність за відмову та невиконання цих обов'язків. Це може бути фінансова чи навіть кримінальна відповідальність. Громадяни, інші недержавні об'єднання розраховуються також за помилки, що виникають внаслідок неефективного чи поганого функціонування інформаційних систем, нав'язаних державою. Ця модель у змінній формі існувала в Радянському Союзі. Вона має місце в державах з сильним впливом державного апарату на громадське та господарське життя. Слід пам'ятати, що ця модель ще недавно існувала в більшості країн Європи, а в деяких присутні до сих пір її характерні риси. За Азіатською моделлю держава має виключне право формування інформаційної інфраструктури господарства та громадськості.

Вже зараз більшість країн відмовились від розробки власних інформаційних науково-технічних систем і користуються міжнародними інформаційними службами, як правило, англомовними.

Деякі інформаційні служби створюються групами країн. Такі міжнародні інституції в деяких випадках замінюють власні інформаційні служби. Інтенсивне створення міжнародних інформаційних структур спостерігається в ЕС. Це важлива риса інтеграції держав – членів ЕС, які є основою інтеграції в інших аспектах, у тому числі і в тих, в яких ЕС залучає кошти бюджету Союзу.

Вплив окремих країн, а особливо країн малих та середніх, на формування сегментів інформаційної інфраструктури обмежено. Обмеження насамперед виникають, тому що адміністрації цих країн не усвідомлюють повністю значення, яке для малих та середніх країн має функціонування зовнішніх інформаційних систем.

Більшість інформаційних систем міжнародних організацій створені і керовані країнами чи представниками країн, які домінують економічно або політично.

ТЕМА 2. МІЖНАРОДНІ КЛАСИФІКАЦІЇ І РЕЄСТРИ

1. Міжнародні класифікації видів економічної діяльності (КВЕД).
2. Міжнародні класифікації продукції.
3. Міжнародні функціональні класифікації (витрат за цілями).
4. Міжнародні класифікації занять, професій і освіти.
5. Міжнародний досвід побудови системи статистичних реєстрів.

1. Міжнародні класифікації видів економічної діяльності.

Класифікація в міжнародній статистиці – це розподіл елементів сукупності за певною ознакою чи декількома атрибутивними ознаками, який розглядається як стандарт та затверджується комісією ООН.

Статистична комісія ООН зареєструвала такі *класифікації видів економічної діяльності* на міжнародному (світовому) та національному рівнях¹.

Рекомендовані:

— Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності (International Standard Industrial Classification of ALL Activities ISIC Rev.3). Рекомендована в 1989 році;

— Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів, економічної діяльності (ISIC Key.2). Рекомендована в 1968 році;

— Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів, економічної діяльності (ISIC Key.1). Рекомендована в 1958 році;

— Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів; економічної діяльності (ISIC) – Оригінальна версія. Рекомендована в 1948 році.

Аналог:

— загальна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності в Європейському Співтоваристві (General Industrial Classification of All Activities within the European Communities NAC Rev.1). Рекомендована в 1970 році.

Споріднені:

— Північна американська галузева класифікаційна система (North American Industrial Classification System NAICS-Canada);

— Північна американська галузева класифікаційна система (NAICS-Mexico);

— Північна американська галузева класифікаційна система (NAICS-USA);

— Австралійська і Новозеландська галузева класифікація (Australian and New Zealand Industrial Classification ANZSIC).

Статистичні класифікації видів економічної діяльності, продукції та товарів використовуються також на європейському рівні (класифікації Євростату).

¹Станом на 1 січня 2000 року.

Р.С. Національний класифікатор України чинний з 1 січня 2012 року (використовує ДК 009:2010).

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

Рівні	Види економічної діяльності	Продукція	Товари
Світовий рівень	ISIC	CPC	HS
Рівень ЄС	NACE	CPA	CN
Національний рівень	КВЕД	СКП	УКТЗЕД

При розробленні європейської системи статистичних класифікацій за основу було прийнято структуру та опис Міжнародної стандартної галузевої класифікації усіх видів економічної діяльності ООН (ISIC).

Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності (ISIC)

ISIC призначена для опису інституційних одиниць за їхньою основною класифікаційною ознакою – видом економічної діяльності. Вона використовується у системі національних рахунків, бухгалтерському, податковому обліку та інших галузях економічної науки, у статистичній практиці, при ідентифікації підприємств згідно з видами економічної діяльності. ISIC також використовується як основа для розробки класифікацій видів економічної діяльності на національному та міжнародному рівнях.

Спроби створення міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності датуються 1853, 1895, 1925, 1938 рр. Початковий її варіант було прийнято у 1948 р. Відтоді КІС (корпоративна інформаційна система) широко застосовувалась як на національному, так і на міжнародному рівнях при класифікації даних за видом економічної діяльності в галузі народонаселення, зайнятості, виробництва, національного доходу, а також іншої економічної та соціальної статистики. У ряді країн, що розвиваються та трансформуються, міжнародну стандартну класифікацію усіх видів економічної діяльності застосовують як основу для розробки власних класифікацій усіх видів економічної діяльності. *Наприклад, в Україні її було впроваджено в 1996 році.* Значного ступеня зіставності було досягнуто між класифікаціями окремих країн і міжнародною. При цьому забезпечувалась відповідність категорій на рівнях деталізації, прийнятих у національних класифікаціях, до міжнародної. Тепер дедалі більше країн здійснюють побудову своїх статистичних рядів показників відповідно до міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності. Це ООН, Міжнародна організація праці, ФАО (продовольча та сільськогосподарська організація ООН), ЮНЕСКО та інші міжнародні організації, які застосовують цю класифікацію для публікації й аналізу статистичних даних.

Як свідчить досвід використання міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності, необхідно періодично переглядати структуру і визначати її категорії та засадничі принципи, оскільки в організації економічної діяльності відбуваються зміни і набувають сили нові види економічної діяльності. Деякі аспекти слід розширювати, уточнювати чи поліпшувати. З цією метою у 1956, 1965 і 1979 рр. КІС була переглянута і

перероблена Статистичною комісією ООН. У кожному з випадків комісія зберегла (наскільки це було можливо) зіставність між переглянутими і попереднім варіантами класифікацій, незважаючи на внесені зміни, модифікації та інші удосконалення.

В основі міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності лежить одна з *трьох ознак*:

- призначення продукції, яка виробляється;
- єдність технології виробництва;
- однорідність використовуваної сировини.

Об'єкт класифікації — види економічної діяльності господарюючих суб'єктів.

ISIC складається з таких 17 розділів:

- A.** Сільське господарство, полювання і лісове господарство.
- B.** Рибальство.
- C.** Добувна промисловість (шахти і кар'єри).
- D.** Обробна промисловість.
- E.** Виробництво електроенергії, газу та води.
- F.** Будівництво.
- G.** Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автомашин, мотоциклів і домашньої техніки.
- H.** Готелі і ресторани.
- I.** Транспорт, складське господарство і комунікації.
- J.** Фінансова діяльність.
- K.** Операції з нерухомістю, оренда і ділові послуги.
- L.** Державне управління.
- M.** Освіта.
- N.** Охорона здоров'я та соціальна допомога.
- O.** Колективні, громадські та особисті послуги.
- P.** Приватна домашня обслуга.
- Q.** Екстериторіальна діяльність.

Інституційні одиниці класифікуються за критеріями діяльності. Якщо частка одного з видів діяльності у загальному обсязі доданої вартості становить більше 50 процентів, то цей вид діяльності визначає класифікацію цієї одиниці. В інших випадках повинні застосовуватись класифікаційні правила. Класифікація здійснюється ступенями зверху вниз, від найвищого рівня агрегації, що відповідає коду секції (1 буква), до підкласу (5 цифр); між ними розташовано підсекції (2 букви), розділи (2 цифри), групи (3 цифри) і класи (4 цифри). Групування на кожному рівні повинно бути сумісним з класифікацією на попередньому рівні.

Виробнича або економічна діяльність (далі – діяльність) визначається залежно від взаємодії засобів виробництва (обладнання, робочої сили, технології, інформаційної мережі, видів продукції), що спонукають виробництво певних товарів або послуг.

Якщо однією і тією ж одиницею здійснюється декілька видів діяльності, то види діяльності, що не є допоміжними, групуються залежно від доданої ними вартості. Розрізняють *основні та вторинні види діяльності*.

Якщо немає даних щодо доданої вартості, то слід застосовувати інші

критерії, такі як зайнятість, сума заробітної плати та окладу, обсяг реалізації, вартість обладнання тощо, щоб досягти якомога більшого наближення до класифікації на основі доданої вартості.

З основною і побічною діяльністю пов'язана допоміжна діяльність. *Наприклад, діяльність адміністрації, бухгалтерії, ЕОМ, їдалень, діяльність з купівлі, продажу та маркетингу, щодо зберігання на складі, з ремонту, перевезень тощо.* Ця допоміжна діяльність усередині одиниці виконується з метою забезпечення або полегшення виробництва цією одиницею товарів, що призначені для реалізації на сторону. Сама продукція допоміжної діяльності на сторону не відпускається.

2. Міжнародна класифікація продукції.

Статистична комісія ООН зареєструвала такі *класифікації продукції*²:

Рекомендовані:

- Класифікація основної продукції, версія 1 (Central Produkt Classification (CPC), Version 1.0);
- Попередня класифікація основної продукції;
- Гармонізована система опису і кодування товарів (Harmonized Commodity Description and Coding System – HS).

Аналог:

- Міжнародна стандартна торговельна класифікація (Standart International Trade Clasefication – SITC Rev.3);
- Класифікація найбільш поширених економічних категорій, визначених у термінах SITC Rev.3 (Classification by Broad Economic Categories Defined in terms of SITC Rev.3 – BEC);
- Класифікація продукції за видами діяльності (Classification of Product by Adivity – CPA).

Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності не може використовуватися для вимірювання обсягу продукції на будь-якому деталізованому рівні, тому що неможливо встановити однозначну відповідність між видами діяльності і продукцією.

Для цього розроблено окрему класифікацію – *Класифікацію основної продукції (CPC)*.

Класифікація основної продукції (CPC)

Метою створення CPC є закладення методологічних основ для міжнародного зіставлення статистичних даних про продукцію. Класифікація основної продукції є основою для країн, які розробляють нову або адаптують чинну аналогічну класифікацію згідно з міжнародними стандартами. CPC використовують у статистиці сільського господарства, промисловості та інших галузей економіки, системі національних рахунків, статистиці зовнішньої торгівлі.

Призначенням CPC є опис економіки з огляду на вироблену і спожиту продукцію. Термін «продукція» означає товари та послуги.

CPC рекомендована як базова класифікація для розробки за певними

² Станом на 1 січня 2000 року.

правилами класифікації продукції для міжнародного та національного рівнів. Вона пов'язана з ISIC перехідним ключем через відповідність видів економічної діяльності та результатів цієї діяльності – продукції.

Система кодування CPC побудована на основі десятизначної системи, при цьому кожному рівню з п'яти ієрархічних рівнів відповідає код, що складається максимум з п'яти цифр. Перша цифра призначена для визначення розділу. Якщо додати ще одну цифру, то визначимо підрозділ, ще одну – групу, далі – клас, і всі п'ять цифр характеризують підклас.

Класифікація основної продукції охоплює усі види продукції, які можуть бути об'єктом внутрішньої чи міжнародної угоди або слугувати резервом, включаючи рухомі і нерухомі товари і послуги, майнові цінності невиробничого характеру, у тому числі земельні ділянки і нематеріальні активи, цінності (патенти, ліцензії, товарні знаки та авторські права).

Іншою важливою рисою CPC є те, що в ній дається опис послуг.

Дотепер не існувало міжнародної класифікації послуг, яка охоплювала б увесь спектр продукції галузей, що виробляють найрізноманітніші послуги, та такої, що слугувала б різноманітним аналітичним потребам різних напрямів статистики. Прискорення технічного прогресу в багатьох галузях спричинило виникнення нових послуг, таких як фінансові, комп'ютерні, консультативні, технічне обслуговування та інші комерційні послуги. Для збору і компіляції даних про такі послуги дуже важливо розробити головні концепції віднесення послуг до того чи іншого виду діяльності.

CPC побудована на певних методологічних принципах. Однорідність у межах категорій наближається до максимальної. Категорії CPC для транспортабельної продукції ґрунтуються на фізичних характеристиках та внутрішній природі продукції. Ці ознаки властиві самій продукції, наприклад: сировина, з якої вона виробляється; стадія виробництва, на якій вона знаходиться; можливість чи неможливість її збереження; спосіб та мета її виробництва; її призначення чи категорія користувачів, для яких вона призначається; ціни, за якими вона продається, тощо. Використовується критерій галузевого виникнення продукції (зв'язок із КІС). Спосіб виробництва продукції не обов'язково відповідає її видовому походженню, хоча дуже часто вони збігаються. В окремих випадках за одного виду діяльності виробляється зовсім різна за своєю природою продукція. Такі самі проблеми щодо видового походження виникають у тих випадках, коли продукцією деяких видів діяльності є як товари, так і послуги. Потрібно розуміти, що природа певних послуг може помітно відрізнятися від природи продукції, і внаслідок цього дана продукція і послуги включаються в різні частини CPC. Для цих послуг відведено окремий розділ.

Розмежування продукції та послуг важливе з теоретичної точки зору і може бути необхідним при обробці та аналізі окремих даних економічної статистики. Якщо об'єкт будь-якої операції не підпадає під категорію, яка стосується продукції, то він має бути віднесений до іншої категорії CPC.

Різновидом класифікації в міжнародній статистиці є *товарні номенклатури*. В номенклатурі всім товарам присвоюються відповідні товарні шифри та закріплюються відповідні місця. Найбільш розповсюджена в

практиці зовнішньої торгівлі номенклатура Ради митного співробітництва, розроблена в 1976 р. на базі Брюссельської митної номенклатури, що використовувалася з 1951 р. Крім функції міжнародної торговельної класифікації, вона виконує роль класифікаційної схеми при побудові національних митних тарифів. *Головною групуючою ознакою*, закладеною в основу Брюссельської митної номенклатури, був *характер матеріалів*, з яких вироблялись товари. Проте у подальшому було зроблено перегрупування, і в основу номенклатури Ради митного співробітництва було закладено ознаку *ступеня обробки та походження товарів*. Номенклатура Ради митного співробітництва стала основою для розробки головної міжнародної зовнішньоторговельної класифікації 90-х років – Гармонізованої системи опису та кодування товарів (HS).

В 1973 р. у рамках Ради митного співробітництва було створено *Комітет Гармонізованої системи*. У його діяльності брали участь експерти Генеральної угоди по тарифах і торгівлі (ГАТТ), Міжнародного торгового центру (ЮНКТАД), Міжнародної торгової палати (МТП), Міжнародної організації зі стандартизації (ІСО), Статистичного бюро ООН та інших неурядових і міжурядових економічних організацій.

14 червня 1983 р. було підписано Міжнародну Конвенцію про Гармонізовану систему. Наприкінці 1987р. її підписали й ратифікували 53 країни, що дало змогу Раді митного співробітництва оголосити про те, що вона набуває чинності з 1 січня 1988 р. *Додатком* до Міжнародної Конвенції є *Номенклатура Гармонізованої системи (НГС)* – багатоцільовий класифікатор товарів на світовому ринку.

В Україні Гармонізовану систему застосовують для ведення статистики зовнішньої торгівлі і розробки ефективного митного тарифу з 1 січня 1991 р.

За загальними правилами Всесвітньої митної організації Гармонізована система опису та кодування товарів змінюється один раз на п'ять років. Оновлена версія Гармонізованої системи формується шляхом внесення низки поправок та змін, що враховують зміни в обсягах торгівлі і в науково-технічному прогресі, що у свою чергу, обумовлює появу нових товарів з новими властивостями, які потребують відображення в Гармонізованій системі опису та кодування товарів. Нова шоста редакція Гармонізованої системи опису та кодування товарів Всесвітньої митної організації, якою користуються 207 країн світу, набрала чинності з 1 січня 2017 року (ГС-2017)³.

Щодо України, то діюча редакція УКТЗЕД побудована на основі версії Гармонізованої системи опису та кодування товарів Всесвітньої митної організації 2012 року⁴. Держава Україна зобов'язана в найкоротші терміни забезпечити приведення вітчизняної УКТЗЕД у відповідність до сучасної редакції Гармонізованої системи опису та кодування товарів ГС-2017.

За своєю структурою НГС поділяється на системи класифікації і

³ Южаніна Н. Що знову не так із гармонізованою системою опису та кодування товарів? *ЛІГА. Блоги. Авторський блог Ніни Южаніної від 05.06.2019 року*. URL: <https://blog.liga.net/user/nyuzhanina/article/33608> (дата звернення 10.08.2019)

⁴ Южаніна Н. Що знову не так із гармонізованою системою опису та кодування товарів? *ЛІГА. Блоги. Авторський блог Ніни Южаніної від 05.06.2019 року*. URL: <https://blog.liga.net/user/nyuzhanina/article/33608> (дата звернення 10.08.2019)

кодування.

Система класифікації

Об'єктом класифікації є всі товари, що обертаються у міжнародній торгівлі, їх групують за шістьма підрозділами: 21 розділ, 96 груп (крім того, група 77 – резервна), 33 підгрупи, 1241 товарна позиція, 3558 підпозицій і 5019 субпозицій.

В основу побудови НГС покладено сукупність різних ознак товарів. Розділи формують за такими ознаками:

- 1) походження матеріалу, з якого виготовлено товар;
- 2) призначення товару;
- 3) хімічний склад товарів.

Групи створювалися за принципом послідовності обробки товарів: від сировини, напівфабрикатів до готових виробів. Це сприяє використанню Гармонізованої системи при визначенні митних тарифів. Будуючи товарні позиції і субпозиції, беруть до уваги 4 основні ознаки:

- ступінь обробки;
- призначення;
- вид матеріалу, з якого виготовлено товар;
- значення товару у світовій торгівлі.

При цьому, чітко дотримуються принципу однозначного віднесення товарів до класифікаційних груп, застосовуючи метод взаємовиключення за допомогою таких основних правил класифікації товарів:

1. Назви розділів, груп і підгруп наводяться лише для зручності використання у роботі. Для юридичних цілей класифікацію визначають відповідно до найменувань товарних позицій та приміток до розділів і груп товарів, якщо такі найменування й примітки не потребують іншого тлумачення.

2. Будь-яке посилання у найменуванні товарної позиції на певний товар слід розуміти як таке, що може включати некомплектний чи необроблений товар. У цьому випадку, якщо він пред'явлений некомплектний чи необроблений, товар має невід'ємну відмітну і ознаку комплектного або закінченого виробництвом товару. Це посилання слід також розуміти як таке, що включає посилання на той самий товар (комплектний чи оброблений) за цим правилом, але пред'явлений незібраним чи розібраним.

3. Якщо товари можна віднести до двох чи більше товарних позицій (*prima facie*), класифікація буде такою:

а) перевага надається тій товарній позиції, яка містить специфічний опис товару порівняно з загальним описом. Однак, коли і кожна з двох чи більше товарних позицій має лише посилання на частину матеріалів або речовин, які містяться у мішаних чи складних товарах, або лише на частину компонентів складного товару, призначеного для роздрібною торгівлі, то такі товарні позиції слід розглядати як специфічні для таких товарів навіть тоді, коли одна з них дає більш повний і точний опис останніх;

б) мішані і складні товари, які виготовлено з різних матеріалів чи складових частин, а також товари, упаковані для роздрібного продажу, які не можуть бути класифіковані згідно з правилом 3а, повинні класифікуватися за

тими матеріалами чи складовими частинами (якщо вони відомі), які визначають суттєві ознаки товарів;

в) товари, які не можуть бути класифіковані відповідно до правил 3а і 3б, повинні класифікуватися за останньою з позицій, що розглядаються.

4. Товари, класифікацію яких неможливо визначити відповідно до зазначених пунктів, слід класифікувати за товарною позицією, що відповідає товарам, найбільш близьким (спорідненим) до товарів, які визначаються.

5. Додатково застосовуються такі правила:

а) чохла і футляри фотоапаратів, музичних інструментів, рушниць, креслярського приладдя, краваток і подібна тара (упаковка), яка має специфічну форму і призначена для зберігання специфічних предметів (чи їх наборів) протягом певного часу, класифікується разом з предметами, для яких вона призначена. Однак це правило не застосовують для упаковки, яка надає єдиному цілому суттєвої ознаки;

б) відповідно до положень правила 5а пакувальний матеріал і пакувальні контейнери, пред'явлені разом з товарами, слід з ними і класифікувати, якщо вони такого виду, який, як правило, використовують для пакування таких товарів. Але це положення не стосується пакувальних матеріалів чи пакувальних контейнерів, які використовують повторно.

6. Для юридичних цілей класифікацію товарів у субпозиціях будь-якої товарної позиції визначають відповідно до умов таких субпозицій і пов'язаних з ними приміток, а також «*mutatis mutandis*» (згаданих вище правил), вважаючи, що лише субпозиції на одному рівні можна порівнювати. Крім того, можуть застосовуватися відповідні пояснення і примітки до розділів і груп, якщо у підтексті не обумовлено дещо інше.

Майже до всіх розділів і груп, а в деяких випадках до субпозицій, розроблено примітки, які мають таку саму юридичну силу, як і НГС.

Примітки застосовують для визначення точних обсягів і меж кожного класифікаційного групування. Цього досягають за допомогою: 1) визначень, які установлюють межі групувань; 2) списку товарів, які виключаються з розділу, групи, товарної позиції чи субпозиції; 3) неповного списку типових прикладів, які включаються до того чи іншого класифікаційного групування; 4) визначення меж і обсягів кожного класифікаційного групування, поєднання двох або всіх трьох вищеназваних методів.

З метою однакового розуміння класифікацій і прискорення пошуку потрібних товарів було розроблено:

1. Положення до Гармонізованої системи (Explanatory Notes to the Harmonized System) у чотирьох томах загальним обсягом 1620 с.

2. Алфавітний покажчик до Гармонізованої системи опису і кодування товарів і пояснення до неї (Alphabetical Index to the Harmonized Commodity Description and Coding System and its Explanatory Notes) у двох томах загальним обсягом 1120 с.

Гармонізована система є найдетальнішим класифікатором у світі. Вона суттєво полегшує єдине тлумачення і визначення термінів, правильне тлумачення класифікаційних групувань, що необхідно при визначенні розмірів мита, при зіставленні даних зовнішньої торгівлі різних країн і проведенні економіко-статистичного аналізу.

Система кодування

Систему кодування створено для одержання інформації про товари, які класифікуються у зручному вигляді для збирання, передачі й обробки.

У НГС застосовують мішаний метод кодування, коли на вищій стадії деталізації використовують реєстраційний метод, а на всіх наступних – попередню класифікацію товарів на основі сукупності прийнятих ознак. При цьому для позначення розділів і підгруп застосовують римські цифри, а для товарних груп, позицій і субпозицій – арабські. Для товарних підпозицій цифровий код не передбачено, їх позначають рискою «-», яку проставляють і перед їхньою назвою в НГС.

Шестизначний код складається з кодів групи, товарної позиції та субпозиції (кожний має по два розряди), побудований за десятковою системою. *Наприклад, телефонний апарат класифікується як 8517.10, де 85 – група «Електронні машини і обладнання; звукозаписна апаратура; апаратура для запису та відтворення телевізійного зображення і звуку; їхні частини і приналежність»; 8517 – апарати телефонні й телеграфні, включаючи апарати для струмових систем частотного зв'язку; 8517.10 – апарати телефонні.*

Нульовий двозначний код у кінці шестизначного застосовують для тих субпозицій, які повністю збігаються за змістом і назвою з відповідними товарними позиціями, наприклад машина швейна 8452.00. Якщо у кінці шестизначного коду стоїть один «0», це означає, що товарна позиція не деталізується.

Товари в НГС класифікуються або до окремого виду товару (цвяхи, чай, ацетон), або до груп товарів (машини і механізми для обробки м'яса), а іноді до асортиментного виду товарів (листовий сталевий прокат певною товщиною), їх розміщують паралельно з групами товарів. При цьому з групи товарів виділяють один чи декілька видів продукції, які широко представлені у світовій торгівлі, а інші види класифікуються за групою «Інші». Останні, як правило, розташовані у кінці групи.

У зв'язку з тим, що у світі швидкими темпами відбувається оновлення продукції, НГС має резервні групи – 77, 98, 99 На рівні позицій і субпозицій резерв становить понад 80%. Його можна використовувати не лише для розширення номенклатури товарів при перегляді системи, а й у національній практиці окремих країн для виділення специфічних товарів.

Гармонізована система має ряд переваг:

1. Порівняно більш точний опис товарів, що дає змогу полегшити фіксування їх при митному контролі.

2. Уникнення помилок при класифікації та кодуванні товарів, оскільки експортні та імпорتنі документи мають уніфікований характер.

3. Поліпшення зіставності зовнішньоторгової статистики, яка дає можливість урахувати рух товарних потоків через національні кордони, здійснювати ділові переговори, вивчати кон'юнктуру і складати прогнози.

СХЕМА ГАРМОНІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ОПИСУ І КОДУВАННЯ ТОВАРІВ

Розділ	Назва розділу	Кількість глав і їх шифри
I	Живі тварини та продукти тваринного походження	5 (1-5)
II	Продукти рослинного походження	9 (6—14)
III	Жири та олії тваринного та рослинного походження, продукти їх розщеплення, готові харчові жири, воски тваринного та рослинного походження	1 (15)
IV	Продукти харчової промисловості: напої, алкогольні напої та оцет, тютюн та його замітники	9 (16—24)
V	Мінеральні продукти	3 (25—27)
VI	Продукти хімічної промисловості і пов'язаних з нею галузей	11 (28—38)
VII	Пластмаси та вироби з пластмас, каучук та вироби з каучуку	2 (39-40)
VIII	Шкура, шкіра, хутро та вироби з них; шорні вироби, дорожнє приладдя, сумки та аналогічні товари	3 (41—43)
IX	Деревина, деревне вугілля та вироби з деревини; пробка та вироби з пробки; плетені вироби	3 (44-46)
X	Деревна маса та інші целюлозні волокнисті речовини; паперові та картонні відходи; папір та вироби з паперу	3 (47—49)
XI	Текстиль та текстильні вироби	14 (50—63)
XII	Взуття, головні убори, парасольки, палиці, стеки, батоги, пір'я та вироби з нього	4 (64—67)
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди та аналогічних матеріалів, керамічні вироби, скло та вироби зі скла	3 (68—70)
XIV	Натуральні та культивовані перли, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, вироби, покриті дорогоцінними металами, та вироби з них, біжутерія, монети	1 (71)
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	12 (72—83)
XVI	Машини та механізми, електричне обладнання та їх частини, пристрої для запису та відтворення телевізійного зображення і звуку, їхні частини і приладдя	2 (84—85)
XVII	Транспортне обладнання	4 (86—89)
XVIII	Оптичні, фотографічні та кінематографічні прилади та апарати, медичні та хірургічні інструменти та прилади, годинники, музичні інструменти, їхні частини і приладдя	3 (90—92)
XIX	Зброя, боєприпаси, їх частини і приладдя	1 (93)
XX	Предмети мистецтва, колекціонування або антикваріату	3 (97—99)

Міжнародна стандартна торговельна класифікація (SITC)

Основою порівняльного економічного аналізу зовнішньої торгівлі різних країн є Міжнародна стандартна торговельна класифікація ООН (МСТК), якою користується більшість країн світу.

Вперше МСТК була прийнята в 1950 р. Нині SITC діє у третій редакції,

яка була прийнята у 1985 р. Вона групує товари за ступенем їх обробки, призначенням та рядом інших ознак, складається з 10 розділів, 67 груп, 261 підгрупи, 1033 товарних позицій та 3118 субпозицій (див. табл. 2.3).

Таблиця. 2.3.

МІЖНАРОДНА СТАНДАРТНА ТОРГОВЕЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ

Розділ	Назва	Кількість			
		груп	підгруп	позицій	субпозицій
0	Продовольство і живі тварини	10	36	132	344
1	Напої та тютюнові вироби	2	4	11	22
2	Сировина (крім продовольства і пального)	9	36	123	267
3	Мінеральне паливо, мастильні матеріали, тощо	4	11	25	37
4	Тваринні і рослинні жири	3	4	21	44
5	Хімічні продукти	9	33	126	474
6	Вироби обробної промисловості, які класифікуються головним чином за родом матеріалів	9	52	233	829
7	Машини і транспортне обладнання	8	50	214	653
8	Різні вироби обробної промисловості	9	31	144	442
9	Товари, які не віднесені до інших підрозділів	4	4	4	6
Усього		67	261	1033	3118

За необхідності товарні субпозиції можуть бути деталізовані для національного користування.

На основі SITC складено ще одну класифікацію ООН, яка отримала назву *Класифікація найбільш поширених економічних категорій, визначених у термінах SITC Rev.3 (BEC)*. Вона використовується з 1986 р. при складанні зведених показників з міжнародної торгівлі. У BEC усі товари, перелічені в SITC, поділено на 7 розділів також за ознакою призначення продукції, а в групі – за ступенем їх обробки.

3. Міжнародні функціональні класифікації (витрат за цілями).

Статистична комісія ООН зареєструвала такі класифікації витрат за цілями⁵.

Рекомендовані:

- Класифікація функцій органів державного управління (Classification of the Function of Government (COFOG));
- Класифікація індивідуального споживання за цілями (Classification of Individual Consumption according to Purpose (COICOP));
- Класифікація цілей некомерційних закладів, які обслуговують домашні господарства (Classification of the Purpose of Non-Profit Institution Serving Households (COPNI));
- Класифікація витрат виробників за цілями (Classification of Outlays of Producers according to Purpose (COPP)).

Класифікація функцій органів державного управління (COFOG)

використовується для класифікації витрат за функціями, які виконують державні органи, була рекомендована 20-ю сесією Статистичної комісії ООН для міжнародного використання замість цільової класифікації державних органів.

В основних документах МВФ, зокрема у Керівництві зі статистики державних фінансів 1986 р., використовується назва «Класифікація функцій органів державного управління», а в матеріалах з проблем функціональних класифікацій - «Класифікація функцій органів управління».

У рекомендаціях ООН класифікація за COFOG дається в редакції офіційного видання ООН «Статистичні документи», серія М, № 70 (R.80.XVII.17).

Класифікація використовується при вирішенні завдань фінансової статистики державного сектору шляхом групування поточних операцій (споживчі витрати, субсидії та поточні трансферти) капітальних витрат і придбання фінансових активів органами державного управління.

Об'єктами класифікації є функції органів державного управління, які класифіковані за найбільш значимими аспектами діяльності уряду та послідовно деталізовані на трьох рівнях розподілу.

Структурно класифікація складається з 2-х блоків: ідентифікації та найменування. Блок ідентифікації має чотири цифрових десяткових знаки і побудований з використанням ієрархічного методу класифікації та послідовного методу кодування.

Формула кодового позначення:

XX + X + X,

де 1-й рівень - основні групи (перші два знаки); 2-й рівень - групи (перші три знаки); 3-й рівень - підгрупи (чотири знаки).

Двозначні основні групи агреговані у *головні функції державних органів:*

01 - Державні служби загального призначення;

02 - Захист та пов'язані з ним послуги;

⁵ Станом на 1 січня 2000 року.

- 03 - Суспільний порядок і безпека;
- 04 - Освіта та пов'язані з нею послуги;
- 05 - Охорона здоров'я та пов'язані з нею послуги;
- 06 - Соціальне забезпечення та опікунокство і пов'язані з ним послуги;
- 07 - Житлові та комунальні послуги;
- 08 - Послуги в галузі організації відпочинку, культури та релігії;
- 09 - Послуги в галузі палива та енергії;
- 10 - Послуги, які належать до сільського господарства, лісного господарства, рибальства та мисливства;
- 11 - Послуги, які належать до гірничодобувної промисловості та до мінеральних ресурсів, крім послуг, які належать до паливної та обробної промисловості і будівництва;
- 12 - Послуги, які належать до транспорту і зв'язку;
- 13 - Інші економічні послуги.

Основні групи можуть бути використані при розробці національних бюджетних класифікацій, зокрема створення функціональної структури витрат, з урахуванням їх подальшої деталізації.

Класифікатор витрат на споживчі товари і послуги

Класифікатор призначено для використання при проведенні економіко-статистичного аналізу витрат домашніх господарств, а також при проведенні зіставлень з іншими країнами в межах програм міжнародних зіставлень (ПМЗ).

Його розроблено за принципами побудови міжнародної класифікації індивідуального споживання за цілями (СОІСОР), а також класифікації витрат виробників за цілями (СОРР), які розглядалися на спільних засіданнях ЄЕК/ОЄСР з питань національних рахунків (травень 1995 р.).

Класифікатор використовується для виявлення і групування витрат домашніх господарств, призначених для задоволення їх соціально-економічних потреб.

Об'єктами класифікації є види витрат на споживчі товари і послуги для індивідуального використання.

Структурно класифікатор складається з 2-х блоків: ідентифікації та найменування. Блок ідентифікації має ієрархічну систему класифікації, що складається з 4-х рівнів, і послідовну систему кодування з використанням цифрових десяткових знаків.

Формула кодового позначення:

$$XX + X + X + X,$$

де 1-й рівень - категорії (перші два знаки); 2-й рівень - групи (перші три знаки); 3-й рівень - підгрупи (перші чотири знаки); 4-й рівень - види (п'ять знаків).

Категорії являють собою найбільш важливі узагальнені споживчі товари і послуги:

- 01 - Харчові продукти, напої та тютюнові вироби;
- 02 - Одяг і взуття;
- 03 - Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива;
- 04 - Меблі, побутові прилади і ремонт;
- 05 - Охорона здоров'я;
- 06 - Транспорт;

- 07 - Відпочинок, розвага і культура;
- 08 - Освіта;
- 09 - Кафе, ресторани і готелі;
- 10 - Інші товари і послуги.

На подальших рівнях розподілу забезпечується послідовна конкретизація споживчих товарів і послуг за найбільш значимими для кожної категорії ознаками.

Так, *за категоріями*: 01 - Харчові продукти, напої та тютюнові вироби; 02 - Одяг і взуття; 04 - Меблі, побутові прилади і ремонт - класифікація продовжена до видів, які являють собою більш детальні статті витрат на їжу, одяг, взуття та предмети домашнього вжитку, враховуючи позиції, що використовуються при зіставленні між країнами в межах програми міжнародних зіставлень.

Відповідно до міжнародної практики проведено визначення споживчих товарів на третьому рівні за терміном використання: короткострокового, середньострокового, довгострокового - та виокремлено надання послуг.

4. Міжнародні класифікації занять, професій і освіти.

Статистична комісія ООН зареєструвала такі *класифікації занять, професій і освіти*⁶.

Рекомендовані:

- Міжнародна класифікація статусу зайнятості (International Classification of Status in Employment (ICSE-93));
- Міжнародна стандартна класифікація професій (International Classification of Occupations (ISCO-88));
- Міжнародна стандартна класифікація освіти (International Classification of Education (ISCED-1997)).

Розглянемо основні особливості і цілі класифікації занять взагалі та ISCO-88 зокрема. Щоб вивчити це питання, потрібно:

- а) охарактеризувати основні напрями використання Міжнародної стандартної класифікації занять;
- б) описати основні особливості ISCO-88;
- в) охарактеризувати подальшу роботу над ISCO-88 на національному рівні і в Бюро статистики Міжнародної організації праці (МОП).

14-та *Міжнародна конференція статистиків праці (МКСП)* у листопаді 1987 р. прийняла переглянута *Міжнародну стандартну класифікацію професій (ISCO-88)*, яка заснована на пропозиціях *Бюро статистики МОП*.

Із цих позицій питання необхідності впровадження міжнародної стандартної класифікації занять вперше було обговорено в 1921 р. Але лише в 1949 р. робота зі створення КСО була ініційована 6-ю МКСП. В результаті 7-ма МКСП (1949 р.) затвердила тимчасову класифікацію для міграції і працевлаштування з детальним описом 1727 занять, які засновані на національних класифікаціях восьми індустріальних країн. На 8-й МКСП (1954 р.) було узгоджено першочерговий перелік груп на 3-й сходинці класифікації, а на 9-й МКСП (1957 р.) робота була закінчена затвердженням більш високих

⁶ Станом на 1 січня 2000 року.

груп першого ISCO. Класифікація була опублікована в 1958 р. (ISCO - 58) і містила, крім визначення груп, описи занять і професійних груп на 4-й сходинці класифікації. На 9-й МКСП було визнано, що ISCO-58 потребуватиме через деякий час перегляду, і нову, переглянута редакцію ISCO було опубліковано в 1968 р. (ISCO-68) з розширеною кількістю описів занять. Результат другого і більш пізнього перегляду ISCO опубліковано в 1989 р. як ISCO-88.

Класифікація занять являє собою інструмент для упорядкування всіх робіт на підприємстві, в галузі і країні у вигляді чітко визначеної множини груп. Як правило, вона включає *два елементи*:

1) *описовий елемент*, який може бути просто набором найменувань занять і професійних груп, але в основному це опис обов'язків і функцій, а також інших аспектів робіт, які включені в ту чи іншу групу. Ці описи можна назвати словником занять;

2) класифікаційна система як така, що містить *орієнтири для віднесення робіт* до більш дрібних груп занять з їх подальшим агрегуванням у більш великі групи.

Національні класифікації і словники занять зазвичай мають *кілька цілей*. Хоча детальний опис занять і структури класифікації слід вважати частинами єдиного цілого, але різні користувачі виявляють неоднаковий інтерес до окремих її елементів. Детальні описи занять використовують ті, хто потребує інформації про завдання, функції і умови праці на окремих роботах (тобто ті, хто займається працевлаштуванням, професійним навчанням і орієнтацією, контролем за міграцією тощо). Описи занять повинні бути орієнтовані головним чином на запити цих користувачів, але вони також містять елементи, необхідні для використання відповідних систем агрегування.

Структуру класифікації, тобто правила агрегування окремих занять у групи, слід розробляти, перш за все, маючи на увазі завдання полегшити розподіл робіт та осіб за групами, зокрема для зіставлення тих, хто шукає роботу, і вільних вакансій, або для статистичного аналізу ринку праці і соціальної структури.

ISCO покликана полегшити міжнародне спілкування у сфері занять як між користувачами, так і між статистиками. Тому ISCO має бути придатна для використання з різною метою на національному рівні і в той же час враховувати можливості її використання, які впливають з її міжнародного характеру.

Міжнародне зіставлення даних про групи занять використовуються перш за все для:

а) зіставлення розподілу зайнятого населення або якого-небудь іншого показника (*наприклад, заробітної плати, робочого часу, нещасних випадків на виробництві, доходу, споживання, звичок до читання*) може застосовуватися для груп занять у двох або більше країнах;

б) зіставлення даних за групами занять у різних країнах (*наприклад, зіставлення середньої заробітної плати програмістів у країні А і в країні Б або кількості промислових дизайнерів у двох країнах*);

в) узагальнення даних різних країн, які входять до зіставлених груп (*наприклад, з метою отримати необхідну інформацію для вивчення нещасних*

випадків або хвороб, які пов'язані з певними групами занять, що виконуються в таких умовах, за яких робітники можуть зазнавати впливу шкідливих речовин).

Досвід показує, що на міжнародному рівні більшість користувачів даних про заняття потребують інформації більш високого ступеня агрегування – переважно для цілей *a*. Суттєвий виняток становлять міжнародні обстеження заробітків, нещасних випадків та інших умов праці. Такі дослідження, як правило, потребують більш детального поділу за групами занять, інколи у вигляді комбінаційних таблиць з виділенням галузей або статусу зайнятих.

Важливо зазначити, що зіставлення типу *a* передбачають охоплення всіх видів робіт, тоді як для інших цілей достатньо даних про окремі заняття або їх групи. В цілому інтереси всіх користувачів можуть стосуватися всіх занять, однак на практиці йдеться лише про деяку їх підмножину.

Головне призначення Міжнародної стандартної класифікації занять пов'язано з міжнародним добором кадрів та регулюванням довгострокової і короткострокової міграції працюючих між країнами. Розроблені й узгоджені в міжнародному масштабі детальні описи категорій занять, які можуть слугувати «загальною мовою» для країн і організацій, залучених до відповідних програм, здатні значною мірою підвищити ефективність комунікацій, необхідних для їх втілення.

Коли країнам потрібна модель як основа для розробки чи перегляду своїх національних класифікацій або коли необхідна заміна національної класифікації в країнах, де відсутня власна класифікація, міжнародна стандартна класифікація може слугувати таким цілям. Це призначення ISCO було враховано як при її первинній розробці, так і в наступних редакціях.

Останній перегляд ISCO спрямовано на створення міжнародної класифікації, яка:

- володіла б міцною і чіткою концептуальною основою з метою підвищити її корисність як описовий і аналітичний інструмент та полегшити її оновлення шляхом введення нових занять;
- відображала б ринки праці країн, що розвиваються, а також промислово розвинутих країн;
- краще відображала б становище жінок на ринку праці;
- відображала б наслідки різних технологій з погляду професійної структури;
- включала б нові заняття і відбивала зрушення в порівняльній значимості груп занять.

Для міжнародних зіставлень доцільно виділити лише декілька широких категорій «рівня кваліфікації». Для визначення таких рівнів було створено Міжнародну стандартну кваліфікацію освіти (ISCED). Проте, це не означає, що кваліфікацію можна отримати лише за допомогою формальної освіти або професійного навчання. Багато видів кваліфікації можна придбати на основі досвіду або неформального навчання, хоча і формальне навчання посідає важливе місце (в одних країнах більше, в інших менше) і набуває більшої значимості на більш високих рівнях кваліфікації. Для цілей кваліфікації в ISCO вирішальним фактором при віднесенні заняття до тієї чи іншої групи є характер

кваліфікації, потрібної для виконання завдань і функцій відповідної роботи, а не те, яким чином кваліфікація придбана.

«Спеціалізацію кваліфікації» можна охарактеризувати ширше і вужче, і належить вона до змістовного аспекту роботи, виробничих процесів, використовуюваного обладнання і матеріалів, продуктів і послуг, що виробляються, тощо. Слова, що використовуються для опису змістових аспектів виробничих процесів і т. ін., необхідно використовувати як ярлики для видів кваліфікації, які по в'язані із заняттями. Ті ж слова використовують для опису груп кваліфікації галузей виробничої сфери. Отже, деяким працівникам буде неважко «передбачити» професію, в якій вони зайняті більш чи менш вдало, якщо їм відома галузь, в якій вони працюють. Це не означає, що в ISCO як кваліфікаційна ознака використана галузь (хоча в деяких випадках це дійсно має місце): причина в тому, що кваліфікація реально пов'язана з продуктами, матеріалам і т. ін., а вони визначають «галузь», до якої належить заклад, де виконується робота.

Міжнародна стандартна класифікація професій (ISCO-88)

ISCO-88 характеризується чотирма рівнями агрегування, які складаються з 10 основних груп, 28 підгруп на наступній сходинці класифікації, 116 підгруп на третій сходинці класифікації 390 підгруп на останній сходинці класифікації.

Остання підгрупа в більшості випадків складається з певної кількості конкретних професій. *Наприклад, самостійна професія «Фізик-атомник» належить до 4-го ступеня класифікації КСО-8 211 «Фізики і астрономи», що входить у більш загальну групу 211 «Фізики, хіміки і спеціалісти-професіонали схожих професій», яка є частиною підгрупи 21 «Спеціалісти-професіонали галузі фізичних, математичних і технічних наук» основної групи 2 «Спеціалісти-професіонали».*

Структура ISCO-88 наведена в таблиці 2.4.

Як видно з таблиці 2.4, вісім із 10 основних груп ISCO-88 розподілено за чотирма широкими кваліфікаційними рівнями, визначеними для ISCO. П'ять із цих восьми основних груп – 4, 5, 6, 7 і 8 – належать до одного рівня класифікації, визначеного досить широко, і відрізняються вони за своєю спеціалізацією. Рівні кваліфікації не визначені стосовно двох основних груп - «Законодавці, старші державні службовці і керуючі» і «Збройні сили», тому що більш важливими критеріями подібності було визнано інші аспекти роботи, тобто розробка політики та управлінські функції в першому випадку, і військові обов'язки – в другому. Тому в межах цих двох основних груп існують значні розбіжності на рівні кваліфікації. Однак на 2-й і 3-й сходинках класифікації основної групи 1 об'єднано професії з подібним рівнем кваліфікації.

На рівні основних груп проведено розмежування на:

а) професії, які орієнтовано переважно на вміння і навички (*наприклад, основна група 6 «Кваліфіковані робітники сільського господарства і риболовства» і 7 «Кваліфіковані робітники промисловості і робітники схожих професій»*);

б) професії, які орієнтовано переважно на керування машинами і обладнанням (*наприклад, основна група 8 «Оператори і складальники*

промислових споруд і машин»), з тим, щоб врахувати різні вимоги до кваліфікації на роботах, які мають однакові цілі, але пов'язані з різними технологіями.

Таблиця. 2.4.

ОСНОВНІ ГРУПИ ISCO-88, КІЛЬКІСТЬ ПІДГРУП І РІВНІ КВАЛІФІКАЦІЇ

Основні групи (I ступінь класифікації)	Кількість підгруп на ступенях класифікації			Каліфі- каційни й рівень ISCO-88
	II	III	IV	
1. Законодавці, старші державні службовці і керуючі	3	8	33	-
2. Спеціалісти-професіонали і допоміжний персонал	4	18	55	4-й
3. Спеціалісти	4	21	73	3-й
4. Конторські службовці	2	7	23	2-й
5. Робітники сфери обслуговування і торгових підприємств	2	9	23	2-й
6. Кваліфіковані робітники сільського господарства і риболовства	2	6	17	2-й
7. Кваліфіковані робітники промисловості, робітники схожих професій	4	16	70	2-й
8. Оператори і складальники промислових споруд і машин	3	20	70	2-й
9. Некваліфіковані робітники	3	10	25	1-й
0. Збройні сили	1	1	1	-
Усього	28	116	390	-

Професії, орієнтовані на вміння і навички, включають кваліфіковані роботи, які безпосередньо пов'язані з виробництвом благ і послуг, тому що функції, які виконуються в цьому випадку, передбачають знання і досвід роботи з природними ресурсами і сировиною, що використовується для досягнення потрібного результату. На цих роботах працівники також можуть застосовувати більш технологічно передові інструменти і машини, але це не повинно позначатися на належній базовій кваліфікації і вмінні. Сучасні машини та інструменти можуть використовуватися для зниження фізичного навантаження або скорочення часу, потрібного для виконання конкретних завдань, чи для підвищення якості продукції. В той же час роботи в межах професій, орієнтованих на керування машинами і обладнанням, потребують знань про машини: як ними правильно керувати, як виявляти перебої і що робити в таких випадках. Знання при цьому орієнтовані на машини і на те, що вони роблять, а не на процес перетворення як такий та його результати. Професії, функція яких полягає в складанні виробів з компонентів згідно із суворими правилами і процедурами, віднесені до тієї ж основної групи, що і машинно-орієнтовані професії. Роботи, які потребують невисокої або простої кваліфікації, а також мінімальних знань, віднесено до *основної групи 9*.

На 14-й МКСП було вирішено, що для міжнародних зіставлень має

бути можливим відображати в ISCO важливі відмінності, які існують між країнами, а інколи і всередині країни, на належному рівні кваліфікації для робіт, що традиційно належали до однієї професійної групи. Такі розбіжності пов'язані з функціями, які, будучи подібними за своїм характером, можуть докорінно відрізнятись за необхідними знаннями та відповідальністю. Такі розбіжності спричиняють розбіжності в національних класифікаціях щодо рівня кваліфікації, потрібного для віднесення до професії. Тому на 14-й МКСП було вирішено, що ISCO-88 повинна надати можливість країнам відносити деякі професійні групи або до *основної групи 2 «Спеціалісти-професіонали»*, або до *основної групи 3 «Спеціалісти і допоміжний персонал»* залежно від національних умов. Така можливість була запропонована стосовно деяких категорій вчителів, медсестер та акушерок, соціальних працівників і деяких артистичних занять. Роботи у Збройних силах слід виділити в *самостійну групу 0 «Збройні сили»*, навіть якщо роботи пов'язані із завданнями і функціями, що виконуються відповідними особами і в цивільній сфері.

Усі професії, що включають і роботи, які складаються, головним чином, із законодавчих, адміністративних і управлінських функцій, слід відносити до *основної групи 1 «Законодавці, старші державні службовці і керуючі»*.

«Працюючі власники» повинні класифікуватись залежно від того, чи подібні їх функції з функціями керуючих або бригадирів або ж із функціями інших працюючих у тій самій сфері діяльності.

Статус «працюючого власника» пов'язують не з характером виконуваної роботи, а зі «статусом зайнятого», що відповідає поняттям «самозайняті» і «роботодавці» у *Міжнародній класифікації статусу зайнятості (ICSE)*. Але один самозайнятий будівельник може в основному виконувати управлінські функції, тоді як інший – в основному функції будівельника і досить обмежено управлінські обов'язки залежно, наприклад, від розміру фірми. В першому випадку його слід відносити до управлінців, а в другому – до будівельників.

В ISCO-88 учнів і стажерів (практикантів) класифікують з урахуванням їх реальних функцій, бо за необхідності їх можна класифікувати окремо в рамках класифікатора «статусу зайнятих». В ISCO-68 рекомендувалось, щоб учнів відносили до професії, якої їх навчають, а стажерів – відповідно до реально виконуваних функцій.

Якщо виникають проблеми з класифікації робіт із широким колом обов'язків і функцій, їх слід вирішувати на основі правил пріоритетності. Тобто деяким обов'язкам і функціям надається перевага при визначенні професійної категорії, до якої слід відносити дану роботу. У випадках, коли обов'язки і функції пов'язані з різноманітними стадіями процесу виробництва та збуту благ і послуг, обов'язкам і функціям, які належать до стадії виробництва, слід віддавати перевагу порівняно з іншими обов'язками і функціями, наприклад у сфері продажу і маркетингу цього продукту, його транспортування або управління транспортним процесом (якщо тільки ці суміжні обов'язки і функції не є домінуючими). Приміром, фермера, який вирощує худобу, а потім продає її, треба вважати фермером, а не торговим працівником; лікар, який працює на власному обладнанні і веде облік, має бути віднесений до лікарів, а не до бухгалтерів.

У випадках, коли виконувані обов'язки і функції потребують різноманітної кваліфікації, що зазвичай набувається в рамках різного рівня освіти і досвіду, заняття потрібно класифікувати з урахуванням тих обов'язків і функцій, які потребують найбільш високої кваліфікації. Наприклад, є заняття, обов'язки і функції, в яких протягом більшості часу передбачають порівняно невисоку кваліфікацію, однак від зайнятих у них робітників потребують також виконання функцій, які передбачають ґрунтовнішу підготовку і досвід, що дозволяє справлятися з випадковими і винятковими ситуаціями (*наприклад, щодо запобігання нещасним випадкам і виробничим травмам*).

Чимало користувачів ISCO-68 дійшли висновку, що найвищий рівень агрегування з дев'яти груп означав, що відмінності всередині груп надто великі, щоб ці групи могли бути корисними для опису та аналізу. Однак наступний рівень агрегування з його 83 групами характеризувався надмірною деталізацією для багатьох видів аналізу, а також для міжнародної звітності про розподіл занять, особливо коли дані отримували в рамках вибіркового досліджень. Тому в ISCO-88 було введено новий ступінь класифікації в системі агрегування.

Міжнародна стандартна класифікація професій (ISCO-08)

Зміни, що тривають у сучасному світі, призвели до того, що у 2008 році була затверджена і опублікована нова редакція, яку називають ISCO-08, що є четвертою класифікацією після попередніх ISCO-58, ISCO-68 та ISCO-88.

Щодо України, то ISCO-88 була прийнята за основу при розробці національного класифікатора України «Класифікатор професій».

Також внесено зміни до національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» від 15 лютого 2019 року № 259.

Основні групи та підгрупи основних груп ISCO 08:

1. Керівники, менеджери:

11. Генеральні директори, вищі керівні кадри та члени виконавчих та законодавчих органів.

12. Керівники адміністративних та комерційних підрозділів.

13. Керівники та керівні працівники управління, виробництва та спеціалізованих служб.

14. Керівники та керівні працівники готелів, ресторанів, закладів торгівлі та інших послуг.

2. Професіонали:

21. Спеціалісти в галузі технічних наук.

22. Спеціалісти в галузі охорони здоров'я.

23. Спеціалісти в галузі освіти.

24. Спеціалісти в галузі управління підприємствами.

25. Спеціалісти в галузі інформаційних технологій та комунікацій.

26. Спеціалісти в галузі права, соціальних наук та культури.

3. Техніки та помічники професіоналів:

31. Проміжні професії в галузі технічних наук.

32. Проміжні професії в галузі охорони здоров'я.

33. Проміжні професії в галузі фінансів та адміністрування.
34. Проміжні професії в галузі юридичних послуг, соціальних послуг та подібні.

35. Технічні працівники в галузі інформації та комунікації.

4. Технічні службовці:

41. Офісні працівники.
42. Працівники рецепції, банківські працівники та подібні.
43. Працівники служб обліку та постачання.
44. Інші службовці адміністративного типу.

5. Працівники сфери торгівлі та послуг:

51. Персонал, що надає прямі послуги приватним особам.
52. Комерсанти та продавці.
53. Персонал по догляду.
54. Персонал служб захисту та безпеки.

6. Кваліфіковані робітники сільськогосподарської, лісової та рибної галузі:

61. Працівники та кваліфіковані комерційні робітники сільського господарства.

62. Кваліфіковані комерційні професії лісового господарства, рибного господарства та мисливства.

63. Працівники сільського господарства, рибалки, мисливці та збирачі харчової продукції.

7. Кваліфіковані працівники промисловості та ремісництва:

71. Кваліфіковані професії будівельної промисловості та подібні, крім електриків.

72. Кваліфіковані професії металургії, машинобудування та подібні.

73. Кваліфіковані професії ремісництва та поліграфії.

74. Професії в галузі електрики та електротехніки.

75. Професії в галузі харчування, обробки деревини, одягу та інші кваліфіковані професії промисловості та ремісництва.

8. Оператори устаткування та машин, монтажники:

81. Оператори стаціонарних установок та машин.

82. Робітники складання.

83. Оператори важких підйомних та маневрувальних машин та механізмів.

9. Елементарні професії:

91. Помічники по господарству.

92. Некваліфіковані робітники сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства.

93. Некваліфіковані робітники шахт, будівельної промисловості, суспільних робіт, мануфактурної промисловості та транспорту.

94. Помічники по приготуванню їжі.

95. Пересувні торговці та інші дрібні вуличні працівники та подібні їм.

96. Сміттярі та інші некваліфіковані робітники.

0. Військові професії:

01. Офіцери збройних сил.

02. Молодші офіцери збройних сил.

03. Інші члени збройних сил

5. Міжнародний досвід побудови системи статистичних реєстрів.

Завдання та характер статистичного реєстру або реєстрів однієї країни (деякі країни мають їх декілька) визначаються факторами, які притаманні цій країні. *Першим фактором* є поставлена перед реєстрами мета. До цього часу реєстри широко використовувались у рамках проведення статистичних обстежень. У деяких країнах вони використовувались іноді як безпосереднє джерело статистичних даних. *Другим важливим фактором* є той факт, що законодавчі положення визначають як дані, що можуть використовуватись у статистичному реєстрі, так і межі, в яких ці дані можуть бути збережені. *Третій фактор* – дані використовуються органами статистики для ведення свого реєстру, оскільки практично вони не можуть примусити підприємства надавати дані, які йому потрібні.

Наприклад, країни – члени Європейського Союзу виділили п'ять основних напрямів використання реєстрів:

- 1) створення одиниць статистичного обліку;
- 2) засоби підготовки та координації проведення статистичних досліджень;
- 3) інформаційне джерело для проведення статистичного аналізу «демографії» чисельності підприємств;
- 4) джерела залучення адміністративних даних;
- 5) засоби передачі та розповсюдження даних.

Реєстри підприємств, які розробляються спільно країнами – членами ЄС, повинні бути одночасно реєстрами адміністративних одиниць, а також реєстрами статистичних одиниць (підприємств), та місцевих одиниць економічної активності.

Такі реєстри задумано як «мости» між адміністративними та статистичними одиницями.

Національні реєстри підприємств, які розробляються з метою їх використання у статистиці, чітко виконують функцію безпомилкової ідентифікації одиниць для того, щоб:

- дозволити збирати дані в адміністративних органах, які до них належать, надати основу при проведенні вибіркового обстеження;
- дати можливість проводити «демографічний» аналіз сукупності підприємств та їх одиниць.

Дані повинні вноситися до реєстру за *такими категоріями*:

- величини ідентифікації;
- величини стратифікації;
- демографічні величини;
- показники співвідношення між одиницями.

Величини ідентифікації:

1. Ідентифікаційні номери повинні залишатися незмінними протягом усього існування визначеної одиниці.

2. Зовнішні ідентифікаційні номери використовуються іноді для визначення місцезнаходження одиниць.

3. Стан діяльності або ситуація. Як свідчить практика, з різних причин у реєстрі необхідно враховувати «сплячі» правові одиниці або зберігати підприємства чи статистичні одиниці, що згорнули свою діяльність. У цьому

разі, необхідно управляти кодом стану одиниці «жива» або «мертва». Для правової одиниці цей стан буде «юридичним», для статистичних одиниць (підприємство, місцева одиниця) - «економічним».

4. Назва:

- правових одиниць.

Для фізичних осіб треба мати точні відомості про громадянський стан особи, для юридичних необхідно записувати офіційну назву;

- підприємства.

Багато підприємств мають свою назву незалежно від назви правової одиниці, яка їх контролює;

- місцевих одиниць.

Іноді назву місцевої одиниці необхідно помітити як «вивіска», тому що часто її плутають з повною назвою підприємства.

5. Юридична форма. У кожній країні необхідно мати класифікатор юридичних форм і категорій правових одиниць.

6. Адреса. Для місцевих одиниць необхідно записувати їх фізичну адресу, місцезнаходження, а для правових одиниць та підприємств – ідентифікаційний номер місцевої одиниці, який є їх офіційною адресою.

Величини стратифікації:

1. Діяльність. Будь-якій статистичній одиниці, підприємству, місцевій одиниці, одиниці економічної діяльності необхідно статистично визначити види її діяльності:

- а) код основного виду діяльності;
- б) «допоміжний» код для місцевих одиниць;
- в) додаткові коди;
- г) другорядні види діяльності.

2. Розмір:

- а) кодування розміру залежно від зайнятості;
- б) кодування розміру залежно від обороту;
- в) кодування розміру згідно з нетто-активами.

3. Інституційний сектор. Кожне підприємство повинно мати можливість класифікуватися в Інституційний сектор згідно з національним рахівництвом та бухгалтерським обліком.

Демографічні величини:

Мінімум три показники повинні зазначатись для кожної з одиниць з метою проведення першого демографічного аналізу сукупності підприємств та їх місцевих одиниць.

1. Дата створення:

- для фізичної особи – це дата адміністративного визначення як юридичної основи підприємства;

- для юридичної особи – це юридична дата створення правової одиниці;

- для статистичних одиниць, підприємств місцевих одиниць – це початкова дата створення.

2. Дата запису в реєстр.

3. Дата припинення діяльності:

- для правової одиниці:

а) юридичної особи – це дата закриття, ліквідації, розпуску;

б) фізичної особи – дата декларації про припинення своєї діяльності.

- для статистичних одиниць, підприємств, місцевих одиниць – дата припинення діяльності.

Показники співвідношення між одиницями:

1. Взаємовідносини приналежності.

Взаємовідносини між правовою одиницею та підприємством і відносини між підприємством із залежними статистичними одиницями необхідно датувати:

- початок взаємовідносин;

- закінчення взаємовідносин.

2. Показники відносин:

а) показник, що характеризує відносини між правовою одиницею та підприємством;

б) показник, що характеризує відносини між підприємством та місцевою одиницею.

3. Відносини контролю.

Хоча реєстр орієнтується на підприємства та їх місцеві одиниці, бажано враховувати належність підприємств до груп.

Група – це комплекс підприємств, що контролюється безпосередньо або опосередковано однією і тією ж правовою одиницею.

Користувачі реєстрів прагнуть, щоб реєстри були «якісними», тобто щоб вони були обґрунтованими, точними та актуальними.

Обґрунтованість означає, що реєстр ураховує статистичні або адміністративні одиниці, які необхідні для організації збору даних, та показники по кожній з одиниць дозволяють правильно стратифікувати сукупність одиниць при формуванні вибірок.

Точність вимагає, щоб записані дані відповідали реальним фактам.

Актуальність є доповненням точності.

Характеристики, що належать до кожної з одиниць, можуть постійно змінюватись. Тобто точний та правильний реєстр повинен давати чітке, наскільки це можливо, уявлення за самий останній період. Окрім цих трьох елементів якості програма гармонізації та розробки реєстрів ЄС спрямована на забезпечення зіставності та координації національних статистик підприємств.

Для цього реєстр, призначений для статистичних цілей, повинен, бути централізованим та доступним, тобто єдиним для всіх статистичних служб, організацій, які затвержені щодо збору статистичних даних. Частково доступним реєстр повинен бути і для адміністративних установ та організацій, що беруть участь у збиранні інформації про правові одиниці.

Таким чином, національні системи статистики підприємств для європейських країн повинні бути гармонізовані і надавати можливість для забезпечення міжнародного зіставлення даних. Відповідність та суттєвість національних реєстрів не є тільки внутрішніми критеріями, вони повинні також враховувати дотримання міжнародних норм ЄС з визначення статистичних одиниць, концепцій та класифікаторів.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНА СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

1. Етапи розвитку міжнародної системи національних рахунків.
2. Загальна характеристика СНР ООН 1993 року:
 - а) інтегровані економічні рахунки та їх компоненти;
 - б) рахунки поточних операцій;
 - в) рахунки нагромадження;
 - г) баланси активів та пасивів;
 - д) рахунок товарів та послуг;
 - е) рахунки іншого світу.

1. Етапи розвитку міжнародної системи національних рахунків.

У 1953 році в ООН (*Організація Об'єднаних Націй*) була опублікована доповідь «*Система національних рахунків і допоміжні таблиці*», в якій було наведено шість типових рахунків для трьох основних секторів: «підприємства», «домашні господарства і приватні некомерційні організації» та «органи державного управління». Кожний із цих шести рахунків стосувався одного з уже знайомих і важливих агрегатів, таких, *наприклад*, як *національний дохід*. Класифікації потоків, що відбуваються на цих рахунках, були наведені у 12 стандартних таблицях. Їх основу становила структура рахунків виробництва, доходів, операцій з капіталом і рахунки зовнішніх операцій.

Підкреслювалась важливість узгодження міжнародних статистичних стандартів. Міжнародні принципи економічної і фінансової статистики, з одного боку, і національних рахунків – з іншого, треба було привести у відповідність. Зазначалося, що при розробці СНР значна увага була приділена тому, щоб забезпечити відповідність даної системи визначенням та класифікаціям, що застосовуються або рекомендуються іншими організаціями, в першу чергу *МВФ (Міжнародним валютним фондом)* і *ОЕСР (Організацією економічного співробітництва та розвитку)*.

Ці рахунки забезпечують інформаційну базу для оцінки напряму економічного розвитку і прийняття рішень урядом, надають можливість приводити попит і пропозицію виробничих ресурсів у відповідність зі своїми фінансами, забезпечувати задоволення певних спільних критеріїв, таких як стабільність економічної системи. Зазначалося також, що ця робота сприяла появі статистики національного доходу та національного продукту, статистики фінансів та статистики цін.

Зазначимо, що у СНР 1953 року не приділялося уваги методологічним проблемам обчислення показників, що включаються в рахунки.

У 1955 році ООН видала тимчасовий посібник з методів обчислення національного доходу, де особлива увага приділялася потребам країн, що розвиваються.

Водночас, ООН розробила запитальник для розсилання державам-членам з метою регулярного і систематичного збирання інформації про національні рахунки. У ньому пропонувалося надавати дані для дев'яти стандартних таблиць. Починаючи з 1958 року такі дані, доповнені інформацією національних статистичних органів і статистичними публікаціями відповідних країн, оприлюднювалися в Щорічнику зі статистики національних рахунків (*Yearbook of National Accounts Statistics*). Дані щодо 70 країн і територій.

У другому виданні СНР-1953, яке побачило світ у 1960 році було враховано зауваження щодо застосування СНР-1953 у різних країнах. У 1956 році, проаналізувавши ці зауваження, Статистична комісія дійшла висновку про внесення ряду поправок з метою збереження або підвищення зіставлення із суміжними міжнародними стандартами, а також для уточнення та іншого коригування тексту. Більшість таких пропозицій була сформульована ООН спільно з МВФ і ОЕСР.

Статистична комісія в 1958 році запропонувала створити більш широкую систему, в якій враховувалися б значний досвід, нагромаджений в цій сфері країнами з плановою економікою, а також відмінності в потребах країн, які знаходяться на різних рівнях розвитку.

У виданні 1960 року передбачалося подальше розширення включення таблиць руху грошових коштів і витрат-випуску, а в більш довгостроковій перспективі балансів активів і пасивів. Було визнано, що, зрештою, виникне потреба встановити відповідні міжнародні принципи.

У 1964 році було здійснено *третє видання* СНР-1953. Воно більш повно відповідає Посібнику з платіжного балансу МВФ.

У цьому ж 1964 році члени групи експертів ООН обговорили проект доповіді, підготовлений Річардом Стоуном⁷, та співдоповідей з окремих питань, підготовлених ООН і ОЕСР. Це стало основою для обговорення в межах Статистичної комісії, а також у робочих групах, сформованих при регіональних комісіях ООН з представників національних статистичних органів, удосконалення та зміни СНР. Паралельно над цим питанням працювала *Міжнародна асоціація по вивченню національного доходу і національного багатства*. В 1966 році в результаті цих дискусій було підготовлено другий документ, також розглянутий Статистичною комісією, а в 1967 році на своїй третій нараді група експертів розглянула третій документ. У 1968 році Статистична комісія затвердила переглянутий варіант СНР.

СНР 1968 року значно відрізнялася від СНР-1953.

Показники чистого кредитування і запозичення було розукрупнено на показники фінансових потоків окремих секторів. Рахунки доходів та витрат

⁷Джон Річард Стоун (1913-1991) – англійський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1984 року, присудженої за розроблення системи національних рахунків. Президент Економетричного товариства.

відокремили від рахунків операцій з капіталом, баланси активів і пасивів було розроблено для окремих секторів й усієї економіки загалом. У СНР 1968 року було введено додаткові класифікації для діяльності органів державного управління і некомерційних організацій, а також для трансфертів. Вона передбачала також включення даних про товари і послуги в постійних цінах.

СНР 1968 року складалася з **20 рахунків**, які можна поділити на три категорії, і мала такий вигляд:

I. Зведені рахунки:

1. Валовий внутрішній продукт і його використання.
2. Наявний національний дохід і його розподіл.
3. Фінансування капітальних витрат.
4. Зовнішні операції.

II. Рахунки виробництва, споживання і капіталоутворення:

1. Види товарної продукції (товари і послуги, які реалізуються).
2. Нетоварна продукція та послуги (ті, що не реалізуються).
3. Галузі виробництва країни.
4. Послуги державних установ.
5. Послуги приватних некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.

III. Рахунки доходів і витрат на фінансування капітальних витрат:

1. Нефінансові корпоративні та схожі з ними підприємства.
2. Фінансові установи.
3. Державні установи.
4. Приватні некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.
5. Домашні господарства з урахуванням приватних нефінансових некорпорованих підприємств.

Отже, всі рахунки можна розподілити на три основні класи (I, II, III). Розглянемо детально **рахунки I класу (зведені рахунки)**:

У лівій частині рахунку 1 (див. табл. 3.1.) відображено основні елементи вартості *валового внутрішнього продукту*, а в правій - *показники його використання*.

Всі позиції з лівої частини (дебету), за винятком споживання основного капіталу, переносяться на кредит рахунку 2 «*Наявний національний дохід і його розподіл*».

Загальна величина заробітної плати в рахунку 2 відрізняється від заробітної плати в рахунку 1 на величину оплати праці, одержаної працівниками з-за кордону (*наприклад, заробітна плата сезонних працівників за кордоном*) (див. табл. 3.2.).

Таблиця 3.1.

Рахунок 1. ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ І ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

1. Заробітна плата з урахуванням відрахувань на соціальне страхування.	6. Витрати на кінцеве споживання державних установ.
2. Прибуток.	7. Витрати на кінцеве особисте споживання.
3. Амортизація основного капіталу.	8. Приріст запасів матеріальних оборотних засобів.
4. Непрямі податки.	9. Валові вкладення в основний капітал.
5. Субсидії (мінус).	10. Експорт товарів і послуг.
	11. Імпорт товарів і послуг (мінус).
Валовий внутрішній продукт за ринковими цінами.	Використання валового внутрішнього продукту за ринковими цінами

Таблиця 3.2.

Рахунок 2. НАЯВНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОХІД І ЙОГО РОЗПОДІЛ

1. Витрати на кінцеве споживання державних установ.	4. Заробітна плата, з урахуванням відрахувань на соціальне страхування.
2. Витрати на кінцеве особисте споживання.	5. Заробітна плата з-за кордону (сальдо).
3. Заощадження.	6. Прибуток.
	7. Прибуток з-за кордону (сальдо).
	8. Поточні трансферти з-за кордону (сальдо).
	9. Непрямі податки.
	10. Субсидії (мінус).
Використання наявного доходу.	Наявний національний дохід.

Національний дохід включає також інші факторні доходи з-за кордону (сальдо), зокрема доходи від власності за кордоном. У правій колонці рахунку відображаються також інші поточні трансферти з-за кордону (сальдо). Тому, сума всіх компонентів цієї колонки рахунку становить наявний національний дохід. У лівій колонці рахунку 2 реєструються показники використання національного доходу. Згідно з методологічними принципами СНР він поділяється на кінцеве споживання та заощадження. Заощадження інтерпретується не як реальне нагромадження капіталу, а як джерело фінансування капітальних витрат. Тому, величина заощадження переноситься в кредит наступного рахунку 3 СНР, де використовуються *показники фінансування капітальних витрат*.

Рахунок 3 призначено для характеристики процесу реального нагромадження активів (матеріально-речових, відтворюваних і невідтворюваних, фінансових), а також джерел фінансування придбання цих активів.

У верхній частині цього рахунку розміщуються джерела фінансування

витрат на приріст запасів матеріальних оборотних коштів, придбання основного капіталу, на будівництво, на купівлю нематеріальних активів (патентів, ліцензій тощо). Перевищення джерел фінансування над сумою реального нагромадження матеріально-речових і нематеріальних активів утворює окрему позицію рахунку 3, одержану сальдовим методом і названу «перевищення придбаних фінансових активів над сумою прийнятих зобов'язань». Ця стаття характеризує вартість придбаних фінансових активів (позик, приріст наявних коштів у банку та ін.) за вирахуванням вартості прийнятих зобов'язань (одержаних позик, кредитів тощо).

Таблиця 3.3.

Рахунок 3. ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ВИТРАТ

1. Приріст матеріальних оборотних засобів.	5. Заощадження.
2. Вкладення в основний капітал.	6. Амортизація.
3. Купівля нематеріальних активів (крім фінансових) за кордоном.	7. Капітальні трансферти з-за кордону (сальдо).
4. Перевищення придбаних фінансових активів над сумою прийнятих зобов'язань.	
Валові інвестиції.	Фінансування валових інвестицій.
8. Придбання фінансових активів (сальдо).	9. Перевищення придбаних фінансових активів над сумою прийнятих зобов'язань.
	10. Сальдо прийнятих зобов'язань.
	11. Сальдо взятих зобов'язань плюс перевищення придбаних фінансових активів над сумою прийнятих зобов'язань.

У нижній частині рахунку зазначено придбання фінансових активів за видами (у лівій частині) та взяті зобов'язання (у правій частині).

Зведений рахунок 4 (див. табл. 3.4.) призначено для реєстрації *зовнішніх операцій*: експорту, імпорту, надходжень доходів від капіталу за кордоном та ін.

Цей рахунок передбачає, крім виділення експорту та імпорту товарів і послуг, розподіл факторних доходів, які надходять з-за кордону чи вибувають з даної країни, на заробітну плату найманих працівників (громадян даної країни за кордоном та іноземців у цій країні), з одного боку, і на дохід від власності та підприємництва (власності громадян цієї країни в зарубіжних країнах та власності іноземців у цій країні) - з другого.

У верхній частині рахунку реєструються поточні операції, у нижній - операції з капіталом.

Рахунок 4. ЗОВНІШНІ ОПЕРАЦІЇ**ПОТОЧНІ ОПЕРАЦІЇ**

1. Експорт товарів і послуг.	5. Імпорт товарів і послуг.
2. Заробітна плата, що надходить з-за кордону.	6. Заробітна плата іноземцям.
3. Доходи від власності, одержані з-за кордону.	7. Прибуток іноземних підприємств.
4. Інші поточні трансферти, що надходять з-за кордону.	8. Інші поточні трансферти за кордон.
	9. Сальдо поточних операцій.
Поточні надходження.	Витрати поточних надходжень.

ОПЕРАЦІЇ З КАПІТАЛОМ

10. Сальдо поточних операцій.	13. Сальдо придбаних нематеріальних активів з-за кордоном.
11. Сальдо капітальних трансфертів активів за кордоном.	14. Сальдо придбаних фінансових активів за кордоном.
12. Сальдо взятих на себе закордонних зобов'язань.	
Надходження.	Виплати.

На дебеті поточного субрахунку фіксуються надходження коштів з-за кордону у вигляді: експортної виручки, факторних доходів з інших країн, інших надходжень поточних трансфертів. На кредиті поточного субрахунку відображаються потоки коштів за кордон у вигляді: платежів за імпорту продукцію та послуги, переказів, доходів за вартістю факторів, інших поточних трансфертів за кордон. Різниця між поточними надходженнями та використанням їх становить активне сальдо на поточному рахунку нації. Якщо різниця його від'ємна, то платіжний баланс сформувався з пасивним, тобто мінусовим сальдо.

Активне сальдо за поточними платіжними операціями, капітальні трансферти з інших країн, позичені кошти (від приватних і державних банків зарубіжних країн) у сукупності являють собою джерело для оплати купівлі нематеріальних активів (крім фінансових) і придбання фінансових активів.

Рахунки II класу призначені для характеристики ресурсів та використання окремих груп товарів, для реєстрації обсягу продукції окремих галузей економіки і структури їх витрат. Щоб зрозуміти призначення рахунків цього класу розглянемо такий приклад (див. табл. 3.5.).

У лівій частині рахунку відображаються всі ресурси товару А. Вони складаються з виробництва та імпорту. Як бачимо, у наведеному рахунку виробництво розподіляється на кілька категорій.

Таблиця 3.5.

РАХУНОК ТОВАРУ А

1. Товар А, вироблений галуззю, що спеціалізується на виробництві цього товару.	6. Проміжне споживання товару А:
2. Товар А, вироблений іншими галузями.	а) галузями виробництва товарів;
3. Товар А, вироблений органами загального управління та приватними некомерційними організаціями.	б) приватними некомерційними організаціями;
4. Імпорт товару А.	в) органами загального управління.
5. Імпортне мито.	7. Кінцеве споживання домашніми господарствами.
Ресурси.	8. Приріст матеріальних оборотних коштів. Вкладення в основний капітал.
	9. Експорт.
	Витрати поточних надходжень.

У правій частині рахунку показується використання товару А на кінцеве і проміжне споживання у різних секторах економіки з урахуванням органів загального управління та приватних некомерційних організацій, а також на приріст запасів, експорт та ін.

Прикладом *рахунків III класу* може бути:

Таблиця 3.6.

**РАХУНОК ДОХОДІВ І ВИТРАТ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ
І ДРІБНИХ НЕКОРПОРОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

1. Кінцеве споживання.	8. Заробітна плата, з урахуванням відрахувань на соціальне страхування.
2. Виплати доходів від власності.	9. Прибуток.
3. Страхові платежі.	10. Відрахування від підприємницьких доходів напівкорпорованих підприємств.
4. Прямі податки.	11. Доходи від власності.
5. Обов'язкові платежі, штрафи та ін.	12. Страхові відрахування.
6. Внески у приватні некомерційні організації.	13. Надходження з фондів соціального забезпечення.
7. Заощадження.	14. Інші надходження.
Витрати.	Доходи.

Цей рахунок характеризує поточні доходи і витрати населення. Різниця між ними відображається у статті «Заощадження».

26 стандартних допоміжних і додаткових таблиць призначалися для представлення деталізованих статистичних рядів, які було неможливо оформити у вигляді рахунків. Як показав практичний досвід, ці рахунки є основою для оцінювання існуючих і запропонованих планів щодо економічної статистики.

СНР 1968 року не є міжнародною нормою, вона лише демонструє, як

класифікації, таблиці та рахунки системи можуть бути пристосовані до умов тієї або іншої країни.

Одним з варіантів модифікованої СНР-1968 є Європейська система інтегрованих економічних рахунків (ЄСР), підготовлена Євростатом. Вона відрізняється від СНР тим, що має додаткову інформацію щодо виробництва і фінансів, докладні дані про розподіл і перерозподіл доходів.

СНР 1993 року, як і СНР-1953 та СНР-1968, є черговим етапом у розвитку національного рахівництва. З історичного погляду зміст СНР 1993 року, її аналіз та перегляд відображають поглиблення досвіду і спеціальних знань, які лежать в основі СНР, досягнення більш повного узгодження СНР з іншими міжнародними статистичними стандартами, а також зміну напряму досліджень в цій галузі.

Близько 120 країн і територій представляли дані статистики національних рахунків в ООН для включення до Щорічника після затвердження СНР-1968.

Впродовж 1975-1980 років було проведено декілька регіональних нарад з питань аналізування досвіду використання СНР-1968 у різних країнах. У 1979 році Статистична комісія ухвалила рішення про сформування відповідної групи експертів та запропонувала розробити конкретні пропозиції на короткострокову перспективу щодо внесення в СНР уточнень і приведення її у відповідність з новими умовами. На своїх сесіях 1983 і 1985 років Статистична комісія прийняла рекомендації експертної групи, але зазначила, що в ході такої роботи важливо зберегти спадкоємність, уникаючи серйозної зміни визначень і класифікацій. Пріоритетними було визначено питання, пов'язані з практичним впровадженням СНР в країнах, що розвиваються.

За 1982-1985 роки міжнародні організації, консультанти та національні статистичні установи провели дослідження за темами, які було винесено на обговорення. Результати досліджень було розіслано фахівцям в конкретних галузях з проханням подати свої зауваження, а потім обговорено на регіональних нарадах, в яких брали участь представники національних статистичних служб. У порядку підготовки до наступного етапу роботи *Міжсекретаріатська робоча група* (представники МВФ, Євростату, ОЕСР) розробила два документи - про організацію перегляду СНР і про концептуальні основи переглянутої СНР.

За 1986-1989 роки групи експертів обговорили широке коло питань за такими темами: структура СНР, зіставлення цін і кількості, зовнішній сектор, сектор домашніх господарств, державний сектор, рахунки виробництва і таблиці витрат-випуску, фінансові потоки та баланси активів і пасивів, а також узгодження СНР і БНГ. У 1989 році для розгляду невирішених питань і аналізу проектів розділів переглянутої СНР було утворено групу експертів з

координації СНР; ця група провела шість засідань.

В основу обговорення проблем СНР було покладено документ, підготовлений *Міжсекретаріатською робочою групою*. На цих нарадах дедалі більший інтерес викликало *питання обліку екологічних аспектів*. У 1991 році Статистичній комісії було представлено попередній проект переглянутої СНР. До літа 1992 року в переглянутий комплекс проектів розділів і додатків було внесено подальші уточнення і доповнення. Даний проект було покладено в основу обговорення на міжрегіональному семінарі, який відбувся в жовтні того ж року. У 1993 році Статистична комісія одноголосно рекомендувала затвердити *новий проект СНР*, а Економічна і соціальна рада ООН закликала держави-члени і міжнародні організації використати її.

Незважаючи на відсутність суттєвих розбіжностей щодо невирішених питань, на останніх етапах процесу перегляду сформувався програма досліджень за кількома *напрямами*:

1. Розробка практичних вказівок для чіткого розподілу комісійних зборів за фінансове посередництво, що не підлягають прямому вимірюванню по конкретних користувачах. Комісія прийняла пропозицію *Міжсекретаріатської робочої групи* з національних рахунків про забезпечення в СНР гнучкого підходу до застосування цього принципу в окремих країнах або групах країн.

2. Розробка порядку умовного обчислення плати за оренду будівель, що знаходяться у власності та користуванні органів державного управління і некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.

3. Розмежування виплат, що приносять вигоду переважно споживачам і виплат, що приносять вигоду переважно виробникам. Необхідні подальші дослідження, особливо з урахуванням важливого значення субсидій в деяких країнах.

4. Розмежування організованого і неорганізованого (тіньового) секторів економіки. Провідною організацією, що займається розробкою таких критеріїв, є *Міжнародна організація праці (МОП)*. Це питання включено до програми досліджень з національного рахівництва, що передбачає продовження співпраці з МОП в цій галузі.

5. Облік екологічних аспектів шляхом розробки допоміжних екологічних рахунків. Він потрібен для країн, зацікавлених в побудові системи допоміжних рахунків, необхідних для вироблення політики і проведення аналізу, спрямованих на екологічно безпечне і стійке зростання та розвиток. У цьому напрямі рекомендується продовжувати співпрацю в галузі досліджень і методологічних розробок укладачів національних рахунків і фахівцями з питань навколишнього середовища.

6. Подальше уточнення *Класифікації індивідуального споживання за*

призначенням і Класифікації виробників за призначенням, які мають попередній характер. Що стосується Класифікації функцій органів державного управління, то її модифікація повинна забезпечити як точніше визначення соціальних трансфертів у натуральній формі, так і повніше виявлення таких функцій, які стають дедалі важливішими з точки зору ліквідації та запобігання екологічній шкоді.

7. Подальше вдосконалення матричного формату для рахунків нагромадження та балансів активів і пасивів.

У СНР-1993 розроблено такі *проблеми*: межі нагромадження і запасів; надання послуг, включаючи послуги, що виробляються в рамках домашніх господарств; види фінансової діяльності, включаючи таку діяльність, як, наприклад, операції з похідними фінансовими інструментами; регіональні рахунки.

В СНР 1993 року сформульовано дві *функції*, які вона має виконувати:

I. *Пасивна функція*. Національні рахунки є певною організаційною структурою для економічної статистики. Виходячи з цього основна цінність СНР полягає в узгодженості класифікацій і визначень, а також у відображенні взаємозв'язків між різними галузями економіки. Таким чином, основна увага повинна приділятися поліпшенню вихідних статистичних даних.

II. *Активна функція*. Національні рахунки головним чином мають полегшувати економічний аналіз і прийняття рішень. Від структури СНР і визначень, які використовуються в ній, залежать не тільки можливості проведення того або іншого виду аналізу, але і сам підхід до розгляду економічних і соціальних проблем. Це веде до перегляду сфер застосування національного рахівництва.

Кожен рахунок по економіці в цілому представлений з описом субрахунків відповідно до стандартів СНР-1993. У 2003 році статистична комісія ООН офіційно закликала розпочати оновлення СНР. Робота була завершена у кінці березня 2009 року, а оновлена версія отримала назву - *Система національних рахунків 2008 року (СНР-2008)*. Фахівці досягли домовленості про те, що оновлення не призведе до фундаментальних змін СНР-1993. В основному вони пов'язані з нефінансовими активами, фінансовими послугами та інструментами, рештою світу і державним сектором.

За останні роки можна спостерігати позитивну тенденцію поширення та введення СНР у більшості країн членів ООН, і це вважається однією з найвагоміших подій в практиці офіційної міжнародної статистики.

Але в будь-якому разі, розробка четвертого стандарту СНР-2008 та його офіційне розповсюдження, що розпочалося у вересні 2009 року дійсно стала

вагомою подією. Події вересня 2009 року пов'язані із розповсюдженням відповідного англomовного електронного документу в мережі Інтернет.

Статистичний відділ Департаменту по економічним та соціальним питанням Секретаріату ООН запланував здійснити переклад основних положень СНР-2008 та відповідних нормативних документів з англійської мови на п'ять офіційних мов організації – арабську, китайську, французьку, іспанську та російську. З приводу перекладу на португальську, японську та корейську мови вставлено деякі домовленості. Тобто, чим більше країн отримують переклади саме на національних мовах, тим доступніше стане розуміння для вчених-економістів цих країн.

Авторами відмічені наступні *переваги* прийнятої нової концепції *системи рахівництва СНР-2008*:

- 1) конкретизація тих економіко-теоретичних категорій та концепцій, що були використані у стандартах 1993 року;
- 2) підвищення прозорості та доступності всіх компонентів СНР для зацікавлених користувачів відповідної статистичної інформації;
- 3) логічність структури системи національних рахунків з позиції економічної теорії;
- 4) зрозумілість (порівняно з попередніми) системи секторальних рахунків.

Розглядаючи програму переходу на *СНР-2008*, можна відмітити, що авторами цього документу біло чітко визначено *3 основні етапи*, які мали б забезпечити *перехід до нових стандартів*:

Етап 1. Огляд стратегічних меж та уточнення національних та регіональних програм переходу.

Етап 2. Адаптація систем класифікації реєстрів та меж комерційної діяльності, обмежень, адміністративних джерел даних та інфраструктури інформаційних технологій.

Етап 3. Використання адаптованих систем та джерел даних, ретроспективний аналіз та перехід на СНР-2008 року.

Статистичною комісією ООН орієнтовно було визначено термін переходу на нові стандарти, який мав би складати, на думку експертів, ще 4 роки. Тобто, до 2014 року перехід мав бути завершеним, у відповідності з припущенням, що кожен з етапів триватиме 2-3 роки.

Одну з провідних ролей у поширенні стандартів СНР-2008 Статистична комісія ООН відводить регіональним комісіям. Першочергове завдання таких комісій полягає в ознайомленні країн ввірених їм регіонів з стратегією переходу на нову СНР, що була прийнята Статистичною комісією ООН у 2009 році. Але, фактично на сайті *Міждержавного статистичного комітету СНД* звичайний користувач не знайде інформації про впровадження СНР-2008, тобто не ведеться інформаційно-пропагандистська робота, що передбачена в загальній стратегії переходу на нову систему для розповсюдження інформації про СНР-2008.

В контексті сучасних інтеграційних процесів Україна, як потенційний член європейської спільноти та різних європейських організацій, має приєднатися до процесів введення у статистичній звітності та обліку, зумовлені стандартом СНР-2008. Саме тому, національні рахунки України складаються за новими версіями міжнародного стандарту СНР-2008 та європейського стандарту ESA-2010⁸.

2. Загальна характеристика СНР ООН 1993 року.

Національні рахунки є інтегрованою системою рахунків. Ця точка зору є традиційною в національній системі обліку і залишається основною.

Існує й інша думка, відповідно до якої національні рахунки розглядаються як сукупність взаємопов'язаних підсистем, кожна з яких внутрішньо є повністю узгодженою, а всі вони, хоч і відрізняються одна від одної в деяких аспектах, сумісні між собою в широкому розумінні слова. Так, виникли допоміжні рахунки, напівінтегровані з центральною структурою.

Центральна структура характеризує основні явища економічного життя: виробництво, дохід, споживання, нагромадження і багатство. Центральна структура складається з кількох аспектів, наприклад: запаси і потоки, характер та мета операцій, інституційні одиниці типу установ, ринкова та неринкова продукція, споживчі витрати та фактичне споживання. Усі вони взаємоузгоджуються і не призводять до будь-якої непослідовності.

Центральна структура також є узгодженою. Це означає, що кожен економічний потік або запаси вимірюються ідентично для відповідних сторін. Ця узгодженість досягається шляхом використання в усій системі одних і тих самих понять і визначень, а також шляхом використання єдиного комплексу правил обліку та всіх запасів у системі. Звичайно, фактичні дані, що надходять з рахунків, або статистичні дані, які подаються первинними одиницями, з різних підстав не будуть повністю узгодженими. На практиці забезпечення узгодженості в національних рахунках вимагає більшого обсягу додаткової роботи.

Інтеграція та узгодженість - ось основні вимоги, що впливають з основних характеристик економічного життя і необхідності забезпечити логічно послідовний облік. Ці риси дозволяють центральній структурі слугувати основою для координування економічної і частково соціальної статистики.

За допомогою засобів можна фіксувати всі потоки і запаси. Це робиться на рахунках системи. *Рахунок* є засобом, що фіксує для даного аспекту економічного життя види використання і ресурси або зміну в активах та

⁸ *Європейська система національних та регіональних рахунків (ESA).*

пасивах чи запас активів та пасивів, які існують у певний період чи момент часу.

Рахунки можуть бути побудовані для інституційних одиниць та секторів, операцій, інших країн світу (зовнішні операції), активів і пасивів, закладів та галузей, продуктів, економіки країни в цілому.

Стосовно одиниць (інституційні одиниці, заклади) або груп одиниць (інституційні сектори і, як їх продовження, інші країни світу і галузі) в різних субрахунках фіксуються операції та інші потоки, пов'язані з яким-небудь конкретним аспектом економічного життя (*наприклад, з виробництвом*). Така сукупність операцій не балансується, а підсумкові суми, зафіксовані як дебіторська і кредиторська заборгованість, зазвичай розрізняються. Тому повинна бути введена *балансуюча стаття*. Як правило, балансуюча стаття повинна бути також уведена між підсумком за активами і підсумком за зобов'язаннями інституційної угоди або сектору. Балансуючі статті є важливими показниками економічної діяльності. На рівні для всієї економіки вони є такими агрегованими показниками, як ВВП чи національний дохід.

Перш ніж приступити до рахунків детально, доцільно коротко розглянути *побудову центральної структури*. Вона складається з:

1) інтегрованих економічних рахунків, в яких подана повна сукупність рахунків інституційних секторів та інших країн світу разом з рахунками для операцій (та інші запаси, які стосуються нагромадження) та рахунками для активів і пасивів;

2) таблиці ресурсів та їх використання, в якій інтегровано рахунки галузей відповідно до виду економічної діяльності і рахунки операцій з товарами та послугами відповідно до виду продукту;

3) тривимірного аналізу фінансових операцій та запасів фінансових активів і пасивів, в яких безпосередньо відображено відносини між секторами (*«від кого кому?»*);

4) функціонального аналізу, в якому наведено деякі операції інституційних секторів згідно з цілями, яким вони слугують;

5) таблиць населення і зайнятості.

Ці різні блоки, що разом складають центральну структуру, взаємопов'язані різними шляхами, які описано нижче. Вони повністю узгоджуються між собою, тому що в них використовується одні й ті самі поняття, визначення, класифікації та правила розрахунку.

а) Інтегровані економічні рахунки та їх компоненти.

Інтегровані економічні рахунки дають загальну картину економіки країни. Таблиця 3.7. показує, що розміщені в колонках інтегровані економічні рахунки включають рахунки інституційних секторів (з обох боків виділяються, як правило, колонки для кожного сектору, які не

показано тут окремо). Ці рахунки поділено на три підгрупи: 1) рахунки поточних операцій; 2) рахунки нагромадження; 3) балансів активів та пасивів. У поточних рахунках фіксується виробництво, розподіл і перерозподіл доходу. Вони показують, як наявний капітал використовується для кінцевого споживання. Закінчуються вони нагромадженням.

У рахунках нагромадження фіксуються всі зміни в активах і пасивах і, отже, всі зміни в різниці між активами і пасивами (тобто у власному капіталі), що відбулися за даний період. В балансах фіксуються запаси активів і пасивів та різниця між ними, які існують на початку і в кінці облікового періоду. Виділяється також колонка для інших країн світу.

Центральна колонка включає операції, балансуючі статті, активи і пасиви, які розташовані в порядку відповідно до структури рахунків, про яку говорилося вище. Існує єдиний баланс для всіх операцій з товарами та послугами, а не для кожної з них. Тому рахункам товарів та послуг відповідає спеціальна колонка. В цій колонці відображено кожну операцію з товарами та послугами (виробництво, кінцеве виробництво і т. ін.), що зафіксована в рахунках інституційних секторів.

Таблиця 3.7.

ІНТЕГРОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ РАХУНКИ

<u>Товари та послуги</u>	<u>Інші країни світу</u>	<u>Уся економіка</u>	<u>Інституційні сектори</u>	<u>Операції, балансуючі статті, активи та пасиви</u>	<u>Інституційні сектори</u>	<u>Уся економіка</u>	<u>Інші країни світу</u>	<u>Товари та послуги</u>
--------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------------	--	-----------------------------	----------------------	--------------------------	--------------------------

Рахунки поточних операцій

Використання

Рахунки нагромадження

Зміни в активах

Зміни в пасивах і чистій вартості капіталу

Баланси активів і пасивів

Активи

Пасиви і чиста вартість Капіталу

Інтегровані економічні рахунки включають також колонку для суми інституційних секторів (резидентів), тобто для всієї економіки в цілому.

Для детального ознайомлення з елементами, які показані разом в інтегрованих економічних рахунках, доцільно розглянути зведене представлення рахунків.

Структура обліку є єдиною в усій системі. Вона використовується щодо всіх інституційних одиниць, під секторів, секторів та економіки в цілому. Однак певні рахунки можуть не підходити для деяких секторів. Так само не всі операції підходять для кожного сектору, а якщо вони підходять для кожного сектору, вони можуть виступати в ролі ресурсів для деяких секторів

і способів використання для інших.

Для того щоб зробити рахунки зрозумілими, необхідно ввести цілий ряд операцій. Це робиться шляхом використання фактичної класифікації операцій в системі на рівні деталізації достатньої для повного розуміння рахунків.

Балансуючі статті можуть бути дані у валовому або чистому виразі, і різниця між цими двома значеннями становитиме споживання капіталу. Концептуально чисті балансуючі статті є більш значущими. Однак, широко використовуються валові поняття, говорячи конкретно, валові агреговані показники. При цьому, валові показники часто оцінюються з більшою легкістю, точністю і швидкістю, ніж чисті показники. В рахунках припускається подвійне надання балансуючих статей.

Покажемо взаємозв'язок між рахунками.

Поточні рахунки стосуються виробництва, розподілу і використання доходу. Рахунки нагромадження охоплюють зміни в активах і пасивах та зміни у власному капіталі (для будь-якої інституційної одиниці або груп одиниць різниця між її активами та зобов'язаннями). Баланси являють собою запаси активів і пасивів та власний капітал.

Рахунки нагромадження відбивають усі зміни між двома балансами. Навіть якщо баланси і не складаються, чітке розуміння концептуального взаємозв'язку між рахунками нагромадження та балансами є необхідним для правильної розробки самих рахунків нагромадження.

Залежність між поточними рахунками і рахунками нагромадження є більш складною. Всі поточні операції спричиняють або позитивну зміну власного капіталу (ресурси) або негативну (у вигляді його використання).

Фіксування операції, як поточних ресурсів, означає збільшення суми економічної вартості, яку має в наявності інституційна одиниця або сектор, і навпаки, операція, що фіксується як поточне використання, означає зменшення цієї суми економічної вартості.

Різниця між підсумковою сумою та загальною сумою поточних ресурсів (нагромадження) являє собою на даний період зміни у власному капіталі в результаті поточних операцій.

Розглянемо детальніше основні рахунки і покажемо їх взаємозв'язки за допомогою головних показників СНР.

б) Рахунки поточних операцій.

Почнемо з *рахунку виробництва* (див. табл. 3.8.). У ресурсах рахунку виробництва як надходження відображається випуск продукції, а як використання - проміжне споживання і валова додана вартість (для економіки в цілому - валовий внутрішній продукт), що відповідає вихідним потокам рахунку виробництва. Валова додана вартість є балансуючою статтею

рахунку. Вихідний потік рахунку виробництва є вхідним потоком інших рахунків: проміжне споживання є вхідним потоком рахунку товарів і послуг, а валова додана вартість подана вхідним потоком рахунку утворення доходів.

Таблиця 3.8.

РАХУНОК ВИРОБНИЦТВА

Використання.	Ресурси.
P.2. Проміжне споживання. В.lg. Валова додана вартість. К.1. Споживання основного капіталу. В.in. Чиста додана вартість.	P.1. Випуск продукції.

Розглянемо методологію розрахунку показників цього рахунку.

Величині валової доданої вартості (додана вартість, бруто) дорівнює:

$$В.lg. = P.1. - P.2.$$

Рахунок виробництва будується для всіх інституційних секторів.

Процеси первинного розподілу доходу відображаються в *рахунку утворення доходів* (див. табл. 3.9.) та в рахунку розподілу первинного доходу.

Таблиця 3.9.

РАХУНОК УТВОРЕННЯ ДОХОДІВ

Використання.	Ресурси.
D.1. Оплата праці робітників. D.2. Податки на виробництво та імпорт. D.3. Субсидії. В.2. / В.3. Прибуток та аналогічні доходи / Змішаний дохід	В.1. Валова додана вартість.

Ресурсами рахунку утворення доходів є балансуєча стаття рахунку виробництва - валова додана вартість. Ресурси використовуються на оплату праці робітників, податки на виробництво (включаючи податки на продукти та імпорт) а також утворення прибутку (змішаний дохід).

Прибуток та аналогічні доходи/змішаний дохід є балансуєчою статтею рахунку утворення доходів і може обчислюватися як на «чистій», так і на «валовій» основах.

Валову додану вартість подамо за допомогою рівняння:

$$В.1. = D.1. + D.2. - D.3. + В.2./В.3.$$

Змішаний дохід визначається у випадку, коли оплату праці робітників і прибуток неможливо розмежувати. Таким чином, валова додана вартість - це сукупність усіх факторних доходів.

Ті процеси первинного розподілу доходів, які не знайшли відображення в рахунку утворення доходів, відображаються в *рахунку розподілу первинного доходу* (див. табл. 3.10.).

Таблиця 3.10.

РАХУНОК РОЗПОДІЛУ ПЕРВИННОГО ДОХОДУ

Використання.	Ресурси.
D.4. Доходи від власності.	B.2. / B.3. Прибуток та аналогічні доходи / Змішаний дохід.
8.5. Сальдо первинних доходів.	D.1. Оплата праці робітників. D.2. Податки на виробництво та імпорт. D.3. Субсидії (-). D.4. Доходи від власності.

Показники використання попереднього рахунку утворення доходів є ресурсами рахунку розподілу первинного доходу. Ресурсом рахунку розподілу первинного доходу також є одержувані від інших інституційних секторів доходи від власності. У лівій частині рахунку в напрямках використання відображаються: доходи від власності та балансує стаття рахунку - сальдо первинних доходів (може ґрунтуватися на «валовій» та «чистій» основі).

Перехід від доданої вартості до сальдо первинних доходів подамо формулою:

$$B.5 = B.1. + D.4r. + D.4u,$$

де D.4r., D.4u. - відповідно одержані та сплачені доходи від власності.

Доходи від власності утворюються завдяки праву володіння активами за умови їх тимчасової передачі іншим інституційним одиницям. Усі первинні доходи, з урахуванням сальдо факторних доходів і доходів від власності, одержаних з-за кордону і переданих за кордон, дозволяють перейти до показника національного доходу.

Процес вторинного розподілу доходів характеризується у *рахунку вторинного розподілу доходів* (див. табл. 3.11.).

Цей рахунок охоплює перерозподіл доходів через поточні трансферти в грошовій формі як усередині країни, так і з «Іншим світом» що дозволяє поділити процес перерозподілу на дві частини: трансферти в грошовій формі та в натуральній формі.

Ресурсами рахунку вторинного розподілу доходів є балансує стаття «Сальдо первинних доходів» рахунку розподілу первинного доходу, а також усі види трансфертів, одержаних в грошовій формі. Ці трансферти розміщено також у графі «Використання», тому що для одних секторів такі трансферти відносять до «Ресурсів», а для інших - до «Використання». Балансує статтею рахунку вторинного розподілу доходів є наявний дохід.

РАХУНОК ВТОРИННОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДУ

Використання.	Ресурси.
0.5. Поточні податки на дохід, багатство та ін.	В.5. Сальдо первинних доходів.
0.61. Відрахування на соціальне страхування.	0.5. Поточні податки на дохід, багатство та ін.
0.62. Соціальна допомога, крім соціальних трансфертів в натуральній формі.	0.61. Відрахування на соціальне страхування.
0.7. Інші види поточних трансфертів.	0.62. Соціальна допомога, крім соціальних трансфертів у натуральній формі.
В.6. Наявний дохід.	0.7. Інші види поточних трансфертів.

Наявний дохід може або безпосередньо використовуватися, або попередньо коригуватися з урахуванням трансфертів соціального характеру в натурі. В останньому випадку наявний дохід надходить як ресурси в рахунок перерозподілу доходів у натуральній формі. Це вже третій розподіл доходів за допомогою уряду. Він характеризується за допомогою *рахунку перерозподілу доходів у натуральній формі* (див. табл. 3.12.).

Таблиця 3.12.

РАХУНОК ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ У НАТУРАЛЬНІЙ ФОРМІ

Використання.	Ресурси.
В.63. Соціальні трансферти в натуральній формі.	В.6. Наявний дохід.
В.7. Скоригований наявний дохід.	D.63. Соціальні трансферти в натуральній формі.

Крім наявного доходу, в ресурсах цього рахунку є трансферти соціального характеру в натурі, що одержують домашні господарства.

Рахунок перерозподілу доходів у натуральній формі зачіпає тільки три сектори: уряд, домашні господарства та некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства через соціальні трансферти в натуральній формі. Для домашніх господарств соціальні трансферти в натуральній формі розташовані в «Ресурсах», а для уряду - у «Використанні».

Балансуючою статтею рахунку перерозподілу доходів у натуральній формі є *скоригований наявний дохід*, якій можна розрахувати таким чином:

$$В.7. = В.6. + D.63r. - D.63u.,$$

де D.63r. - трансферти соціального характеру в натурі, що надходять домашнім господарствам;

D.63u. - трансферти соціального характеру в натурі, що передаються домашніми господарствами.

Цей рахунок дає змогу чіткіше характеризувати роль уряду, більш повно вимірювати доходи домашніх господарств, легше робити міжнародні

зіставлення.

Наявний дохід і скоригований наявний дохід можуть використовуватися або на споживання, або на заощадження. Це відображається в *рахунку використання наявного доходу* і в *рахунку використання скоригованого наявного доходу* (див. табл. 3.13. і 3.14).

Таблиця 3.13.

РАХУНОК ВИКОРИСТАННЯ НАЯВНОГО ДОХОДУ

Використання.	Ресурси.
Р.3. Витрати на кінцеве споживання.	В.6. Наявний дохід.
D.8. Поправка на зміни в чистій вартості засобів домашніх господарств у пенсійних фондах.	D.8. Поправка на зміни в чистій вартості засобів домашніх господарств у пенсійних фондах.
В.8. Заощадження.	

Таблиця 3.14.

РАХУНОК ВИКОРИСТАННЯ СКОРИГОВАНОГО НАЯВНОГО ДОХОДУ

Використання.	Ресурси.
Р.4. Фактичне кінцеве споживання.	В.7. Скоригований наявний дохід.
D.8. Поправка на зміни в чистій вартості засобів домашніх господарств у пенсійних фондах.	D.8. Поправка на зміни в чистій вартості засобів домашніх господарств у пенсійних фондах.
В.8. Заощадження.	

Балансуючою статтею обох рахунків є заощадження. Тому обидва рахунки приводять до однакового підсумку:

$$В.8. = В.7. - Р.4. = В.6. - Р.3.$$

Показник «Заощадження» завершує групу рахунків поточних операцій.

Як бачимо, у СНР кінцеве Споживання здійснюється урядом, домашніми господарствами, а також некомерційними організаціями, які обслуговують домашні господарства. Крім того, в СНР враховуються відносини між домашніми господарствами та пенсійними фондами через відповідну поправку (D.8.).

в) Рахунки нагромадження.

Рахунки нагромадження охоплюють усі зміни активів, пасивів та їх різницю - зміни в чистій вартості капіталу. З лівого боку цих рахунків є графа під назвою «Зміни в активах», де фіксуються всі зміни в активах - як позитивні, так і негативні. З правого боку розташована графа «Зміни в пасивах і чистій вартості капіталу», де відбиваються всі зміни в пасивах(±) та чистій вартості капіталу. Заощадження є вхідним показником рахунків нагромадження, тому що це балансує стаття за рахунками операцій.

Рахунки нагромадження складаються з двох груп. Перша група

включає рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок, де джерелом змін у чистій вартості капіталу є заощадження та добровільні трансферти багатства. *Друга група* рахунків нагромадження складається з рахунків інших змін у обсязі активів та рахунку переоцінки. Вони враховують такі фактори, як відкриття та вичерпання ресурсів корисних копалин, знищення активів внаслідок війн, землетрусів та ін. змін у рівні та структурі цін, які впливають на активи.

Рахунок операцій з капіталом (див. табл. 3.15.) відображає зміни в активах, пасивах і чистій вартості капіталу в розрізі кожного сектору та економіці в цілому. Заощадження є одним з факторів, який впливає на зміни в чистій вартості капіталу, що і відображається в рахунку операцій з капіталом.

Таблиця 3.15.

РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ ІЗ КАПІТАЛОМ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах.
P.51. Валове нагромадження основного капіталу.	B.8. Заощадження.
K.1. Споживання основного капіталу (-).	D.9. Капітальні трансферти, що одержуються (+).
P.52. Зміни в запасах матеріальних оборотних засобів.	D.9. Капітальні трансферти, що передаються (-).
P.53. Придбання мінус вибуття цінностей	10.1. Зміни в чистій вартості капіталу за рахунок заощаджень і капітальних трансфертів.
K.2. Придбання мінус вибуття нестворених нефінансових активів.	
B.9. Чисті кредити (+), чисті борги (-).	

Стаття «Зміни в чистій вартості капіталу за рахунок заощаджень і капітальних трансфертів» не є балансуючою, а є підсумком правої частини рахунку.

Рахунок операцій з капіталом дозволяє виявити чисті кредити, або чисті борги, зміни в чистій вартості капіталу за рахунок заощадження і чистих капітальних трансфертів.

Чисті кредити, або чисті борги, визначимо таким чином:

$$B.9. = B.8. + B.8. + D.9.(+) - D.9.(-) - P.52. - P.51. + K.1. - P.53. = 10.1. - P.52. - P.51. + K.1. - P.53.$$

Фінансовий рахунок (див. табл. 3.16.) відображає збільшення фінансових активів і зміну фінансових зобов'язань. В результаті руху всіх фінансових потоків відбувається взаємне погашення фінансових зобов'язань, після чого залишаються тільки ті фінансові засоби, які не було спрямовано ні на кінцеве споживання, ні в інвестиції. Таким чином, чисті кредити або чисті борги можна одержати також з фінансового рахунку.

ФІНАНСОВИЙ РАХУНОК

Зміни в активах.	Зміни в пасивах в чистій вартості капіталу
F. Чисте прийняття фінансових активів. F.1. Монетарне золото і спеціальні права запозичення. F.2. Валюта та депозити. F.3. Цінні папери, відмінні від акцій. F.4. Кредити та позики. F.5. Акції та інші форми участі в Капіталі. F.6. Страхові технічні резерви. F.7. Інша дебіторська заборгованість.	F. Чисте прийняття зобов'язань. F.2. Валюта та депозити. F.3. Цінні папери, відмінні від акцій. F.4. Кредити та позики. F.5. Акції та інші форми участі в капіталі. F.6. Страхові технічні резерви. F.7. Інша кредиторська заборгованість. F.9. Чисті кредити (+), чисті борги (-).

Чисті кредити (чисті борги) подано як перевищення величини створених фінансових активів над усіма прийнятими фінансовими зобов'язаннями.

Динаміка чистої вартості капіталу може відбуватися під впливом заощаджень або чистих капітальних трансфертів, відкриття або вичерпання корисних копалин, руйнування активів унаслідок стихійного лиха, їх некомпенсованих конфіскацій, які фіксуються в *рахунку інших змін в обсязі активів* (див. табл. 3.17.), переоцінки активів, яка пов'язана зі зміною цін і характеризується в *рахунку переоцінки* (див. табл. 3.18.).

Рахунок інших змін в обсязі активів відображає не тільки відкриття або вичерпання корисних копалин, руйнування активів унаслідок стихійного лиха, їх некомпенсованих конфіскацій, але він ще враховує такі коригування, як зміни класифікації та зміни в структурі, що впливають на динаміку чистої вартості капіталу.

Балансуючою статтею рахунку інших змін в обсязі активів є зміна чистої вартості капіталу в результаті інших змін в обсязі активів, яка розміщена з правого боку рахунку.

Рахунок переоцінки відображає холдинговий прибуток або збиток внаслідок зміни вартості капіталу, обумовлених динамікою цін різних активів та пасивів за певний період часу. На лівому боці рахунку відбиваються операції з активами, а на правому - з пасивами. Додатна переоцінка фінансових пасивів дає номінальний холдинговий збиток, а від'ємна - прибуток. Балансуючою статтею рахунку переоцінки є зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком/збитком.

Таблиця 3.17.

РАХУНОК ІНШИХ ЗМІН В ОБСЯЗІ АКТИВІВ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах в чистій вартості капіталу
<p>AN. Нефінансові активи. AN.1. І Створені активи. К.4. Економічна поява створених активів. К.7. Збитки внаслідок катастроф. К.8. Некомпенсовані конфіскації. К.9. Інші зміни в обсязі нефінансових активів, не віднесених до інших категорій. К. 12. Зміни класифікації та зміни в структурі.</p> <p>AN.2. Нестворені активи. К.3. Економічна поява нестворених активів. К.5. Природний рух некультивованих біологічних ресурсів. К.6. Економічне зникнення нестворених активів. К.7. Збитки внаслідок катастроф. К.8. Некомпенсовані конфіскації. К.9. Інші зміни в обсязі нефінансових активів, не віднесених до інших категорій. К.12. Зміни класифікації та зміни в структурі.</p> <p>AF. Фінансові активи. К.7. Збитки внаслідок катастроф. К.8. Некомпенсовані конфіскації. К.12. Зміни класифікації та зміни в структурі.</p> <p>К.10. Інші зміни в обсязі нефінансових активів та пасивів, не віднесених до інших категорій. К.12. Зміни класифікації та зміни в структурі.</p>	<p>AF. Пасиви. К.7. Збитки внаслідок катастроф. К.8. Некомпенсовані конфіскації. К.10. Інші зміни в обсязі нефінансових активів та пасивів, не віднесених до інших категорій. К.12. Зміни класифікації та зміни в структурі.</p> <p>В.10.2 Зміна в чистій вартості капіталу в результаті інших змін в обсязі активів.</p>

Таблиця 3.18.

РАХУНОК ПЕРЕОЦІНКИ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
<p>К. 11. Номінальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). AN. Нефінансові активи: AN.1. Створені активи. AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.</p>	<p>К. 11. Номінальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). AF. Пасиви. В.10.3. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком/збитком.</p>

Рахунок переоцінки поділяється на два субрахунки: *субрахунок нейтрального холдингового прибутку/збитку* (див. табл. 3.19.) та *субрахунок реального холдингового прибутку/збитку* (див. табл. 3.20.).

Таблиця 3.19.

СУБРАХУНОК НЕЙТРАЛЬНОГО ХОЛДИНГОВОГО ПРИБУТКУ/ЗБИТКУ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
К. 11.1. Нейтральний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). АН. Нефінансові активи. АН.2. Нестворені активи. АФ. Фінансові активи.	К. 11.1. Нейтральний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). АФ. Пасиви. В.10.3. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком/збитком.

Субрахунок нейтрального холдингового прибутку/збитку відображає переоцінку активів і пасивів у тій пропорції, яка відповідає зміні загального рівня цін за минулий період. Це здійснюється шляхом множення індексу загального рівня цін за певний період часу на первинну вартість усіх активів та пасивів. Отриманий показник має назву «нейтральний холдинговий прибуток (-) / збиток (+)», тому що переоцінка активів та пасивів здійснюється в однаковій пропорції. Балансуючою статтею рахунку є зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені нейтральним холдинговим прибутком/збитком.

Таблиця 3.20.

СУБРАХУНОК РЕАЛЬНОГО ХОЛДИНГОВОГО ПРИБУТКУ/ЗБИТКУ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
К.П.2. Реальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). АН. Нефінансові активи: АН.1. Створені активи. АН.2. Нестворені активи. АФ. Фінансові активи.	К. 11.2 .Реальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). АФ. Пасиви. В.10.3. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком/збитком.

Субрахунок реального холдингового прибутку/збитку показує різницю між номінальним холдинговим прибутком/збитком та нейтральним холдинговим прибутком/збитком, яка зветься реальним холдинговим прибутком/збитком. Якщо, наприклад, у лівій частині в активах номінальний

холдинговий прибуток/збиток перевищує нейтральний холдинговий прибуток/збиток, то тоді ми маємо реальний холдинговий прибуток. Оскільки в середньому фактичні ціни активів зросли більше ніж загальний рівень цін. Балансуючою статтею рахунку реального холдингового прибутку/збитку є зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені реальним холдинговим прибутком/збитком.

Отже, субрахунок реального холдингового прибутку/збитку відображає зміну відносних цін, яка викликана більшою або меншою зміною цін окремих видів активів порівняно зі зміною загального рівня цін.

г) Баланси активів та пасивів.

Особливий тип рахунків у СНР - *баланси*. Вони відображають наявність у країні або в певному секторі активів, пасивів, а також чистої вартості капіталу в момент складання балансу. В лівій частині балансів показуються активи, а в правій - пасиви і чиста вартість капіталу. В СНР є *три самостійні баланси*:

- початковий баланс активів та пасивів;
- зміни в балансі активів та пасивів;
- заключний баланс активів та пасивів.

Початковий баланс активів та пасивів (див. табл. 3.21.) - це сукупність усіх активів, пасивів і чистої вартості капіталу кожного сектору, а також усієї країни в цінах на початок обчислюваного періоду. Балансуючою статтею є чиста вартість капіталу - різниця між активами та пасивами, що дорівнює поточній вартості запасів економічних цінностей, якими володіє сектор чи окрема одиниця.

Таблиця 3.21.

ПОЧАТКОВИЙ БАЛАНС АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
AN. Нефінансові активи: AN.1. Створені активи. AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	AF. Пасиви. B.90. Чиста вартість капіталу.

Підсумок усіх змін в активах, пасивах і в чистій вартості капіталу, які сталися за звітний період, по кожному сектору окремо і по країні в цілому підбивається в балансі «Зміни в балансі активів та пасивів» (див. табл. 3.22.).

Він відображає зміну всіх нефінансових і фінансових активів за рахунок заощаджень і чистих капітальних трансфертів, а також внаслідок інших змін в обсязі активів, номінальним холдинговим прибутком/збитком.

ЗМІНИ В БАЛАНСІ АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
Сумарна зміна активів. AN. Нефінансові активи: AN.1. Створені активи. AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	Сумарна зміна пасивів. AF. Пасиви. B.10. Зміни в чистій вартості капіталу, разом. B.10.1. Зміни в чистій вартості капіталу за рахунок заощаджень і капітальних трансфертів. B.10.2. Зміни в чистій вартості капіталу внаслідок інших змін в обсязі активів. B.10.3. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком/збитком.

Ці два баланси дозволяють побудувати *заклучний баланс активів та пасивів* (див. табл. 3.23.).

На відміну від початкового балансу активів та пасивів *заклучний баланс активів та пасивів* є сукупністю всіх активів, пасивів і чистої вартості капіталу кожного сектору окремо і по країні в цілому на кінець обчислюваного періоду. Активи, пасиви і чиста вартість капіталу на кінець обчислюваного періоду дорівнюють величині активів, пасивів і чистої вартості капіталу на початок обчислюваного періоду плюс зміни в активах, пасивах і чистій вартості капіталу, які сталися за минулий період.

Таблиця 3.23.

ЗАКЛУЧНИЙ БАЛАНС АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
AN. Нефінансові активи: AN.1. Створені активи. AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	AF. Пасиви. B.90. Чиста вартість капіталу.

Баланси активів та пасивів показують відносини між заощадженнями та чистою вартістю капіталу. Заощадження (нетто) дорівнюють змінам у чистій вартості капіталу мінус капітальні трансферти, іншим змінам в обсязі активів та номінального холдингового прибутку/збитку.

д) Рахунок товарів та послуг.

Рахунки операцій в СНР є умовними чи перевірними, тому що вони не показують відносини між секторами, а тільки підбивають суму даних по тій чи іншій операції, які можна знайти в рахунках різних секторів чи галузей. Підсумкові дані по ресурсах та використанню рахунків операцій балансуються за визначенням і тому балансуєної статті не містять.

Особливе значення серед рахунків операцій, та і СНР в цілому, має *рахунок товарів і послуг*. Тому йому надано код - *рахунок 0*. Щодо рахунків інших операцій, то вони можуть позначатися в СНР кодом відповідної операції.

В СНР ООН-93 та публікаціях Державного комітету статистики України цей рахунок називають *рахунком товарів і послуг*.

Рахунок товарів і послуг характеризує загальні ресурси продуктів і послуг в економіці в цілому, а також напрями використання цих ресурсів. Він є своєрідною зведеною характеристикою СНР. Рахунок товарів і послуг збалансовано тільки на загальному рівні. Особливістю цього рахунку є те, що ресурси розміщено з лівого боку, а використання - з правого (див. табл. 3.24.).

Таким чином, на одному боці рахунку реєструються всі ресурси продуктів та послуг (валовий випуск та імпорт), а на другому - відображається використання ресурсів на різні потреби.

Дані рахунку товарів і послуг дають змогу розрахувати ВВП двома методами: методом кінцевого споживання та виробничим методом.

Таблиця 3.24.

0. РАХУНОК ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

Ресурси.	Використання.
Р.1. Випуск продукції. Р.7. Імпорт товарів та послуг. D.21. Податки на продукти. D.3I. Субсидії на продукти.	Р.2. Проміжне споживання. Р.3./Р.4. Витрати на кінцеве споживання/фактичне кінцеве споживання. Р.5. Валове нагромадження. Р.51. Валове нагромадження основного капіталу. Р.52. Зміни в запасах матеріальних оборотних коштів. Р.53. Придбання мінус вибуття цінностей. Р.6. Експорт товарів та послуг.

ВВП, розрахований методом кінцевого споживання дорівнює сумі всіх статей кінцевого використання мінус імпорт, тобто сума кінцевого споживання, валового нагромадження, зміни в запасах матеріальних оборотних засобів, придбання мінус вибуття цінностей, експорту мінус імпорт. ВВП, розрахований виробничим методом, дорівнює різниці між валовим випуском та проміжним споживанням плюс чисті податки на продукти. Схема рахунку передбачає, що валовий випуск оцінено в основних цінах.

е) Рахунки іншого світу.

Операції між інституційними одиницями-резидентами і одиницями-нерезидентами, які належать до операцій з іншими країнами світу, реєструються на відповідних рахунках. Крім цього, в рахунках іншого світу окремо характеризуються зміни в активах, пасивах та в чистій вартості капіталу, пов'язані із зовнішніми операціями (в основному з фінансовими активами та пасивами).

СНР є закритою в тому розумінні, що реєструє два «КІНЦЯ» кожної операції, тобто кожна операція проходить як «використання» в одних рахунках і як «ресурси» в інших рахунках.

У СНР поняття «інший світ» грає роль, аналогічну інституційному сектору, без яких-небудь характерних функцій і ресурсів. Він складається з резидентів інших країн у такій мірі, наскільки вони зайняті операціями з резидентами даної країни.

Рахунки іншого світу формально замикають СНР і показують: за допомогою яких зовнішніх зв'язків досягнуто збалансованості доходів та витрат у країні. Потоки зовнішніх операцій реєструються також в торговому та платіжному балансах.

Специфічною особливістю рахунків іншого світу є те, що коли для окремої країни якийсь показник належить до ресурсів, то для іншого світу його розміщено у використанні. Це стосується і балансуєчих статей. Якщо балансуєча стаття має позитивне значення, то це добре для інших країн світу і є дефіцитом для певної країни.

Таблиця 3.25.

1. РАХУНОК ЗОВНІШНІХ ОПЕРАЦІЙ З ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ

Використання.	Ресурси.
Р.6. Експорт товарів та послуг. Р.61. Експорт товарів. Р.62. Експорт послуг. В.11. Сальдо зовнішніх операцій з товарами та послугами.	Р.7. Імпорт товарів та послуг. Р.71. Імпорт товарів. Р.72. Імпорт послуг.

В *рахунку зовнішніх операцій з товарами та послугами* у «ресурсах» розміщено імпорт товарів та послуг, а до «використання» віднесено експорт товарів та послуг. Балансуєчою статтею є сальдо зовнішніх операцій з товарами та послугами. Якщо вона має додатне значення, то це показує на активне сальдо для іншого світу і дефіцит для певної країни.

Рахунок зовнішніх первинних доходів та поточних трансфертів є симетричним - в «ресурсах» та «використанні» надаються однакові показники.

**2. РАХУНОК ЗОВНІШНІХ ПЕРВИННИХ ДОХОДІВ ТА ПОТОЧНИХ
ТРАНСФЕРТІВ**

Використання.	Ресурси.
D.1. Оплата праці робітників. D.2. - D.3. Податки за відрахуванням субсидій на виробництво та імпорту. D.4. Доходи від власності. D.5. Поточні податки на дохід, багатство та ін. D.6. Відрахування на соціальне страхування та соціальну допомогу. D.7. Інші види поточних трансфертів. D.8. Поправка на зміну в чистій вартості активів домашніх господарств у пенсійних фондах. B.12. Сальдо за поточними зовнішніми операціями.	B.11. Сальдо зовнішніх операцій з товарами та послугами. D.1. Оплата праці робітників. D.2. - D.3. Податки за відрахуванням субсидій на виробництво та імпорту. D.4. Доходи від власності. D.5. Поточні податки на дохід, багатство та ін. D.7. Відрахування на соціальне страхування та соціальну допомогу. D.7. Інші види поточних трансфертів. D.8. Поправка на зміну в чистій вартості засобів домашніх господарств у пенсійних фондах.

3. РАХУНОК ЗОВНІШНІХ ОПЕРАЦІЙ З НАГРОМАДЖЕННЯ

Рахунки зовнішніх операцій з нагромадження (рахунок операцій з капіталом, фінансовий рахунок, рахунок інших змін в обсягу активів, рахунок переоцінки) стосуються, як зазначалося вище, тільки фінансових операцій, тому що для нефінансових активів нерезидентів завжди створюються умовні інституційні одиниці на економічній території країни, яка розглядається. Тому, ці рахунки мають певні відмінності порівняно з аналогічними рахунками для інституційних секторів.

Таблиця 3.27.

РАХУНОК ОПЕРАЦІЙ З КАПІТАЛОМ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
K.2. Придбання мінус вибуття нестворених нефінансових активів. B.9. Чисті кредити (+), чисті борги (-).	B.12. Сальдо за поточними зовнішніми операціями. D.9. Капітальні трансферти, що одержуються (+)-. D.9. Капітальні трансферти, що передаються (-)-. B.10.1. Зміни в чистій вартості капіталу за рахунок заощаджень і капітальних трансфертів.

Таблиця 3.28.

ФІНАНСОВИЙ РАХУНОК

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
F. Чисте прийняття фінансових активів. F.1. Монетарне золото і спеціальні права запозичення. F.2. Валюта та депозити. F.3. Цінні папери, відмінні від акцій. F.4. Кредити та позики. F.5. Акції та інші форми участі в Капіталі. F.6. Страхові технічні резерви. F.7. Інша дебіторська заборгованість.	F. Чисте прийняття зобов'язань. F.2. Валюта та депозити. F.3. Цінні папери, відмінні від акцій. F.4. Кредити та позики. F.5. Акції та інші форми участі в капіталі. F.6. Страхові технічні резерви. F.7. Інша кредиторська заборгованість. B.9. Чисті кредити (+), чисті борги (-).

Таблиця 3.29.

РАХУНОК ІНШИХ ЗМІН В ОБСЯГУ АКТИВІВ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
AN. Нефінансові активи. K.8. Некомпенсовані конфіскації. K. 12. Зміни класифікації та зміни у структурі. AF. Фінансові активи. K.7. Збитки внаслідок катастроф. K.8. Некомпенсовані конфіскації. K. 10. Інші зміни в обсязі нефінансових активів та пасивів, не віднесених до інших категорій. K.12. Зміни класифікації та зміни у структурі.	AF. Пасиви. K.7. Збитки внаслідок катастроф. K.8. Некомпенсовані конфіскації. K.10. Інші зміни в обсязі нефінансових активів та пасивів, не віднесених до інших категорій. K. 12. Зміни класифікації та зміни у структурі. B.10.2. Зміни в чистій вартості капіталу в результаті інших змін в обсязі активів.

Таблиця 3.30.

РАХУНОК ПЕРЕОЦІНКИ

Зміни в активах.	Зміни в пасивах і зміни в чистій вартості капіталу
AF. Фінансові активи. K.11. Номінальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). K. 11.1. Нейтральний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). K. 11.2. Реальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+).	AF. Пасиви. K.11. Номінальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). K.11.1. Нейтральний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). K.11.2. Реальний холдинговий прибуток (-) / збиток (+). B.10.3. Зміни у чистій вартості капіталу, обумовлені номінальним холдинговим прибутком / збитком. B.10.31. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені нейтральним холдинговим прибутком / збитком. B.10.32. Зміни в чистій вартості капіталу, обумовлені реальним холдинговим прибутком / збитком.

4. РАХУНОК ЗОВНІШНІХ АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

У блоці рахунків визначаються зовнішнє фінансове становище країни на початок обчислюваного періоду (фінансові активи, фінансові пасиви і чиста вартість капіталу стосовно інших країн) та його зміна за минулий період (зміна зовнішніх активів, фінансових пасивів і чистої вартості капіталу за обчислюваний період), а також зовнішнє фінансове становище країни на кінець обчислюваного періоду (зовнішні фінансові активи, фінансові пасиви і чиста вартість капіталу на кінець обчислюваного періоду).

Таблиця 3.31.

ПОЧАТКОВИЙ БАЛАНС АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
AN. Нефінансові активи: AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	AF. Пасиви. B.90. Чиста вартість капіталу.

Таблиця 3.32.

ЗМІНИ В БАЛАНСІ АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
Сумарна зміна активів. AN. Нефінансові активи: AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	Сумарна зміна пасивів. AF. Пасиви. B.10. Зміни в чистій вартості капіталу, разом.

Таблиця 3.33.

ЗАКЛЮЧНИЙ БАЛАНС АКТИВІВ ТА ПАСИВІВ

Активи	Пасиви та чиста вартість капіталу
AN. Нефінансові активи: AN.2. Нестворені активи. AF. Фінансові активи.	AF. Пасиви. B.90. Чиста вартість капіталу.

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ

1. Етапи проведення міжнародних зіставлень.
2. Вимоги щодо міжнародних зіставлень.
3. Показники, що використовуються в Програмі міжнародних зіставлень ООН.
4. Основні методи міжнародних зіставлень валового внутрішнього продукту:
 - а) Метод ЕКШ.
 - б) Метод Гірі-Каміса.
 - в) Метод Герарді і Уолша.

1. Етапи проведення міжнародних зіставлень.

Потреба в порівнянній економічній інформації, що відображає рівні і тенденції розвитку, структуру і пропорції національних економік, рівень життя населення, відзначалася давно, але вона різко зросла в умовах інтенсивного розвитку інтеграційних процесів у світовій економіці. В теперішній час результати зіставлень широко використовуються міжнародними організаціями (ООН, МВФ, МБРР, ОЕСР, ЄЕС та ін.), національними державними органами і неурядовими організаціями різних країн, вченими для аналітичних і практичних робіт.

Зіставлення показників у вартісній формі почалося з робіт *«політичних арифметиків»* (друга половина XVIII ст.), зокрема В. Петті, М. Кінга. Так, В. Петті порівнював потенціали Великобританії, Голландії, Франції. При цьому, він доходив висновку, що Голландія і Франція розвивалися швидше за Англію. М. Кінг обчислював компоненти прибутку і витрат в Англії, Франції і Голландії в єдиній валюті (у фунтах стерлінгів). У Росії (перша половина XIX ст.) статистичними зіставленнями з іншими європейськими країнами займалися Д. А. Мілютін та інші економісти.

У 1885 р. було створено Міжнародний статистичний інститут, головною метою якого було одержання *«порівняльних матеріалів для різних країн»*. У другій половині XIX ст. почалося проведення докладних міжнародних зіставлень (Л. Леві, М. Мелхолл). Наприкінці XIX ст. М. Мелхолл опублікував роботи *«Розвиток світової економіки»* і *«Баланс світового господарства»*, у яких містилися порівняльні дані про національний дохід різних країн у порівнянній валюті (у фунтах стерлінгів). За підрахунками М. Мелхолла, наприкінці XIX ст. найвищий дохід на душу населення мала Австралія, на другому місці стояли США, на третьому - Англія.

Л. Леві і М. Мелхолл робили обчислення економічних показників окремих країн за допомогою офіційних курсів валют. З середини XX ст.

одержав поширення метод зіставлення національного доходу за допомогою так званих *споживчого кошика та робочих пайків* (К. Джині, С. Струмлілін).

К. Кларк вимірював національний дохід у «*міжнародних одиницях*». «*Міжнародна одиниця*» являла собою набір товарів і послуг, які можна було придбати в США на один долар за цінами 1925-1934 рр. Цей набір товарів оцінювався у валюті країни, що зіставляється.

Після Другої світової війни почалися розгорнуті зіставлення на базі міждержавних угод, а також у рамках таких міжнародних організацій, як ОЕСР, ООН, РЕВ (*Рада Економічної Взаємодопомоги функціонувала до 1991 р.*). Міжнародні зіставлення показників системи національних рахунків (СНР) почали проводитися з 50-х років. А до цього, міжнародні зіставлення зведених показників і розробка методології національного обліку (як міжнародних стандартів) йшли рівнобіжними курсами.

Значною віхою у створенні робіт з міжнародних зіставлень показників СНР стала публікація в 1954р. у Парижі роботи М. Джильбсрта і І. Кревіса «*Міжнародні порівняння національного продукту і купівельної сили валют*», в якій підсумовувалися результати досліджень, виконаних у рамках ОЕСР.

Зіставленнями були охоплені США і 8 західноєвропейських країн: Англія, Бельгія, Голландія, Данія, Італія, Норвегія, Франція і ФРН. В основі зіставлень - двосторонні порівняння між кожною західноєвропейською країною і США за 1950 рік. У цьому класичному зіставленні вперше широко було застосовано *індексний метод розрахунку купівельної спроможності (сили) валют* або, іншими словами, реального співвідношення цін на базі товарів (послуг)-представників.

Зіставлення робилися за показником валового національного продукту (див. табл. 4.1.). Для цього Джильберт і Кревіс зазначений показник подали у вигляді суми споживчих витрат на товари і послуги, валових капіталовкладень (включаючи зміни запасів матеріальних оборотних коштів), поточних державних витрат, як цивільних, так і військових. За групами споживання і капіталоутворення було відібрано по 150 товарів (послуг) - представників з цінами. Товари (послуги) - представники підрозділялися на *ідентичні, аналогічні й унікальні*, особлива увага зверталася на коригування цін у зв'язку з якісними розходженнями між функціонально аналогічними товарами і послугами, виробленими різними країнами.

Індекси цін обчислювалися як за структурою США, так і за структурою країни, що зіставляється. Отримані два співвідношення (за структурою кожної з порівнюваних країн) не збігалися між собою, як не збігаються *індекси Пааше* (ваги звітного періоду) і *Ласпейреса* (ваги базисного періоду). Було знайдено середньо-геометричні з цих співвідношень- типу *індексів Фішера*. Результати розрахунків, крім того, показали неприйнятність використання в міжнародних зіставленнях вартісних показників валютних курсів, що, як правило,

призводили до істотної недооцінки становища європейських країн стосовно США і один до одного.

Таблиця 4.1.

**СПВІДНОШЕННЯ РІВНІВ ВАЛОВОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ
В РОЗРАХУНКУ НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ (%; США=100)***

1.	2.	3.
Данія	61	37
Англія	60	37
Норвегія	59	34
Бельгія	67	43
Франція	63	35
Голандія	52	27
ФРН	44	26
Італія	30	16

Примітка: за 1950 рік.

Міжнародні зіставлення, як і міжнародна статистика в цілому, одержали серйозний імпульс із виникненням ООН. З 1963 р. публікується показник національного доходу різних країн, переведений у єдину валюту по одному з різновидів валютних паритетів (імпортні, експортні, середні експортно-імпортні та ін.).

На початку 70-х років Статистична комісія ООН разом із Пенсильванським університетом (США) під керівництвом І. Кревіса виконала роботу з розгорнутим зіставленням валового національного продукту десятиох країн за 1967 і 1970 рр. (США, Великобританія, Франція, ФРН (тоді - Західну Німеччину), Італія, Японія, Індія, Колумбія, Кенія, Угорщина). Методологія прямих зіставлень, заснована на розрахунках реального співвідношення цін, практично не відрізнялася від методології, використаної М. Джильбертом і І. Кревісом у зіставленні за 1950 рік. Новим в роботі було насамперед те, що поряд із більш ретельними парними зіставленнями було проведено експериментальні багатобічні зіставлення (*методи Гірі, Уолша, ЕКШ (Елтете, Кевеш, Шульц), Ван Ізерена*).

Сучасні програми міжнародних зіставлень є продуктом продовження та розвитку цих зіставлень, які ООН почала здійснювати у 1968 р. Перший раунд за 1970 р. охоплював 10 країн різних континентів та різного рівня розвитку, як зазначено вище. Зіставлення 1973 р. охопили 16 країн, у 1975 р. у них брали участь 34 держави, у 1980 р. - вже 60 і у 1985 р. - 64 країни світу. З 1990 р. паралельно почала здійснюватися Програма європейських зіставлень. У ПМЗ 1993 р. взяли участь уже 86 країн світу.

Щодо України, то варто звернути увагу, що кожного року Державна служба статистики України готує «Статистичний щорічник України», що містить широкий спектр статистичних показників соціально-економічного стану держави порівняно з попередніми роками. Цей збірник містить окремий

розділ «Міжнародні порівняння», у якому порівнюються основні показники соціально-економічного розвитку України з показниками окремих країн світу.

Так, зокрема, у «Статистичному щорічнику України за 2017 рік»⁹, розділ «Міжнародні порівняння», подана наступна інформація (див. табл. 4.2.) щодо такого показника як «валовий внутрішній продукт на одну особу».

Таблиця 4.2.

ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ НА ОДНУ ОСОБУ*

(тис. дол. США; за паритетом купівельної спроможності (ПКС) 2010 року)

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	...	15,6	16,2	17,1	17,2	17,3	16,6	15,5	15,9
Австрія	36,0	38,2	40,1	41,3	41,0	41,0	41,1	41,1	42,1
Азербайджан	6,3	11,2	22,5	22,4	23,4	23,8	23,8	22,8	...
Албанія	5,1	7,0	9,3	9,8	9,9	10,1	10,3	10,7	...
Бельгія	34,0	36,4	37,6	37,7	37,6	37,9	38,3	38,6	39,1
Білорусь	12,5	18,5	26,6	28,6	28,9	29,3	28,3	27,6	...
Болгарія	9,8	13,6	16,6	17,5	17,7	18,1	18,9	19,7	20,5
Боснія і Герцеговина	6,5	7,9	9,1	9,2	9,4	9,5	10,6	11,0	...
Велика Британія	32,5	36,3	35,6	36,1	36,6	37,4	38,0	38,4	38,9
Вірменія	3,1	5,8	7,2	8,1	8,4	8,7	9,0	9,1	...
Греція	24,8	29,5	28,7	24,3	23,7	24,0	24,1	24,2	24,6
Грузія	4,0	5,8	7,3	8,3	8,6	9,8	11,1	11,5	...
Данія	36,7	38,6	38,1	38,4	38,6	39,0	39,4	39,8	40,4
Естонія	15,1	22,0	21,9	24,8	25,3	26,2	26,6	27,1	28,5
Ізраїль	27,4	27,4	30,8	31,9	32,7	33,2	33,4	34,0	34,5
Ірландія	32,1	38,5	36,3	37,2	37,7	40,7	50,8	53,0	55,7
Ісландія	46,6	54,5	53,4	54,7	56,5	57,1	59,0	62,5	...
Іспанія	27,8	30,5	30,2	28,9	28,5	29,0	30,0	30,9	31,8
Італія	31,9	32,8	31,4	30,4	29,7	29,7	30,0	30,3	30,8
Казахстан	18,7	29,7	38,1	42,1	43,9	45,0	44,6	44,5	...
Канада	37,4	40,3	40,3	41,3	41,8	42,5	42,5	42,6	...
Киргизстан	3,2	3,7	4,4	4,5	4,8	5,0	5,1	5,2	...
Кіпр	28,5	31,9	32,2	30,1	28,3	28,2	29,0	29,8	30,7
Латвія	11,9	18,7	19,5	22,3	23,0	23,7	24,6	25,4	26,8
Литва	12,0	18,3	20,8	23,7	24,8	25,9	26,7	27,7	29,2
Люксембург	74,5	80,8	83,6	81,6	82,5	85,2	85,9	86,3	86,4

⁹Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – С. 527- 528.

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Македонія	8,3	9,2	11,0	11,2	11,5	11,9	12,4	12,7	12,7
Мальта	24,1	25,8	27,8	28,5	29,4	31,2	33,4	34,3	35,7
Молдова, Республіка	3,4	4,8	5,7	6,0	6,6	6,9	6,9	7,2	...
Нідерланди	38,8	40,5	42,4	42,3	42,1	42,5	43,3	44,0	45,1
Німеччина	33,2	34,2	36,8	38,3	38,4	39,0	39,3	39,7	40,5
Норвегія	54,8	59,4	58,9	59,5	59,4	59,9	60,5	60,6	61,3
Польща	13,8	16,1	20,1	21,4	21,7	22,5	23,4	24,1	25,2
Португалія	24,5	25,0	25,6	24,3	24,1	24,5	25,0	25,5	26,3
Російська Федерація	15,5	21,3	25,5	27,4	27,7
Румунія	11,1	15,5	18,7	19,5	20,2	20,9	21,9	23,0	24,7
Сербія	9,8	13,4	15,6	15,8	16,3	16,1	16,3	16,8	17,2
Словацьчина	13,7	17,6	22,0	23,1	23,5	24,1	25,0	25,8	26,6
Словенія	23,0	27,3	29,0	28,3	27,9	28,7	29,4	30,3	31,8
США	44,9	48,7	48,3	49,4	49,8	50,7	52,1	52,5	53,3
Таджикистан	2,7	3,8	4,7	5,0	5,2	5,4	5,6	5,8	...
Туреччина	14,3	17,3	19,0	21,5	23,1	23,9	25,0	25,5	...
Туркмениста н	10,3	12,5	19,3	23,9	26,0	28,4	28,8
Угорщина	16,7	20,8	20,8	21,0	21,5	22,4	23,2	23,8	24,8
Узбекистан	5,9	7,2	10,1	11,5	12,2	13,0	13,4
Фінляндія	31,2	35,0	35,6	35,7	35,2	34,9	34,8	35,4	36,3
Франція	31,6	33,1	33,5	34,0	34,0	34,2	34,4	34,7	35,3
Хорватія	14,2	18,2	18,7	18,3	18,3	18,3	18,9	19,7	20,4
Чехія	19,4	23,6	25,9	26,1	26,0	26,7	28,1	28,7	29,9
Чорногорія	...	11,5	14,1	14,2	14,6	14,9	15,3	15,8	...
Швейцарія	41,6	43,3	46,0	46,4	46,7	47,3	47,3	47,4	...
Швеція	34,0	38,0	39,6	39,9	40,1	40,7	42,1	42,9	43,3

**Примітка: Розрахункові дані Статистичного відділу Європейської економічної комісії ООН.*

2. Вимоги щодо міжнародних зіставлень.

При проведенні багатобічних зіставлень ускладнюється задача одержання результатів (індексів), що були б чітко погоджені між собою, тобто відповідали б визначеним вимогам. Невиконання цих вимог може призвести до появи суперечностей в одержаних результатах.

У практиці міжнародних зіставлень є *п'ять найважливіших вимог*.

1. *Вимога «характерності» ваг*. В найзагальнішій формі ця вимога означає, що ваги, використовувані у формулах для зважування величин, що індексуються, повинні бути максимально можливою мірою характерні для економіки країн, що зіставляються; цю вимогу легше задовольнити у випадку ізольованого парного зіставлення і набагато складніше - у разі багатостороннього зіставлення, особливо, якщо розходження в структурі економіки країн, що зіставляються, істотні.

Відомий угорський статистик Л. Дрекслер, що у свій час запропонував назву цієї вимоги, так пояснював її суть: *«У випадку зіставлення ВВП Індії і Пакистану було б неправильно як ваги використовувати ціни Бельгії, тому що вони цілком не характерні для економіки цих країн»*. Іншими словами, при зіставленні ВВП двох країн (А і Б) вимога «характерності» ваг може бути задоволена, якщо як ваги використовуються або ціна країни А, або ціни країни Б, або середні ціни цих країн.

Л. Дрекслер бачив відому аналогію між вимогою «характерності» ваг у міжнародних зіставленнях і вимогою «актуальності» ваг, запропонованих до традиційних динамічних індексів (*індекси цін і фізичного об'єму*), відповідно до яких ваги не повинні занадто відставати від поточного періоду і повинні періодично (скажімо, *раз у п'ять років*) переглядатися. Таким чином, за Л. Дрекслером, вимогу характерності ваг (*актуальності ваг*) задовольняють індекси *Ласпейреса* і *Пааше*, а також *Фішера*. Однак розбіжності в структурі ваг різних країн можуть бути набагато більшими, ніж розбіжності в структурі ваг у динамічних розрахунках, у межах яких ваги змінюють, принаймні, раз у п'ять років. Тому проблема задоволення вимоги характерності ваг у міжнародних зіставленнях стоїть набагато гостріше.

Слід відзначити, що згадане визначення характерності, сформульоване Л. Дрекслером, має досить загальний характер і, мабуть, засновано на припущенні, що зіставляються показники країн, у структурі економіки яких немає занадто великих розбіжностей (*наприклад, Голландії і Бельгії*), і тому можна вважати, що *індекси* і *Ласпейреса*, і *Пааше* - задовільна вимога характерності ваг. Однак, стан речей ускладнюється, коли зіставляються показники країн з істотно різними структурами. В сучасний період вимога характерності ваг формулюється в більш жорсткій формі, ніж у Л. Дрекслера; вона припускає, що використовувані ваги тією або іншою мірою характерні для обох або навіть усіх країн, що беруть участь у зіставленні. При такому підході

індекси Ласпейреса і Пааше при зіставленні ВВП, скажімо, *Індії і Швеції*, не задовольняють вимогу характерності ваг, однак *індекс Фішера* щодо цього виглядає краще, оскільки він, на думку прихильників жорсткої інтерпретації, нібито погашає взаємні відхилення, характерні для *індексів Ласпейреса і Пааше*. Таке тлумачення засновано на деяких постулатах, що поки не доведені. Треба визнати, що характерності ваг непросто дати конкретну числову характеристику, і це залишає можливість для різних інтерпретацій і парадоксальних висновків. Наприклад, можна визнати *індекси Ласпейреса і Пааше* в зіставленні ВВП *Швеції і Норвегії* такими, що не задовольняють вимогу характерності ваг (відповідно до згаданого жорсткого визначення), і в той же час вважати, що цю вимогу задовольняє *індекс Фішера*, отриманий у зіставленні ВВП *Індії і Швеції*. Дуже корисним для аналізу характерності або не характерності ваг може бути порівняння так званого *спреду (spread)* між *індексами Ласпейреса і Пааше* для різних пар країн; чим більше цей «спред» (тобто різниця), тим більше розбіжності в структурі ваг порівнюваних країн, тим меншою мірою *індекси* задовольняють вимогу характерності ваг.

2. *Вимога незалежності від вибору базисної країни*. Зміст цієї вимоги полягає в тому, що на результат зіставлення показників країн (А і В) не повинно впливати рішення про те, яка країна розглядається в даному зіставленні як базисна; ця вимога припускає, іншими словами, симетричне трактування країн, показники яких зіставляються. Цю вимогу в математичній формі можна зобразити в такий спосіб:

$$I_{a/b} * I_{b/a} = 1 \quad (4.1)$$

де $I_{a/b}$ - індекс, що показує відношення показника (цін, фізичного обсягу) країни А до показника країни В;

$I_{b/a}$ - індекс, що показує відношення показника країни В до показника країни А.

3. *Вимога транзитивності*. Ця вимога припускає необхідність чіткого узгодження результатів зіставлень для усіх пар країн, що беруть участь у багатобічному зіставленні. У математичній формі цю вимогу можна записати в такий спосіб:

$$I_{a/b} : I_{c/b} = I_{a/c} \quad (4.2)$$

де $I_{a/b}$ - індекс, що показує співвідношення показників країн А і В;

$I_{c/b}$ - індекс, що показує співвідношення показників країн С і В;

$I_{a/c}$ - індекс, що показує співвідношення показників країн А і С.

Таким чином, вимога транзитивності говорить про те, що співвідношення між показниками країн А і С, отримане на основі прямого зіставлення ($I_{a/c}$), повинно дорівнювати тій самій величині, що отримана непрямым шляхом, тобто діленням індексу $I_{a/b}$ на індекс $I_{c/b}$.

4. *Вимога оберненості факторів*. Ця вимога означає, що добуток *індексів цін і фізичного обсягу*, отриманих у результаті зіставлення незалежно

один від одного, повинен дорівнювати індексу вартості. Іншими словами, повинно виконуватися таке рівняння:

$$lq * lp = lqp \quad (4.3)$$

де lq - індекс фізичного обсягу;

lp - індекс цін;

lqp - індекс вартості.

Слід зазначити, що у практиці міжнародних зіставлень індекс фізичного обсягу обчислюється непрямим шляхом, тобто діленням індексу вартості на індекс цін ($lqp : lp = lq$). Таким чином, на практиці вимога оберненості факторів, як правило, виконується суто механічно.

5. *Вимога адитивності.* Ця вимога означає, що отримані в результаті зіставлень індекси (цін або фізичного обсягу) повинні бути внутрішньо узгодженими, тобто повинні бути чітко узгоджені між собою індекси, обчислені для показника в цілому і окремих його елементів (груп); наприклад, середній індекс витрат на споживання повинен бути чітко узгоджений з індексами витрат на купівлю продовольчих та непродовольчих товарів. Ця вимога насамперед означає, що показник ВВП країни А, оцінений для зіставлень у цінах країни В, повинен дорівнювати сумі його статей, оцінених у цінах країни В.

З одного боку, далеко не всі відомі формули індексів задовольняють усі ці вимоги, а з іншого боку, деякі вимоги несумісні одна з одною за визначенням. Таким чином, не може в природі існувати формула, яка б задовольняла всі вимоги.

Багатобічні міжнародні зіставлення довгий час мали експериментальний характер. Парні міжнародні зіставлення мають значно більше поширення. Що стосується перелічених вище вимог, то вітчизняні фахівці з міжнародних зіставлень звертають увагу на недоцільність їхнього протиставлення економічному змісту формули індексів. Питання про конкретні вимоги до індексів вирішується залежно від того, яким аспектам аналізу надається пріоритет, для вирішення яких завдань економічної статистики будуть використані результати розрахунків.

На наступних етапах міжнародних зіставлень поширювалося коло учасників, удосконалювалися методика й організація роботи.

Вперше виміри стали проводитися за регіональним принципом у зіставленнях за 1975 рік, тобто в кожному регіоні виділяється своя країна - центр зіставлень (*наприклад, у Європі цю роль виконує Австрія*).

У 80-ті роки почав формуватися цілий комплекс робіт із міжнародних зіставлень, що включав:

- створення системи для проведення зіставлень у повному масштабі близько 60 відібраних країн кожні 5 років;
- проведення скорочених зіставлень спрощеним методом;

- екстраполяцію порівнянних даних за проміжні роки всередині п'ятилітнього циклу;
- проведення досліджень з удосконалення методології міжнародних зіставлень.

У 90-ті роки сформувалася ціла система робіт із міжнародних зіставлень.

До 1991 р. міжнародні зіставлення проводилися в рамках РЕВ. У 1994-1995 рр. міжнародні зіставлення між країнами Співдружності незалежних держав почали здійснюватися в тісній взаємодії національних статистичних служб і Статкомітета СНД.

Програма міжнародних зіставлень ООН (ПМЗ ООН) є загальноновизнаним світовим статистичним стандартом в галузі міжнародних зіставлень. В одній з регіональних програм - *Європейській програмі зіставлень (ЄПЗ)* як складової частини ПМЗ ООН бере участь Україна.

У рамках ПМЗ ООН результатами зіставлення є вартісні обсяги ВВП і його складових компонентів у порівнянній валюті і паритет купівельної спроможності (ПКС) валют, що дозволяє робити зіставлення як рівнів економічного розвитку країн, так і рівнів цін у них. При цьому визначається реальна частка країн у світовому виробництві (див. табл. 4.3.).

Таблиця 4.3.

**ЧАСТКИ КРАЇН У СВІТОВОМУ ВАЛОВОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОДУКТІ
ЗА ВАЛЮТНИМ КУРСОМ І ПАРИТЕТОМ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ***
(за результатами II програми міжнародних зіставлень, %)

Країни	За валютним курсом	За паритетом купівельної спроможності
Увесь світ.	100,00	100,00
Розвинуті країни.	73,21	54,44
«Сімка».	83,08	46,86
США.	28,07	32,47
Японія.	14,61	7,63
Германія.	6,23	4,26
Франція.	4,99	3,5
Італія.	4,38	3,39
Великобританія.	4,19	3,45
Канада.	2,68	3,16
Країни, що розвиваються.	17,71	34,38
Африка.	1,72	4,05
Азія.	7,39	17,67
Ближній Схід.	4,28	4,46
Латинська Америка.	4,42	8,31
Країни перехідного періоду.	9,07	11,18
Колишній СРСР.	7,53	8,31
Центральна Європа.	1,53	2,86

Примітка: в 1990 р.

Щодо України, то варто звернути увагу, що у «Статистичному щорічнику України за 2017 рік»¹⁰, розділ «Міжнародні порівняння», подана наступна інформація (див. табл. 4.4.) щодо такого показника як «валовий внутрішній продукт».

Таблиця 4.4.

ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ*									
<i>(тис. дол. США; за паритетом купівельної спроможності (ПКС) 2010 року)</i>									
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	...	733,8	743,1	785,6	785,4	733,9	662,2	677,5	...
Австрія	288,1	314,4	335,5	347,7	347,8	350,6	354,5	359,6	370,5
Азербайджан	50,8	95,5	204,0	208,6	220,7	226,8	229,3	222,1	...
Албанія	15,8	21,1	27,2	28,3	28,6	29,1	29,8	30,8	...
Бельгія	348,7	381,4	409,4	417,7	418,6	424,0	430,0	436,1	443,7
Білорусь	124,2	177,9	252,8	271,5	274,0	278,8	268,2	261,5	...
Болгарія	80,0	105,5	125,4	127,8	128,9	130,6	135,3	140,7	145,7
Боснія і Герцеговина	24,6	30,5	35,1	35,1	35,9	36,3	37,5	38,7	...
Велика Британія	1916,2	2195,4	2232,7	2298,7	2345,8	2417,5	2474,2	2522,1	2567,2
Вірменія	10,0	18,2	21,9	24,6	25,4	26,3	27,2	27,2	...
Греція	267,9	324,1	318,8	268,5	259,8	261,8	261,0	260,4	263,9
Грузія	17,8	25,3	32,6	37,2	38,5	40,3	41,4	42,6	...
Данія	195,7	209,1	211,3	214,6	216,6	220,1	223,7	228,1	233,2
Естонія	21,2	29,8	29,2	32,8	33,5	34,4	35,0	35,7	37,4
Ізраїль	172,0	190,0	235,0	252,7	263,3	272,5	279,6	290,7	300,4
Ірландія	122,0	160,0	165,6	170,7	173,4	187,9	235,9	248,0	267,4
Ісландія	13,1	16,1	17,0	17,5	18,3	18,7	19,5	21,0	21,7
Іспанія	1127,9	1332,5	1404,7	1350,0	1326,9	1345,2	1391,4	1437,0	1480,8
Італія	1819,1	1906,0	1876,3	1833,9	1802,2	1804,3	1821,5	1837,1	1864,7
Казахстан	280,4	459,3	620,7	708,2	750,4	782,0	791,0	799,6	...
Канада	1148,7	1299,5	1369,5	1434,9	1468,5	1511,2	1524,2	1545,1	...
Киргизстан	15,9	19,2	23,8	25,2	27,8	29,0	30,1	31,2	...
Кіпр	19,8	23,6	26,7	26,0	24,4	24,1	24,6	25,4	26,4
Латвія	28,3	41,9	40,9	45,3	46,4	47,2	48,6	49,7	52,0
Литва	42,1	60,8	64,4	70,9	73,4	76,0	77,5	79,4	82,4
Люксембург	32,5	37,6	42,5	43,4	45,0	47,6	48,9	50,4	51,6

¹⁰Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – С. 523-524.

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Македонія	16,9	18,6	22,7	23,1	23,8	24,6	25,6	26,3	26,3
Мальта	9,4	10,4	11,5	12,0	12,5	13,6	14,9	15,6	16,7
Молдова, Республіка	12,3	17,3	20,2	21,4	23,4	24,6	24,5	25,5	...
Нідерланди	618,3	660,8	703,9	708,1	706,7	716,7	733,0	749,2	772,8
Німеччина	2702,7	2780,4	2956,3	3079,6	3094,7	3154,4	3209,4	3271,8	3344,5
Норвегія	246,3	274,6	288,0	298,7	301,9	307,8	313,9	317,3	323,4
Польща	526,7	613,2	773,9	825,8	837,3	864,8	898,0	924,7	967,7
Португалія	251,6	262,7	270,9	255,2	252,3	254,6	259,2	263,4	270,5
Російська Федерація	2268,9	3055,2	3636,0	3921,3	3973,0
Румунія	249,9	330,6	378,0	390,4	404,2	416,6	433,2	454,1	485,6
Сербія	73,6	99,5	113,5	113,9	116,8	114,7	115,5	118,8	121,0
Словаччина	74,2	94,9	119,7	125,1	126,9	130,4	135,5	140,0	144,7
Словенія	45,7	54,5	59,4	58,2	57,5	59,3	60,6	62,5	65,6
США	12713,1	14408,1	14964,4	15542,2	15802,9	16208,9	16672,7	16920,4	17301,5
Таджикистан	16,4	26,1	35,7	39,3	42,3	45,1	47,8	51,1	...
Туреччина	938,0	1185,1	1389,9	1618,4	1755,8	1846,5	1958,9	2021,2	...
Туркменистан	46,3	59,3	97,2	123,8	136,4	150,5	160,3
Угорщина	170,1	210,2	207,9	207,9	212,3	221,2	228,7	233,8	243,1
Узбекистан	143,5	186,2	280,2	328,3	354,6	382,9	413,6
Фінляндія	161,4	183,4	191,0	193,1	191,7	190,5	190,7	194,8	199,9
Франція	1922,5	2090,0	2177,2	2231,9	2244,7	2266,2	2291,4	2318,3	2368,4
Хорватія	62,8	78,3	80,4	78,3	77,8	77,7	79,5	82,1	84,3
Чехія	199,1	241,2	272,1	274,7	273,4	280,8	295,7	303,4	316,7
Чорногорія	...	7,1	8,8	8,8	9,1	9,3	9,6	9,9	...
Швейцарія	301,2	324,1	361,0	370,8	377,7	386,9	391,7	397,0	401,4
Швеція	301,5	343,3	371,3	380,1	384,9	394,9	412,7	426,1	435,8

**Примітка: Розрахункові дані Статистичного відділу Європейської економічної комісії ООН.*

Завдання міжнародних зіставлень показників СНР зводиться не тільки до порівняння обсягів валового внутрішнього продукту (ВВП), а й окремих його компонентів, а також структури ВВП. Ця структура може бути виражена більш докладними, так званими «агрегованими показниками», такими як *хліб і зернові культури, безалкогольні напої*, а також «значними агрегованими показниками» - *продовольство або споживання домашніх господарств*.

Міжнародна статистика використовує декілька критеріїв при виділенні окремих компонентів ВВП. Розбивка починається з *основних категорій*

витрат, при цьому розрізняють: споживання домашніх господарств, державне споживання, капіталоутворення і чистий експорт.

Наступний критерій - *призначення (сфера) застосування споживаної продукції і послуг*. Так, розрізняють - продовольство, одяг, транспорт і зв'язок, такі різновиди споживної вартості, як продукти (товари) і послуги, предмети (товари) тривалого і нетривалого користування.

При регіональних зіставленнях може бути прийнята докладніша розбивка, ніж при міжнародних зіставленнях. Однак, така розбивка повинна бути сумісною з поданою вище, тобто завжди має бути можливість одержати найдеталізованіші аналітичні категорії світової розбивки за допомогою об'єднання аналітичних категорій регіональної розбивки.

Система валютних курсів з 60-х років, особливо, після розпаду Бреттон-Вудської угоди на початку 70-х років і створення плаваючих та фіксованих валютних курсів, припинила забезпечувати точність зіставлень макроекономічних вартісних показників, тому що, система валютних курсів стала обслуговувати тільки сферу зовнішньоекономічної діяльності. Сучасні валютні курси можуть коливатися протягом року, місяця або дня через різні політичні та кон'юнктурні причини, і, в результаті, такі коливання не відображають реальної зміни купівельної спроможності валют. Тому, із середини 50-х років переведення показників з національних валют в єдину зіставну валюту здійснюється розрахунком паритетів купівельної спроможності.

Систематичні міжнародні зіставлення, засновані на паритеті купівельної спроможності і, які є попередником робіт, виконуваних під егідою ООН, охоплювали:

- зіставлення, проведенні у 50-х роках у рамках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), потім Організації європейського економічного співробітництва (ОСЕС);
- зіставлення, проведені з 1959 року у рамках Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ);
- зіставлення, проведені на початку 60-х років у латиноамериканському регіоні;
- зіставлення між країнами централізованого планового господарства і країнами з ринковою економікою, проведені в 60-х роках під егідою Конференції європейських статистиків.

У методологію і практику проведення міжнародних зіставлень зазначеного періоду, заснованих на паритеті купівельної спроможності, значний внесок зробили Гільберт, Кревіс, Пейдж, Бомбах, Сіладі.

3. Показники, що використовуються в Програмі міжнародних зіставлень ООН.

Валовий внутрішній продукт (ВВП), що лежить в основі сучасної системи макроекономічних показників, характеризує виробничу потужність країни у сфері кінцевого попиту. У глобальному економічному середовищі вартісний потенціал національного виробництва окремих країн опосередковується купівельною спроможністю їхніх валют. Вираження величини ВВП у паритетній оцінці, яка б урівноважувала ціну вироблених товарів і послуг з одного боку і ціну національної валюти - з іншого, є ключем до об'єктивного зіставлення ВВП різних країн. Подібний аналіз дає змогу усунути викривлення внутрішньої купівельної сили валют, які несуть у собі поточні обмінні курси, внаслідок їх залежності від стану торговельного й платіжного балансів та інших невиробничих чинників.

Найпростіше уявлення про паритет купівельної спроможності (ПКС) можна отримати шляхом простого зіставлення цін у різних країнах, коли якась з них може служити економічним взірцем.

ПКС вимірює, скільки потрібно кожної валюти в порівнюваних країнах для купівлі однакової кількості товарів і послуг. Це показник реальної ціни національної валюти відносно країни, з якою відбувається зіставлення. Отже, на відміну від обмінних курсів, паритети купівельної спроможності не залежать від параметрів фінансової системи, що впливають на курсову політику (орієнтація зовнішньоекономічної діяльності, попит на іноземну валюту як на засіб нагромадження, рух міжнародних потоків капіталу), а виражають лише загально визнану цінність товарів і послуг, які виробляються в країні.

Категорія паритетної ціни валют ґрунтується на економічному законі єдиної ціни, який стверджує, що ціни на один і той же товар, виражені у спільній валюті (тобто з урахуванням обмінних курсів), є однаковими у різних країнах. Закон єдиної ціни реалізується через механізм конкуренції зовнішньої та внутрішньої торгівлі, вирівнювання цін на окремі товари.

Термін «паритет купівельної спроможності» був запропонований шведським економістом Г. Касселем у 10-ті роки ХХ ст. Так, Г. Кассель вважав, що за нормальних умов міжнародної торгівлі в країнах встановлюються такі валютні курси, які відповідають співвідношенню між купівельною силою відповідних валют. Саму ж теорію паритету купівельної спроможності, як теорію курсоутворення, було висунуто ще в середині ХVІ ст. представниками іспанської школи. Пізніше її досліджували Д. Рікардо, Д. Юм, а також І. Фішер, який зв'язав категорію ПКС із кількісною теорією грошей.

У сучасному трактуванні паритет купівельної спроможності визначається як окремий випадок реального обмінного курсу за формулою:

$$R = eP_f : P, \quad (4.4)$$

де R - реальний (паритетний) курс національної валюти;

e - поточний обмінний курс національної валюти;

P_f - ціни за кордоном в іноземній валюті;

eP_f - ціни за кордоном у національній валюті;

P - національні ціни в національній валюті;

$eP_f : P$ - рівень цін.

Курсові показники формули (4.4) виражені у зворотному котируванні валют. При введенні в аналіз ВВП категорії ПКС і в прямому котируванні ця формула трансформується так:

$$Y_e = Y_{nc} / e * ppp / ppp = Y_{nc} / ppp * ppp / e = Y_{ppp} * I_{np}, \quad (4.5)$$

де Y_{nc} , Y_e , Y_{ppp} - ВВП країни відповідно у національній валюті, в іноземній валюті за обмінним курсом та за ПКС;

ppp - паритет купівельної спроможності;

I_{np} - індекс національних цін до цін базової країни (відношення ПКС до офіційного обмінного курсу).

Тотожність (4.5) означає, що ВВП, перерахований у ціни базової країни за обмінним валютним курсом, дорівнює добутку ВВП за паритетом купівельної спроможності та індексу рівня національних цін. Це слід розуміти так, що ВВП у паритетному обчисленні Y_{ppp} відображає дійсну вартість кінцевих товарів і послуг за цінами еталонної країни, а індекс національного рівня цін I_{np} - відхилення від цих цін внаслідок різних чинників, пов'язаних із курсо- та ціноутворенням. Отже, вимір ВВП за паритетним курсом валюти виходить з припущення про рівновагу міжнародного попиту на вітчизняні товари та на вітчизняні гроші, тоді як індекс національних цін фіксує порушення такої рівноваги. Паритетна оцінка валових внутрішніх продуктів різних країн якнайліпше характеризує порівняльну міру фізичної маси товарів і послуг, що входять до складу ВВП, продуктивності їхніх економік та обсягів ресурсів, що виробляються для задоволення кінцевих національних потреб.

З формули (4.5) також випливає, що величина паритету купівельної спроможності відповідає абсолютному значенню реального обмінного курсу за усією сукупністю кінцевих товарів і послуг, а рівень цін I_{np} - відносному рівню реального обмінного курсу. Якщо ПКС визначає потребу в певній валюті для купівлі однакового обсягу товарів чи послуг у різних країнах, то індекс рівня цін - вартість товарів і послуг, які можна придбати в цих країнах за рівноцінну кількість кожної валюти. Залежно від того, чи є цей індекс більшим або меншим від 100 % , країна, що порівнюється, вважається дорогою чи дешевою відносно базової, а її валюта - сильнішою чи слабшою. Країнам з нижчими індексами національних цін притаманні відносні конкурентні переваги, проте ці переваги

стосуються, як правило, експорту нескладних товарів сировинного призначення, еластичних за ціною (і це робить сировинний експорт вразливим під час економічних криз). У сучасному розподілі праці розвинуті країни свідомо використовують диспаритети між високими цінами на наукоємні товари власного виробництва та низькими на сировину і стандартні масові товари, що виробляються в основному в країнах, що розвиваються.

Теорія паритету купівельної спроможності виходить з того, що реальний обмінний курс (мається на увазі його відносний рівень) має бути постійним у довгостроковому періоді. Згідно з цим постулатом валютні курси змінюються в основному внаслідок формування різниці цін у двох країнах так, щоб утримати незмінними умови обміну товарів.

ПКС є своєрідним просторовим «дефлятором», аналогом динамічних індексів цін. Якщо динамічні індекси цін вимірюють зміну купівельної спроможності валюти однієї країни в часі, то ПКС вимірюють розходження в купівельній спроможності валют різних країн у просторі. При цьому, існують деякі особливості ПКС:

- 1) можуть порівнюватися країни, різні за масштабами національних економік;

- 2) зіставлення здійснюється протягом базисного року.

В даний час для здійснення міжнародних зіставлень макроекономічних показників використовується індексний метод на основі товарів - представників, за цінами яких розраховуються ПКС.

Вихідний показник розбивається на велике число однорідних первинних груп, усередині яких експертним шляхом підбирається деяке число товарів - представників; потім на підставі національних цін відібраних товарів - представників обчислюються індивідуальні і групові ПКС валют, що потім агрегуються різними методами в зведений ПКС, котрий і використовується для переоцінки показників у порівнянну валюту.

У процесі здійснення робіт по міжнародних зіставленнях вирішується двоєдина задача:

- 1) визначаються ПКС для елімінування впливу розходжень у рівнях цін;

- 2) визначаються «реальні об'єми».

Як зазначено вище, ПКС розраховуються по співвідношеннях цін своєрідного кошика товарів і є своєрідним дефлятором. Таким кошиком є заздалегідь підготовлений список товарів-представників, у якому перераховуються товари, послуги, об'єкти, відібрані з усієї сукупності товарів і послуг, що складають кінцеве використання ВВП (споживання домашніх господарств, інвестиційні товари (машини й устаткування, будівельні роботи). Вибір репрезентантів у кошик є однією з проблем проведення міжнародних зіставлень для одержання достовірних результатів розрахунків ПКС і реальних об'ємів.

Проведення робіт із добору й оцінювання репрезентантів можна розділити на декілька етапів.

Першим етапом є підготування основних робочих матеріалів (списків товарів, добір специфікацій, оформлення бланків); на *другому етапі* відбувається спостереження цін і збір інформації про якісні розходження; *третьою етапом* - узгодження списків репрезентантів і цін на них. Тільки після цього, *четвертим етапом* - розрахунок індивідуальних і групових паритетів купівельної спроможності.

Базою для упорядкування списку репрезентантів є детальна класифікація витрат ВВП для цілей міжнародних зіставлень. Найменший рівень детальної дезагрегації називається первинною групою, що повинна містити однорідні товари. Рівень первинної групи є рівнем розрахунку групових ПКС.

Відповідно до загальної методології, *базовий підхід Європейської програми зіставлень* полягав у наступному:

- ВВП кожної країни був розбитий на ряд однорідних товарних груп або первинних груп відповідно до його компонентів кінцевого використання;
- реєстрація цін робилася по обраних товарах у рамках кожної товарної групи і середні співвідношення цін у різних країнах розраховувалося по кожній товарній групі: ці середні співвідношення цін потім зважувалися і по всіх рівнях агрегування, аж до рівня ВВП, розраховувалися паритети купівельної спроможності;
- національні вартісні показники цих товарних груп перераховувалися в «міжнародно порівняні» показники за допомогою вищезгаданих паритетів купівельної спроможності. Отримані показники називають «реальними розмірами» на відміну від «номінальних розмірів», що виражені в національній валюті.

Центральне місце в міжнародних зіставленнях показників системи національних рахунків приділяється розрахунку саме паритета валют (купівельної спроможності валют) порівнюваних країн.

Перший етап роботи з визначення паритету валют полягає в доборі *товарів-представників*, подібних по своїх якісних характеристиках із відповідними зразками порівнюваної країни і характерних для всієї сукупності продукції, віднесеної до конкретної групи товарної перерахованої номенклатури (далі - *товарної групи*). У цьому випадку передбачається, що ціни будуть формуватися на основі принципів, загальних для ціноутворення на продукцію даного профілю, тобто вони будуть і характерними, і типовими для всього агрегата, що зіставляється. Товари (послуги)-представники повинні задовольняти такі дві **основні вимоги**:

1) *вимогу зіставності (порівняності)*, що означає, що всі чинники, що впливають на утворення фактичної ціни, є ідентичними в порівнюваних країнах;

2) *вимогу репрезентативності*, що означає, що відібрані товари є характерними для структури витрат (часто використовуються і є в широкій наявності на внутрішньому ринку) і що на них відводиться значна частка витрат у рамках даної первинної групи в країнах, що співставляються.

Між цими вимогами існує свого роду компроміс, оскільки найбільш типові для однієї країни товари найчастіше є набагато менше типовими для іншої, причому більшість товарів-представників є непорівняними.

Процедура добору й узгодження товарів-представників була різною в двох групах країн. Загалом можна відзначити, що в Групі I добір і узгодження робилися на багатобічній основі, а в Групі II - на двосторонній основі.

Відповідно до процедури, що використовувалася в Групі I, у рамках кожної первинної групи кожна країна, що бере участь повинна вибрати і специфікувати щонайменше один продукт, що купувався б досить часто для того, щоб бути репрезентативним для витрат даної країни по відповідній первинній групі. Однак для включення в кінцеву вибірку кожний відібраний продукт повинен був також бути схваленим щонайменше однією з інших країн-учасників, де даний продукт є репрезентативним або, щонайменше, реалізується у великих кількостях. Внаслідок цього, відібрані продукти не повинні бути в наявності у всіх країнах, що беруть участь. Країнам необхідно було представити дані про ціни на відібрані ними продукти, у той час як частка продуктів, відібраних іншими країнами для розрахунку паритетів, визначалася або прямим, або непрямим способом між парами країн.

Базовий перелік продуктів був підготовлений ЄВРОСТАТОМ на основі консультацій із країнами Співтовариства. Потім, переглянутий перелік був розширений ОЕСР на основі консультацій із країнами, що не є членами Співтовариства, для забезпечення того, щоб продукти були репрезентативні для всіх країн ОЕСР. Остаточний перелік продуктів містив біля 3200 найменувань споживчих товарів і послуг, 236 найменувань інвестиційних товарів і 16 будівельних проектів.

Зібрані дані про ціни використовувалися для розрахунку відносних цін на індивідуальні товари послуги, після чого відносні ціни усреднялись для одержання паритетів на рівні первинних груп. По кожній парі країн розраховувалося два паритети. Перший паритет був незваженим середнім геометричним індексом відносних цін на товари-представники першої країни. Другий паритет був не зваженим середнім геометричним індексом відносних цін на товари-представники другої країни. Середнє геометричне цих двох

паритетів (*паритет Фішера*) потім використовувалося для розрахунку єдиного паритету між двома країнами.

За допомогою даної процедури по кожній первинній групі була розрахована матриця двосторонніх паритетів. У деяких країнах ці матриці були неповними, оскільки не завжди було можливо розрахувати прямий паритет між кожною парою країн. Крім того, паритети були нетранзитивними (*тобто відношення паритету між країнами А і В до паритету між країнами В і С не дорівнювало паритету між країнами А і С*). Повнота і транзитивність матриці забезпечувалися за рахунок застосування так званої «процедури ЕКШ».

У Групі II у силу зіркоподібної організації зіставлення товари-представники відбиралися на двосторонній основі, причому продукти визначалися окремо в кожній країні на основі центрального базового переліку, підготовленого Австрією. Відповідно до даної схеми відбиралося максимально можливе число товарів-представників по кожній первинній групі. Ці товари повинні бути типовими для витрат обох країн, що зіставляються. Потім у вигляді простого середнього геометричного відносних цін на відібрані товари розраховувалося співвідношення цін країни і до базової країни А по даній первинній групі.

Основними критеріями представності окремих видів продукції є масовість їх виробництва і висока частка у вартісному об'ємі товарної групи. Інакше кажучи, ці види продукції повинні бути найбільш характерними представниками з точки зору місця, що займається ними у виробництві і каналів використання цієї продукції.

При доборі вітчизняних товарів-представників експерту необхідно по можливості використовувати інформацію про аналогічні або ідентичні вироби, вироблених і використовуваних у порівнюваній країні. У випадку, якщо продукція, характерна для конкретної товарної номенклатурної групи в нашій країні унікальна, то замість неї варто відібрати іншу, по якій можна знайти аналоги за кордоном. Необхідно мати на увазі, що при порівнянні, *наприклад, показників нашої країни і США можуть бути використані одні характерні види продукції, а при порівнянні показників нашої країни і, припустимо, ФРН по тій ж самій номенклатурній товарній групі - інші товари-представники*, хоча перевагу більше віддають знаходженню таких видів продукції, що були б загальними для виробництва і використання всіх або декількох порівнюваних країн.

При узгодженні товарів-представників нашої країни з іншими країнами можуть зустрітися **три основні типи товарів**: *ідентичні товари* (цілком порівнювані), *аналогічні товари* (частково порівнювані) і *товари*, за своїми якісними характеристиками, що не *піддаються порівнянню*. Ступінь порівнянності визначається експертами на основі техніко-економічних параметрів (характеристик).

Ідентичні товари. До цих товарів відносяться такі зразки продукції, що є в нашій країні й у відповідній іншій країні та характеризуються однаковими техніко-економічними параметрами. При цьому, варто враховувати тільки основні техніко-економічні (експлуатаційні) характеристики, що впливають на споживну вартість. Незначні розходження за формою або по окремим, другорядним властивостям товару ігноруються, тому що це не впливає або майже не впливає на якість, а отже, на ціну товару.

Аналогічні товари. До цих товарів відносяться такі зразки продукції, що є в нашій країні й у відповідній іншій країні і служать тим самим цілям, але розрізняються по одному або декільком важливим якісним властивостям, що впливають на ціну виробу. З економічної точки зору, одиниця такого товару в одній країні не прирівнюється до одиниці аналогічного товару в іншій країні. У якості товару-представника вони можуть бути використані тільки з послідуочим коригуванням цін. Тому включення таких товарів у список товарів-представників доцільно в тих випадках, коли число ідентичних товарів недостатньо для визначення співвідношень цін по даній товарній групі.

Товари, що не підлягають порівнянню. До них відносяться такі зразки продукції, що зустрічаються лише у вітчизняній економіці або в економіці порівнюваної країни. Включення таких товарів у список товарів-представників завжди повинно бути винятком і припустимо тільки в тих випадках, коли цей товар, не вироблений в одній із двох країн, що зіставляються, має велике значення у виробництві і використанні в національній економіці іншої країни. Для такого товару повинна орієнтовно обчислюватися ціна країни, у котрій даний зразок продукції не існує.

Другим етапом робіт із розрахунку паритету валют (купівельної спроможності) є добір цін до товарів-представників. При цьому застосовуються ціни кінцевого споживання:

- оптові ціни франко-станція відправлення для товарів-представників, що є промисловою продукцією;
- оптові ціни франко-станція призначення для товарів-представників, що використовуються при зіставленні витрат на будівельні роботи.

Оптові ціни для імпортного виробу або устаткування (включаючи вартість монтажу) для країни-імпортера беруться в національній валюті, для країни-експортера - з обліком витрат на експортне виконання.

Прийнятий при зіставленнях індексний метод перерахувань на базі індивідуальних цін товарів-представників визначає залежність ступеня достовірності кінцевих результатів не тільки від правильного добору продуктів-аналогів (далі - товарних аналогів), але і порівнюваних цін на них. Загальним правилом повинно бути прагнення до добору таких товарних аналогів, для яких відпадає необхідність коригування цін, тому що вони мають незначні розходження в техніко-економічних параметрах.

У тих випадках, коли сполучені товари-представники відрізняються за деякими своїми параметрами, проводиться коригування їхніх цін.

Коригування цін товарів-представників порівнюваних країн здійснюється тільки при наявності розходжень у їхніх основних характеристиках (параметрах). При цьому необхідно керуватися наступними положеннями:

а) при незначних розходженнях у техніко-економічних параметрах порівнюваних товарів не треба удаватися до коригування їх цін;

б) корегуються ціни порівнюваної країни (ціни нашої країни, як базові, доцільно не змінювати);

в) за основу коригування цін приймаються властивості, пов'язані з споживною вартістю порівнюваних товарів, а не з витратами їх виробництва;

г) коригування цін аналогічних товарів-представників доцільне тільки в тих випадках, коли розбіжності в основних техніко-економічних параметрах не занадто значні;

д) коригування цін в окремих випадках специфічне і вимагає залучення експертів для визначення ступеня розходження споживних властивостей порівнюваних товарів.

Критерієм коригування цін товарів-представників порівнюваних країн є питання, що вимагає відповіді: наскільки зміниться ціна товару-представника країни, що зіставляється (виходячи з національних умов ціноутворення), якщо її товар буде мати ті ж якості (тобто, ті ж техніко-економічні характеристики), що властиві аналогічному товару-представнику нашої країни. Основою для розрахунку цін країни при проведенні коригування є відмінності в характеристиках і параметрах аналогічних товарів-представників у порівнянні з нашою країною.

Основні принципи вибору характеристик (параметрів) при визначенні розміру коригування цін товарів-представників наступні:

а) необхідно відібрати тільки основні параметри, що визначають розмір ціни товару-представника і конструктивні, технологічні й експлуатаційні ознаки, що досить повно його характеризують;

б) число відібраних параметрів повинно бути мінімальним, але в той же час досить повно характеризувати його споживні властивості;

в) бажано, щоб відібрані параметри були зафіксовані в технічних умовах;

г) відібрані параметри повинні мати властивість бути вираженими кількісно.

Особливо слід зазначити, що при коригуванні цін на вироби, що є продукцією машинобудування, споживні властивості якої визначаються значним числом технічних параметрів, у якості основних повинні прийматися ті, що характеризують головну якість товару-представника - продуктивність машини з обліком чинників надійності (ступеня безвідмовності), економічності і зручності її експлуатації. При коригуванні цін на машинобудівну продукцію

враховуються розходження в її комплектації й оснащенні. Коригування цін товарів-представників на основі найважливіших технічних параметрів дають задовільний ступінь точності в умовах, коли розходження в інших їхніх параметрах не є надмірними.

Для коригування ціни доцільно розрахувати поправочний коефіцієнт (із точністю до 0,01), що припустимо за умови відповідності основних споживних властивостей підібраних товарів-представників. При цьому варто мати на увазі, що, перед тим, як визначати поправочний коефіцієнт ціни, встановлюється поправочний коефіцієнт по кожному з основних техніко-економічних параметрів товару-представника. Переважно для коригування цін варто використовувати не більше двох, максимум три параметри.

У випадку, якщо не можна кількісно визначити значимість чинників, агрегування кількісних значень поправочних коефіцієнтів робиться за формулою середньої арифметичної простої (незваженої).

Послідовність розрахунку паритету валют визначається етапами роботи - необхідністю розрахунку *індивідуального індексу цін*, *групового індексу цін* і власне *паритету валют* у результаті агрегування групових індексів цін.

Індивідуальний індекс цін розраховується як співвідношення цін товарів-представників двох порівнюваних країн.

Груповий індекс цін обчислюється як середньгеометричний індекс з індивідуальних індексів цін товарів-представників відповідної групи.

За результатами попереднього етапу розрахунків для кожної найменшої товарної групи обчислюється середній індекс цін за формулою середньої геометричної незваженої. Вибір цієї формули обумовлений двома обставинами. Незважена формула застосовується в зв'язку з тим, що на практиці відсутні дані про ваги товарів-представників, тобто дані про частку товарів-представників у тій або іншій товарній групі. Використання геометричної формули обумовлене тим, що вона забезпечує дотримання важливої вимоги до індексів - вимоги незалежності індексу від вибору базисної країни. Іншими словами, якби застосовувалася формула середньої арифметичної, то отриманий результат залежав би від того, яка з двох країн, що зіставляються (А і В) розглядалася як базисна.

Нижче приведений приклад цього розрахунку (див. табл.4.5.).

Таблиця 4.5.

**РОЗРАХУНОК СЕРЕДНЬОГО ІНДЕКСУ ЦІН
ДЛЯ НАЙМЕНШОЇ ТОВАРНОЇ ГРУПИ**

Товари-представники	1	2	3	4	5
Ціни в країні А	2	4	1	5	7
Ціни в країні В	3	8	3	10	28
Індекс цін країни А = 1	1,5	2	3	4	2

Середній індекс цін:

$$I_p = \sqrt[5]{1,5 * 2 * 3 * 4 * 2} = 2,4$$

Обчислений таким чином середній індекс цін для товарної групи X є часткою ПКС. На його основі визначають ПКС для аналітичних груп і компонентів ВВП. Для цього використовуються традиційні формули Пааше і Ласпейреса.

Формули Пааше і Ласпейреса:

$$I_p = \frac{\sum W_b}{\sum W_b / i_p} \quad \text{або} \quad P = \frac{\sum i_p * W_A}{\sum W_A}, \quad (4.6)$$

де i_p - індекс цін і-го товару в країні В по відношенню до країни А;

I_p - індекс Пааше або індекс Ласпейреса;

W_a - частка окремих товарних груп у ВВП країни А;

W_b - частка окремих товарних груп у ВВП країни В.

Таким чином, в результаті цього розрахунку можна визначити два середніх індекси цін країн А і В, або два розміри ПКС. Один розмір утворюється, коли для зважування індексів цін, обчислених для окремих товарних груп, використовуються дані про структуру ВВП країни А, а інший - коли використовуються дані про структуру ВВП країни В.

Нижче наведено приклад цього розрахунку.

Приклад. Припустимо, що ВВП країн А і В складається з п'ятох товарних груп і що для кожної товарної групи визначені середні індекси цін. Дані для цього приклада приведені дані в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6.

**СТРУКТУРА ВВП ТА СЕРЕДНІ ІНДЕКСИ ЦІН
ДЛЯ КОЖНОЇ ТОВАРНОЇ ГРУПИ КРАЇН**

Група товарів	Структура ВВП країни А	Структура ВВП країни В	Індекс цін, країна В=1
1	10,0	30,0	2,0
3	30,0	15,0	1,5
3	15,0	5,0	3,0
4	35,0	10,0	4,0
5	30,0	40,0	4,5
Разом	100,0	100,0	---

Таким чином, середній індекс цін складає:

1) по структурі ВВП країни А:

$$I_{p_A} = \frac{100}{10/2 + 20/1,5 + 15/3 + 25/2 + 30/4,5} = 2,762$$

2) по структурі ВВП країни В:

$$I_{p_B} = \frac{2*30+1,5*15+3*5+4*10+4,5*40}{100} = 3,175$$

Для практичних цілей, однак, незручно мати два результати розрахунку, що самі по собі правомірні і теоретично виправдані, і тому для одержання тільки одного значення індексу застосовують формулу середньої геометричної, тобто *індекс цін Фішера*:

$$I_p = \sqrt{I_{p_A} * I_{p_B}} \quad (4.7)$$

Поділивши індекс вартості ВВП на індекс цін Фішера, одержимо шуканий результат, тобто співвідношення фізичних об'ємів ВВП двох країн А і В:

$$\frac{ВВП_a/ВВП_b}{I_p} = \frac{I_q}{I_p}, \quad (4.8)$$

де **ВВП_a** - ВВП країни А у власній національній валюті;

ВВП_b - ВВП країни В у власній національній валюті;

I_q - індекс фізичного об'єму ВВП;

I_p - індекс цін Фішера.

Цей самий результат можна отримати іншим способом. Так, якщо застосувати індекс цін для окремих товарних груп, можна обчислити ВВП країни А в цінах країни В, а ВВП країни В в цінах країни А. В цьому випадку спочатку визначаються два індекси фізичного об'єму для даної пари країн:

$$I_{a/v} = \sum ВВП_{aa} / \sum ВВП_{va}$$

$$I_{a/v} = \sum ВВП_{av} / \sum ВВП_{vv} \quad (4.9)$$

Потім обчислюється середній індекс фізичного об'єму на основі цих двох індексів за формулою Фішера. Він буде ідентичний індексу, отриманому за попередньою формулою 4.7.

$$I_Q = I_{a/v} * I_{a/v} \quad (4.10)$$

Групи, для яких не підібрані товари-представники, перераховуються середньгеометричними індексами цін більш великих груп, частиною яких вони є, або індексами цін схожих груп.

Для аналізу і контролю підібраних товарів-представників, поряд із груповим індексом цін, розраховуються коефіцієнти розсіювання і контролю, як для найменших перерахованих груп, так і для аналітичних груп і всього показника в цілому.

Коефіцієнти розсіювання розраховуються як співвідношення індивідуального і групового індексів цін.

Груповий коефіцієнт розсіювання показує середнє відхилення індивідуальних індексів від групового.

Товари-представники, для яких коефіцієнт розсіювання більше критичного значення, виділяються і піддаються аналізу з метою встановлення причин такого різкого відхилення індексів. Результати розрахунків індивідуальних і групових індексів цін доцільно направити експертам для логічної перевірки індивідуальних індексів цін і коефіцієнтів розсіювання, як показників вірності добору товарів-представників. Після проведеної перевірки в разі потреби вносяться відповідні уточнення в списки товарів-представників.

Паритет валют визначається як середньгеометричний індекс із середньозважених індексів перерахованих груп.

Щоб уникнути перекручення результатів, особливо при зіставленні показників країн з різними рівнями економічного розвитку, структурами споживання та соціально-економічними системами, необхідно дотримувати такі умови:

1) Специфікація товарів та послуг, включених у перелік репрезентативних позицій, повинна бути однозначною та досить точною.

2) Специфікації треба дотримуватися в основному при здійсненні закупок, які зроблено у всіх або у більшості країн-учасниць програми зіставлень.

3) Вартість товарів та послуг і всіх категоріях витрат ВВП повинна відображати показник обсягу виробництва, а не затрат на виробництво.

4) Між країнами, які порівнюються не повинно бути принципової різниці.

Вважається, ПКС більшості базових заголовків відображають коефіцієнти спільного «теоретичного» продукту, до якого зведені усі продукти базового заголовку. Отже, якщо внутрішні витрати даної країни, які охоплені даним базовим заголовком, розділені на відповідні ПКС, виходить кількісний вираз цього складового елемента у валютних одиницях масштабу цін. Це загальний принцип ПМЗ для отримання кількісних зіставлень з цінкових та вартісних показників між країнами.

Наступним ступенем є агрегація реальних величин базового заголовку та розрахунок середніх ПКС для різних агрегованих категорій та ВВП. При цьому повинні бути зроблені такі вимоги:

1) *Інваріантність базової країни.* За цією умовою всі країни розглядаються паралельно і будь-яка країна може бути взята за базову.

2) *Адитивність.* Це означає, що реальні величини вартості для усіх базових заголовків і для усіх країн-учасниць повинні задовольняти наступні дві умови:

а) для будь-якого базового заголовку реальні величини вартості повинні бути прямо порівнюваними між кожними двома країнами;

б) для будь-якої країни реальні величини вартості повинні бути порівнюваними для кожного базового заголовку. Друга умова забезпечує отримання результатів на будь-якому рівні агрегації простими складаннями реальних величин вартостей для складаючих його базових заголовків.

3) *Середній тест*. Ця умова виконується, якщо для будь-якої пари країн агрегатний індекс обсягу знаходиться між найвищим й найнижчим коефіцієнтами обсягу складаючих його категорій на будь-якому рівні субагрегації. Те, що індекс обсягу при порівнянні двох країн витримує тест не означає, що це вірно і у відношення відповідних ПКС.

4. Основні методи міжнародних зіставлень валового внутрішнього продукту:

а) Метод ЕКШ.

Процедура розрахунків ПКС, що описана в попередньому питанні застосовується в прямих парних зіставленнях як і індекс Фішера, який крім вимоги характерності ваг задовільняє також вимогу незалежності від вибору базисної країни і вимогу оберненості факторів. Однак, індекс Фішера не задовільняє вимогу адитивності і вимогу транзитивності. Ця остання вимога особливо важлива в контексті багатобічних зіставлень, тому формула Фішера не може бути використана для багатобічних зіставлень. А міжнародні організації, як правило, більш цікавлять багатобічні зіставлення, що проводяться одночасно для деякої групи країн. З цієї причини *для багатобічних зіставлень розроблені свої методи*, що зодовільняють вимогу транзитивності і деякі інші вимоги. Вибір метода залежить від ряду факторів: цілі зіставлень, можливості отримання тих або інших даних, ресурсів, які є в наявності у організаторів зіставлень, і т.д.

На практиці найбільшого застосування отримав *індекс ЕКШ* (у назві цього методу початкові літери трьох його авторів - угорців *Елтето* і *Кевеца* та поляка *Шульца*). Індекс ЕКШ використовується міжнародними економічними організаціями в якості основної формули для проведення міжнародних зіставлень ВВП і паритетів купівельної спроможності валют. В основі формули ЕКШ лежить постулат про те, що індекс Фішера забезпечує для кожної пари країн найкращий результат. Однак, індекси Фішера не транзитивні і формула ЕКШ повинна забезпечити на основі визначеної математичної процедури компроміс між вимогою характерності ваг і вимогою транзитивності.

Формула індексу ЕКШ для випадку, коли в зіставленнях беруть участь чотири країни: А, В, С і D, буде мати наступний вигляд:

$$EKS B/A = 4 (F B/A) : 2(F B/C F C/A)(F B/D F D/A), \quad (4.11)$$

де $EKS B/A$ - індекс по формулі ЕКШ для країни В по відношенню до країни А;
 $F B/A$ - індекс Фішера країни В по відношенню до країни А;
 $F B/C$ - індекс Фішера країни В по відношенню до країни С;
 $F C/A$ - індекс Фішера країни С по відношенню до країни А;
 $F B/D$ - індекс Фішера країни В по відношенню до країни D;
 $F D/A$ - індекс Фішера країни D по відношенню до країни А.

Таким чином, застосування формули ЕКШ припускає обчислення серії індексів Фішера: по-перше, індекси Фішера, обчислені шляхом прямого зіставлення показників даної пари країн (у нашому прикладі країн Б і А) і індекси Фішера для тієї ж самої пари країн, обчислені непрямим шляхом, тобто шляхом перемножування в нашому прикладі $(F B/C F C/A)$ і $(F B/D F D/A)$; за таким підходом в якості базисної по черзі виступає кожна країна, що бере участь в зіставленнях.

Індекси ЕКШ володіють низкою переваг. Вони лише в мінімальному ступені відхиляються від вимоги характерності ваг, вони задовольняють вимогу транзитивності, незалежності від вибору базисної країни, оберненості факторів. Однак, формула ЕКШ не задовольняє вимогу адитивності, що має велике значення для аналізу структури. Проте, офіційні результати міжнародних зіставлень ВВП, проведених міжнародними організаціями в рамках ПМЗ отримані на основі формули ЕКШ. Індекси співвідношень ВВП країн, що публікуються міжнародними організаціями, отримані в результаті розрахунків, проведених на основі методології, у розробці якої брали участь головні фахівці світу. Тому, вони можуть розглядатися як досить об'єктивні і надійні. Водночас, як буде показано нижче, застосовувана методологія зіставлень поки далека від досконалості і заснована на ряді постулатів, аж ніяк не безперечних і що не поділяються низкою вчених з міжнародною репутацією. Застосовувана методологія дає цифри, що систематично занижують показники країн із відносно високим рівнем економічного розвитку і відповідно завищують показники країн із відносно низьким рівнем розвитку. Це систематичне перекручування зв'язане насамперед із спрощеним трактуванням неринкових компонентів ВВП, що засноване на умовному припущенні того, що рівень продуктивності праці в галузях, що виробляють неринкові послуги, приблизно однаковий в усіх країнах, що приймають участь у зіставленнях. Зрозуміло, що таке припущення далеке від дійсності, тому що рівні озброєності праці лікаря, вчителя і державного службовця дуже різні в різних країнах, однак спроби виміряти відмінності в рівнях продуктивності праці в цих галузях дотепер не були успішними.

Відсутність ясної і теоретично обґрунтованої методології зіставлення неринкових послуг спонукає деяких фахівців у цій галузі робити висновок про

недоцільність зіставлень ВВП і формулювати пропозиції проводити зіставлення тільки ринкових елементів ВВП, наприклад, витрат домашніх господарств на споживання й ін. Такі висловлювання вже неодноразово звучали на міжнародних нарадах, присвячених обговоренню проблем теорії і методології зіставлень ВВП.

Як уже було відзначено вище, не усі фахівці в області теорії індексів однастайні в оцінці переваг формули ЕКШ. Найбільш позитивна оцінка формули ЕКШ виходить від прихильників формули Фішера, які вважають, що вона має економічний зміст і не має елемента систематичного перекручування. З іншого боку, ряд теоретиків в цій галузі вважають, що формула Фішера на практиці не може забезпечити апроксимацію «теоретичного індексу» і що в кращому випадку вона може бути використана як інструмент одержання однозначного результату прямого двостороннього зіставлення шляхом усереднення індексів Ласпейреса і Пааше. Прихильники цієї точки зору вважають, що в основі індексів міжнародних зіставлень макроекономічних показників повинні лежати середні міжнародні ціни, що відбивають відносну вагу у світовій економіці окремих країн, що приймають участь у зіставленнях. Більш докладно методи, засновані на концепції середньої міжнародної ціни, розглядаються нижче.

Слід зазначити, що статистичний відділ Європейського союзу (Євростат) пропонує ряд модифікацій формули ЕКШ, що мають на меті підвищення точності розрахунків і поліпшення аналітичності обчислювальних індексів. Перша модифікація одержала назву «методу зірки». Суть цього методу полягає в тому, що для кожної найменшої товарної групи, на які для цілі зіставлення розбивається ВВП країн, що зіставляються серед підібраних для кожної пари країн товарів-представників з цінами розміщуються товари-представники (вони позначаються зірочкою, відкіля і назва цього методу), що найбільше характерні для однієї країни (скажімо, для країни А), і які найбільш характерні для країни-партнера (скажімо, для країни Б). При такому підході процедура розрахунків середнього індексу на рівні найменшої товарної групи має наступний вигляд. Спочатку за допомогою геометричної формули обчислюється середній індекс цін на основі даних про ціни на товари-представники, найбільш характерні для країни А. Цей індекс називається *індексом типу Ласпейреса* (якщо країна А розглядається в якості базисної). Потім обчислюється середній геометричний індекс на основі даних про ціни на товари-представники, найбільш характерні для країни Б. Цей індекс називають *індексом типу Пааше*. На наступному етапі застосовують *формулу Фішера* для одержання однозначного результату розрахунку середнього індексу цін шляхом усереднення індексів типу Ласпейреса і типу Пааше. Така модифікація процедури розрахунків на відміну від стандартів, при якій зазначеного розходження в товарах-представниках, підібраних для країн А і Б, не проводиться, повинна підвищити точність

розрахунків. Проте ці удосконалення не змінюють фундаментальних постулатів методу ЕКШ.

б) Метод Гірі-Каміса.

На думку ряду теоретиків з міжнародною репутацією, більш обгрунтоване уявлення (у порівнянні з методом ЕКШ) про місце країн у світовій економіці і співвідношеннях у рівнях економічного розвитку різних країн дає *метод Гірі-Каміса*, заснований на застосуванні середніх зважених міжнародних цін, що відбивають роль кожної країни у світовій економіці.

Як свідчить практика, *Індекси Гірі-Каміса* дають більш точне відображення економічної реальності, ніж індекси ЕКШ; деякі розрахунки, проведені в минулому, показали, що метод Гірі-Каміса дає цифри відносно більш низькі (у порівнянні з методом ЕКШ) для країн із більш високим рівнем економічного розвитку. Таким чином, принаймні з погляду прихильників методу Гірі-Каміса, індекси ЕКШ відносно занижують показники найбільш розвинутих країн.

Найбільш розробленим і використовуваним на практиці міжнародних зіставлень методом, в основі якого лежить концепція середньої міжнародної ціни, є *метод Гірі-Каміса*. В основу цього методу покладено вирішення системи лінійних рівнянь, що дозволяють обчислити одночасно середні міжнародні ціни на основні групи продуктів, а також паритети купівельної спроможності валют, що показують відношення валют окремих країн, що приймають участь у міжнародному зіставленні, до деякої умовної міжнародної валюти; зрозуміло, що при такому підході дається можливість обчислити паритети купівельної спроможності валют, що виражають співвідношення між валютами країн, що приймають участь у зіставленнях.

Формула Гірі-Каміса має наступний вигляд:

$$P_i = \sum R_j p_{ij} q_{ij} / \sum q_{ij} \quad (i=1,2\dots N) \quad (4.12)$$

$$R_j = \sum P_i q_{ij} / \sum p_{ij} q_{ij} \quad (j=1,2\dots M), \quad (4.13)$$

де P_i - середня міжнародна ціна i -го товару, виражена в одиницях умовної міжнародної валюти;

R_j - паритет купівельної спроможності валюти країни j по відношенню до деякої умовної міжнародної валюти;

p_{ij} - ціна i -го товару в країні j ;

q_{ij} - кількість i -го товару в країні j ,

N - число країн, що беруть участь у зіставленні;

M - число товарів (товарних груп).

Таким чином, з формули випливає, що міжнародні ціни за методом Гірі-Каміса обчислюються як середні з національних цін, зважених за допомогою даних про об'єми виробництва відповідних продуктів; при цьому національні ціни конвертуються з метою їх порівняння в єдину (умовну) міжнародну валюту за допомогою паритетів купівельної спроможності валют. Така схема обчислення середньої міжнародної ціни має чітку економічну інтепретацію.

Варто зазначити, що для обчислення середніх міжнародних цін в умовній міжнародній валюті передбачається, що паритет купівельної спроможності валют однієї з країн, що приймають участь у зіставленні, дорівнює 1 (тобто $R_k = 1$, якщо k - це країна, валютні одиниці якої використовуються в якості умовної міжнародної валюти).

На перших етапах реалізації ПМЗ умовна міжнародна валюта виражалася в доларах США. Це значить, що: по-перше, паритет купівельної спроможності американського долара по відношенню до умовної міжнародної валюти (у міжнародних доларах) приймався рівним 1; по-друге, прирівнювання американського і міжнародного долара відбувалося тільки на рівні ВВП в цілому, але не на рівні його окремих компонентів (споживання й окремі групи споживання, накопичення і т.д.). Таким чином, середні міжнародні ціни в міжнародних доларах відрізнялися від американських цін у доларах США, а також від середніх міжнародних цін у доларах США, отриманих за допомогою валютних курсів.

Індекси, отримані на основі формули Гірі-Каміса, задовільняють ряд важливих вимог: вимоги транзитивності, адитивності, незалежності від вибору базисної країни, оберненості факторів. Однак індекси Гірі-Каміса не задовільняють вимогу характерності ваг або вони відступають від цієї вимоги в більшій мірі, ніж індекси ЕКШ і ще в більшому ступені, ніж індекси Фішера.

Вже протягом тривалого часу триває дискусія що торкається питання про відносні переваги і недоліки формули Гірі-Каміса. Її прихильники, відомі американські спеціалісти в цій області І. Кревіс, Р. Саммерс та А. Хестон, вважають, що вона має ясний економічний зміст, оскільки середні міжнародні ціни, що лежать в основі цього методу, відбивають реальну економічну дійсність.

У той же час, критики формули Гірі-Каміса, що, як правило, одночасно є прихильниками формули Фішера, вважають, що формула Гірі-Каміса приносить систематичні перекручування в результати розрахунків. Вони відзначають при цьому, що на середні міжнародні ціни, обчислювальні за формулою Гірі-Каміса, впливають розходження в розмірах ВВП країн і тому такі середні міжнародні ціни неминуче тяжітимуть до цін великих з економічної точки зору країн. Така залежність на їх думку не бажана, тому що вплив на індекси великих з економічної точки зору країн (скажімо, США) буде означати систематичне відхилення одержуваних індексів від деякого

«теоретичного» індексу, верхні і нижні межі якого визначають індекси Ласпейреса і Пааше. Іншими словами, на їхню думку, застосування середніх міжнародних цін за методом Гірі-Каміса в зіставленні групи країн, включаючи США, буде означати, що отримані індекси будуть тяжіти до індексів Ласпейреса (якщо США буде розглядатися як базисна країна), і до індексів Пааше, якщо в якості базисної буде виступати якась інша країна з даної групи.

Слід зазначити, що основна відмінність формули Гірі-Каміса від формули ЕКШ полягає не в тому, що перша має форму середньої арифметичної, а друга - форму середньої геометричної, а в тому, що в формулі Гірі-Каміса використовуються ваги, а у формулі ЕКШ ваги не застосовуються (або, іншими словами, *кожній країні надається рівна вага*).

Звернемо увагу, що на початкових етапах реалізації проекту ООН по міжнародних зіставленнях ВВП і паритетів купівельної спроможності валют (1970 р.) формула Гірі-Каміса була основною. На більш пізніх етапах основною стала формула ЕКШ, а формула Гірі-Каміса розглядається як друга за значимістю, оскільки задовільняє вимогу адитивності та її застосовують для порівняльного аналізу структури економіки.

в) Метод Герарді і Уолша.

В теорії і практиці зіставлень відомі й інші методи розрахунку індексів. Наприклад, упродовж ряду років *Євростат* застосовував у розрахунках по зіставленням ВВП *формулу Герарді* (за іменем італійського статистика, що запропонував її).

Формула Герарді передбачає обчислення середніх міжнародних цін, і в цьому відношенні метод Герарді схожий з методом Гірі-Каміса, однак основна відмінність між ними перебуває в тому, що середні міжнародні ціни за методом Герарді обчислюються як незважені середні величини, тоді як середні міжнародні ціни за методом Гірі-Каміса обчислюються як середні зважені величини (*з врахуванням частки окремих країн у виробництві тих або інших продуктів*). Це розходження не випадкове, а відбиває розходження в інтепретації деяких основних принципів теорії індексів і міжнародних зіставлень, і зокрема різне відношення прихильників обох формул до індексу Фішера.

Інша важлива особливість формули Герарді полягає в тому, що при обчисленні середньої міжнародної ціни національні ціни не конвертуються в якусь єдину валюту (як це робиться у випадку обчислення середніх міжнародних цін за методом Гірі-Каміса). Сам Герарді пояснював цю особливість своєї формули (на перший погляд, дуже дивну і суперечливу) тим, що його метод спрямований на встановлення деяких коефіцієнтів (пропорційних середнім міжнародним цінам за його концепцією), застосування яких дозволяє одержати індекси, що задовільняють основні вимоги теорії

індексів. Дійсно, індекси, обчислювальні за формулою Герарді, задовільняють вимогу транзитивності, адитивності, незалежності від вибору базисної країни, однак серйозний недолік формули Герарді полягає в тому, що середні міжнародні ціни, що лежать в основі цього методу, позбавлені ясного економічного змісту. В сучасний період Євростат призупинив використання формули Герарді у своїх розрахунках, однак вона становить інтерес у теоретичному плані як яскравий представник формально-математичного напрямлення.

Інший важливий метод, відомий як *метод Уолша*.

Формула індекса Уолша має наступний вигляд:

$$P_{wj} = \prod P^{Vi}_{ij}, \quad Vi = 1/n \sum [e_{ij} / \sum e_{ij}], \quad (4.14)$$

де P_{wj} - індекс Уолша для j країни;

m - число найменших товарних груп;

n - число країн, що беруть участь у зіставленнях;

e_{ij} - розмір витрат на товари за i -ю найменшою товарною групою в країні j ;

P_{ij} - середній індекс цін на товари, включені в i -у найменшу товарну групу в країні j у порівнянні з базисною країною;

Vi - вага i -ї найменшої товарної групи.

За допомогою формули Уолша обчислюють індекси цін у рамках багатобічних зіставлень, що задовільняють вимогу транзитивності, незалежності від вибору базисної країни, оберненості факторів, однак вимога адитивності не задовільняється, і це є істотним недоліком формули Уолша.

Так як при обчисленні цього індексу застосовують середні незважені ваги, то з позиції прихильників формули Фішера індекси Уолша не містять систематичного перекручування. Індекси Уолша відступають від вимоги характерності ваг більшою мірою, ніж індекси ЕКШ і індекси Фішера. В сучасний період, формула Уолша не розглядається як основна в практиці міжнародних зіставлень ВВП, однак її застосовують в ООН у контексті проведених там розрахунків показників вартості життя співробітників ООН, що працюють в різних містах світу, що проводяться з метою вирівнювання рівнів оплати їхньої праці в реальному вираженні.

Нижче в таблиці (див. табл. 4.7.) наведено систематизовані вимоги аксіоматичної теорії, що задовільняються або не задовільняються різними формулами індексів.

Таким чином, очевидно, що не існує жодної індексної формули, що задовольняє усі вимоги.

При застосуванні різних методів виникають деякі розбіжності, які видно з приведених нижче результатів міжнародних зіставлень по шести країнах, виконаних за 1975 р. (див. табл. 4.8.).

Таблиця 4.7.

**СИСТЕМАТИЗОВАНІ ВИМОГИ АКСІОМАТИЧНОЇ ТЕОРІЇ,
ЩО ЗАДОВІЛЬНЯЮТЬСЯ АБО НЕ ЗАДОВІЛЬНЯЮТЬСЯ
РІЗНИМИ ФОРМУЛАМИ ІНДЕКСІВ***

вимога /методи	Фішера	ЕКШ	Гірі-Каміса	Герарді	Ласпейреса	Пааше
Характерність	x	x	y	y	xy	xy
Транзитивність	y	x	x	x	x	y
Незалежність від вибору базисної країни	x	x	x	x	y	y
Адитивність	y	y	x	x	x	x
Оберненість факторів	x	x	x	x	x	x

Примітка:

x - означає, що вимога задовільняється;

y - вимога не задовільняється;

xy - вимога задовільняється частково.

Таблиця 4.8.

ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ (США=100)*

МЕТОД	Індія	Кенія	Колумбія	Корея	Японія	Франція
Фішера	6,0	5,8	18,7	17,2	67,5	80,2
Гірі-Каміса	6,6	6,5	23,6	19,9	68,6	81,9
ЕКШ	5,7	5,4	19,9	17,8	65,3	81,1
Уолша	6,4	4,8	19,5	17,6	66,1	80,0
Герарді	5,7	5,8	20,4	18,5	66,5	77,8
За обмінним курсом	2,0	3,4	7,9	8,1	62,3	89,8

Примітка: в 1975 р.

На практиці вибір формули залежить від цілей зіставлення, від того, яким його аспектам мається на увазі приділити найбільшу увагу, від наявності вихідної інформації і т.д. *Наприклад*, у випадку прямих двосторонніх зіставлень, проведених відносно ізольовано для різних груп країн, вимога транзитивності не має великого значення і нею можна зневажити. Або якщо метою зіставлення є одержання даних про відносні рівні економічного розвитку країн, але не виявлення структурних розходжень, тоді можна не турбуватися про адитивність.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНА ДЕМОГРАФІЧНА СТАТИСТИКА

1. Об'єкт, завдання та система показників статистичного населення.
2. Статистика чисельності, розміщення і складу населення.
3. Статистика природного руху населення.
4. Статистика міграції населення.
5. Показники відтворення населення.
6. Джерела статистичної інформації про населення.
7. Демографічні прогнози.

1. Об'єкт, завдання та система показників статистичного населення.

Люди є головними виробниками і споживачами матеріальних благ і послуг, а тому тенденції демографічних процесів і відтворення населення в цілому безпосередньо позначаються на відносинах, що складаються між окремими державами, особливо в площині трудової міграції, забезпечення виробництва робочою силою, трансформації параметрів національних споживчих ринків і т. п.

Міжнародна демографічна статистика відповідно до рівня дослідження стану та розвитку народонаселення має цілий ряд особливостей. Перша особливість зводиться до того, що статистичний аналіз демографічних явищ і процесів повинен враховувати три взаємопов'язаних аспекти: *глобальний, регіональний і міждержавний*.

Глобальний аспект дослідження демографічних процесів виникає на основі проблем, що стосуються інтересів усіх жителів нашої планети незалежно від їх державної приналежності (громадянства) і місця проживання. У першу чергу він зачіпає питання зростання чисельності населення Землі в цілому, параметри його відтворення, а також співвідношення кількісних розмірів людської популяції із запасами продовольства, енергії, ресурсів, корисних копалин і т.д. Це пов'язано з тим, що просторові межі та невідновлювані ресурси земної кулі носять обмежений характер.

Регіональний аспект більшою мірою пов'язаний з аналізом розміщення жителів по території Землі, розглядом міжконтинентальних міграційних потоків і з'ясуванням особливостей руху та відтворення населення в різних регіонах земної кулі.

Міждержавний аспект припускає порівняльну статистичну характеристику параметрів чисельності, розміщення, складу, природного та міграційного руху населення як окремих держав, так і їх груп, утворених з найрізноманітніших критеріїв. Актуальність цього напрямку зумовлена тим, що специфіка демографічної ситуації в розвинених країнах і країнах ЄС, СНД, ОПЕК, НАТО та інших політичних і економічних об'єднань серйозно визначає міждержавні відносини в різноманітних галузях міжнародного життя.

Друга найважливіша особливість міжнародної демографічної статистики полягає в тому, що вона більшою мірою орієнтована не стільки на оцінку індикаторів демографічних процесів в окремих країнах і їх регіональних, політичних, економічних та інших об'єднань, скільки на проведення міждержавних зіставлень, які дозволяють зрозуміти місце і роль окремих країн у світовій економіці.

Третя особливість міжнародної демографічної статистики об'єктивно пов'язана з низкою обмежень її інформаційної бази. Вони зводяться до того, що далеко не всі країни світу, безумовно, дотримуються рекомендацій ООН, ВООЗ, ЮНЕСКО та ін. спрямованих на уніфікацію і стандартизацію статистичного обліку, у тому числі і в області населення. З цієї причини підходи до організації переписів і поточного обліку, а також способи проведення вибіркового обстеження населення в різних державах в повній мірі не збігаються між собою. Ця ситуація помітно позначається на порівнянності демографічної інформації (внаслідок неспівпадання дат, термінів і періодичності проведення переписів; розбіжностей у тлумаченні природного і міграційного руху жителів і т.п.). Зважаючи на особливості внутрішнього становища в ряді країн статистика населення носить неповний або фрагментарний характер, що сильно ускладнює, а в деяких випадках унеможливує отримання статистичних характеристик і здійснення міжнародних порівнянь демографічної ситуації.

Четверта особливість міжнародної демографічної статистики полягає в тому, що для неї характерний тривалий час запізнювання публікації даних. Якщо в країнах світу інформація про демографічну ситуацію загальнодоступна для фахівців та широкої громадськості зазвичай із затримкою на півроку-рік, то міжнародні статистичні публікації мають більший період запізнювання. Це пов'язано з проблемами збору демографічної інформації, а також зіставлення та порівняння. Часто міжнародна демографічна статистика змушена користуватися не фактичними даними, а експертними оцінками і прогнозними розрахунками, тому що тільки таким способом можливо отримати актуальні дані про населення важкодоступних районів і держав, охоплених бойовими діями, епідеміями тощо.

Об'єктом демографічної статистики є населення, тобто сукупність осіб, які проживають на певній території. Залежно від охоплення території в міжнародній статистичній практиці виділяються три об'єкти, безпосередньо пов'язаних з розглянутими вище аспектами прикладних досліджень демографічної статистики:

- 1) населення Землі в цілому;
- 2) населення окремих регіонів земної кулі (населення Європи, Австралії та Океанії, Азії, Америки, Африки, або більш вузько - населення Західної Європи, населення Південно-Східної Азії, населення Північної Африки і т.д.);

3) населення міждержавних об'єднань (СНД, ЄС і т.д.) або окремих держав, які використовуються в процесі проведення статистичних порівнянь.

При проведенні аналізу даних демографічної статистики слід враховувати те, що зіставляються виключно заселені території. Також необхідно брати до уваги, що населення як Землі в цілому, так і її регіонів і окремих країн відрізняється динамічними змінами внаслідок народжень, смертей, шлюбів, розлучень та міграції. А переписи проводяться за станом на певну дату часу. І це змушує обережно оперувати наявними відомостями при проведенні різних міжнародних порівнянь і зіставлень. Крім того, необхідно відзначити, що населення відрізняється істотною неоднорідністю. Особи, які проживають в країнах світу, різняться між собою за расою, національністю, мовою, віросповіданням та ін., що також серйозно ускладнює міжнародні зіставлення.

Предметом міжнародної демографічної статистики виступають кількісні закономірності зміни чисельності, складу, розміщення, руху і відтворення населення на міждержавному рівні.

Міжнародна демографічна статистика використовує *систему показників*, до складу якої входять наступні основні розділи:

1. *Показники чисельності, розміщення і складу населення:*

- Чисельність і питома вага різних груп населення, що проживає на певній території;
- Фізична щільність населення;
- Розподіл населення між регіонами країни і типами поселень;
- Склад населення за статтю, віком, шлюбно-сімейним станом, національністю, мовою, віросповіданням та ін.

2. *Показники природного руху населення:*

- Чисельність народжених, померлих, шлюбів і розлучень;
- Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності, шлюбності та розлучуваності населення;
- Вікові коефіцієнти народжуваності, смертності, шлюбності та розлучуваності населення;
- Коефіцієнт природного приросту населення;
- Спеціальний коефіцієнт народжуваності;
- Сумарний коефіцієнт народжуваності;
- Коефіцієнт дитячої смертності;
- Індекс життєвості та ін.

3. *Показники міграційного руху населення:*

- Чисельність прибулих і вибулих;
- Сальдо міграції;
- Загальні коефіцієнти прибуття і відбуття населення;
- Коефіцієнт міграційного приросту населення;
- Ефективність міграції та ін.

4. Показники відтворення та результатів демографічного розвитку суспільства:

- Брутто-і нетто-коефіцієнти відтворення населення;
- Середня очікувана тривалість майбутнього життя населення;
- Загальний абсолютний приріст (спад) населення;
- Темп зростання (приросту) чисельності населення;
- Економічність відтворення населення;
- Коефіцієнти демографічного та економічного навантаження населення

та ін.

Логіка наведеної вище системи показників зводиться до того, що показники її першого поділу покликані відобразити фактично досягнутий стан населення. Показники другого і третього розділів акумулюють параметри, що характеризують фактори розвитку суспільства за рахунок природного та міграційного руху населення. Четвертий розділ охоплює показники, орієнтовані на узагальнюючу оцінку заміщення поколінь і результатів взаємодії демографічних процесів, що призводять до змін чисельності та складу населення.

2. Статистика чисельності, розміщення і складу населення.

Чисельність населення як демографічний показник являє собою кількісну оцінку сукупності осіб (людської популяції), що проживають на певній території. Розрізняють *постійне населення*, яке складають особи, які постійно проживають на даній території, включаючи осіб, тимчасово відсутніх на момент обліку населення, і *наявне населення* як сукупність осіб, які перебували на момент обліку населення на даній території, включаючи тимчасово проживаючих. Крім того, використовується поняття юридичного населення як сукупності осіб, прописаних, приписаних або зареєстрованих на даній території.

Розрахунки загальної чисельності населення виробляються в цілому по країні і її окремим адміністративно-територіальним одиницям, міських і сільських поселень.

Так, зокрема, у «Статистичному щорічнику України за 2017 рік»¹¹, подана наступна інформація (див. табл. 5.1.) щодо чисельності постійного та наявного населення.

Аналіз демографічної ситуації міжнародна статистика, як правило, починає з характеристики чисельності населення земної кулі, його регіонів і окремих країн. Чисельність жителів є моментним показником, що характеризує величину населення станом на певну дату (зазвичай на початок або кінець року). Щоб домогтися порівнянності інформації, міжнародна демографічна

¹¹Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – С. 29.

статистика при проведенні порівнянь зазвичай оперує середнім населенням. Це абстрактна, розрахункова величина, що відображає чисельність жителів за період часу в цілому (наприклад, за рік).

Таблиця 5.1.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ*										
	2001	2002*	2006	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Наявне населення, млн	48,9	48,5	46,9	45,8	45,6	45,4	42,9	42,8	42,6	42,4
міське	32,9	32,6	31,9	31,5	31,4	31,3	29,7	29,6	29,5	29,4
сільське	16,0	15,9	15,0	14,3	14,2	14,1	13,2	13,2	13,1	13,0
відсотків до всього населення										
міське	67,4	67,2	67,9	68,7	68,9	69,0	69,1	69,2	69,2	69,3
сільське	32,6	32,8	32,1	31,3	31,1	31,0	30,9	30,8	30,8	30,7
Постійне населення, млн	48,7	48,2	46,7	45,6	45,4	45,2	42,8	42,6	42,4	42,2
чоловіки	22,5	22,3	21,6	21,0	21,0	20,9	19,8	19,7	19,6	19,5
жінки	26,2	25,9	25,1	24,6	24,4	24,3	23,0	22,9	22,8	22,7
відсотків до всього населення										
чоловіки	46,3	46,3	46,1	46,1	46,2	46,2	46,3	46,3	46,3	46,3
жінки	53,7	53,7	53,9	53,9	53,8	53,8	53,7	53,7	53,7	53,7

*Примітка: За даними Всеукраїнського перепису населення на 5 грудня 2001 року, за інші роки – на 1 січня.

Кожна країна інформацію про чисельність наявного населення за переписом оприлюднює у статистичних щорічниках. Так, наприклад, у «Статистичному щорічнику України за 2017 рік»¹², подана наступна інформація щодо чисельності наявного населення з 1913 року (див. табл. 5.2.).

Найчастіше середньорічна чисельність населення обчислюється за формулою простої середньої арифметичної:

$$S = (S_n + S_k) : 2, \quad (5.1)$$

де S - середньорічна чисельність населення;

S_n - чисельність населення на початок року;

S_k - чисельність населення на кінець року.

При необхідності і наявності інформації для більш точних розрахунків середньорічної чисельності населення в міжнародній статистичній практиці також використовуються середня хронологічна (для динамічних рядів з рівними і нерівними часовими інтервалами), середня логарифмічна і інші більш складні формули визначення середніх величин.

¹²Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – С. 29.

Таблиця 5.2.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАЯВНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ З 1913 РОКУ*

	Усього, млн	У тому числі		До загальної чисельнонаселення, відсотків	
		міське	сільське	міське	сільське
1913	35,2	6,8	28,4	19,3	80,7
1939	40,5	13,6	26,9	33,6	66,4
1959	41,9	19,2	22,7	45,8	54,2
1961	43,1	20,6	22,5	47,8	52,2
1966	45,5	23,3	22,2	51,2	48,8
1970	47,1	25,7	21,4	54,5	45,5
1976	49,2	29,1	20,1	59,2	40,8
1979	49,8	30,5	19,3	61,3	38,7
1981	50,1	31,3	18,8	62,5	37,5
1986	51,0	33,3	17,7	65,3	34,7
1989	51,7	34,6	17,1	66,9	33,1
1991	51,9	35,1	16,8	67,5	32,5
1996	51,3	34,8	16,5	67,8	32,2
2001	48,9	32,9	16,0	67,4	32,6
2002	48,5	32,6	15,9	67,2	32,8
2006	46,9	31,9	15,0	67,9	32,1
2011	45,8	31,5	14,3	68,7	31,3
2012	45,6	31,4	14,2	68,8	31,2
2013	45,6	31,4	14,2	68,9	31,1
2014	45,4	31,3	14,1	69,0	31,0
2015	42,9	29,7	13,2	69,1	30,9
2016	42,8	29,6	13,2	69,2	30,8
2017	42,6	29,5	13,1	69,2	30,8
2018	42,4	29,4	13,0	69,3	30,7

**Примітка:* Дані про населення наведено у 1913 та 1939 роках у сучасних межах території України, у 1959 та 1970 роках – за переписом на 15 січня, у 1979 році – за переписом на 17 січня, у 1989 році – за переписом на 12 січня, у 2002 році – за переписом на 5 грудня 2001 року, за інші роки – на 1 січня.

Звернемо увагу, що станом на 1 січня 2010 року на земній кулі проживало близько 7 млрд людей. А 31 жовтня 2011 року на підставі прогнозних розрахунків Фонд народонаселення ООН оголосив, що на Землі народився семимільярдний житель. Найбільшою державою світу за чисельністю жителів був Китай – 1 350 000 000 людина, а найменшою державою - Ватикан (всього близько 1 тис. осіб). Перелік провідних країн світу за чисельністю населення представлений в таблиці 5.3.

Чисельність населення, будучи абсолютном показником, не дозволяє судити про те, яка частина жителів Землі знаходиться в тому чи іншому регіоні, в тій чи іншій країні світу. Для цієї мети залучається питома вага населення, що проживає на певній території.

**СЕРЕДНЬОРІЧНА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПО ОКРЕМИХ КРАЇНАХ
СВІТУ***

Країни	Чисельність населення, млн. осіб
Китай	+1350
Індія	1166
США	308
Індонезія	231
Бразилія	194
Пакистан	159
Бангладеш	156
Росія	155
Нігерія	142
Японія	128

Примітка: в 2009 р.

Як видно з таблиці 5.3., у 2009 році самим густонаселеним регіоном світу була Азія, де зосереджувалась 60 % жителів нашої планети (в Америці – 15 %, в Африці – 14 %, в Європі – 10 %, в Австралії та Океанії – 1 %). Відповідно в Китаї проживало приблизно 20 %, а в Росії менше 2 % населення нашої планети. Причому частка росіян у світовому співтоваристві за останні 15 років послідовно меншала.

Звернемо увагу, що у «Статистичному щорічнику України за 2017 рік»¹³, розділ «Міжнародні порівняння», подана наступна інформація (див. табл. 5.4.) щодо чисельності населення країн світу та його порівняння з українським населенням.

Додаткове уявлення про ступінь заселеності конкретних територій дозволяє отримати фізична щільність населення (r), яка розраховується наступним чином:

$$r = S : T, \quad (5.2)$$

де S - чисельність населення, що проживає на даній території;

T - площа території (у квадратних кілометрах).

Таким чином, фізична щільність населення дозволяє отримати інформацію про те, скільки чоловік припадає на один квадратний кілометр території, і відповідно, будувати реальне судження про густоту заселеності окремих регіонів і країн земної кулі.

¹³Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – С. 507-508.

Таблиця 5.4.

ТЕРИТОРІЯ ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ У 2015 РОЦІ*

Країна	Територія, тис. км ²	Середньорічна чисельність населення, млн	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Столиця
1	2	3	4	5
Україна	603,5	42,52	...	Київ
Австрія	83,9	8,6	103	Відень
Азербайджан	86,6	9,6	111	Баку
Албанія	28,7	2,9	100	Тирана
Бельгія	30,5	11,3	369	Брюссель
Білорусь	207,6	9,5	46	Мінськ
Болгарія	111,0	7,2	65	Софія
Боснія і Герцеговина	51,2	3,53	693	Сараєво
Велика Британія	242,9	65,1	268	Лондон
Вірменія	29,7	3,0	101	Єреван
Греція	132,0	10,8	82	Афіни
Грузія	69,7	3,7	53	Тбілісі
Данія	43,1	5,7	132	Копенгаген
Естонія	45,2	1,3	29	Таллінн
Ізраїль	22,1	8,4	378	Єрусалим
Ірландія	70,3	4,7	67	Дублін
Ісландія	103,0	0,3	3	Рейк'явік
Іспанія	506,0	46,4	92	Мадрид
Італія	301,3	60,7	202	Рим
Казахстан	2724,9	17,5	6	Астана
Канада	9970,6	35,8	4	Торонто
Киргизстан	199,9	5,9	30	Бішкек
Кіпр	9,3	0,9	92	Нікосія
Латвія	64,6	2,0	31	Рига
Литва	65,3	2,9	44	Вільнюс
Ліхтенштейн	0,2	0,04	233	Вадуц
Люксембург	2,6	0,6	220	Люксембург

*Примітка: Розрахункові дані Статистичного відділу Європейської економічної комісії ООН.

продовження таблиці 5.4.

1	2	3	4	5
Македонія	25,7	2,1	81	Скоп'є
Мальта	0,3	0,4	1367	Валетта
Молдова, Республіка	33,8	3,6	105	Кишинів
Нідерланди	41,5	16,9	408	Амстердам
Німеччина	357,0	81,7	229	Берлін
Норвегія	323,8	5,2	16	Осло
Польща	312,7	38,0	121	Варшава
Португалія	92,0	10,4	113	Лісабон
Російська Федерація	17075,4	143,53	83	Москва
Румунія	238,4	19,8	83	Бухарест
Сербія	88,4	7,1	80	Белград
Словаччина	49,0	5,4	111	Братислава
Словенія	20,3	2,1	102	Любляна
США	9629,1	321,4	33	Вашингтон
Таджикистан	143,1	7,94	554	Душанбе
Туреччина	774,8	78,2	101	Анкара
Туркменістан	488,1	5,15	105	Ашгабат
Угорщина	93,0	9,8	106	Будапешт
Узбекистан	447,4	31,3	70	Ташкент
Фінляндія	338,2	5,5	16	Гельсінкі
Франція	551,5	66,6	121	Париж
Хорватія	56,5	4,2	74	Загреб
Чехія	78,9	10,5	134	Прага
Чорногорія	13,8	0,6	45	Подгориця
Швейцарія	41,3	8,26	1986	Берн
Швеція	450,0	9,8	22	Стокгольм

**Примітка: Розрахункові дані Статистичного відділу Європейської економічної комісії ООН.*

Для отримання уявлення про характер розселення жителів міжнародна демографічна статистика використовує такі показники, як чисельність міського і сільського населення, а також питома вага міських і сільських жителів у загальній чисельності населення.

У статистиці до міського населення належать особи, які проживають у міських поселеннях, а до сільського населення - особи, які проживають у

сільській місцевості. У різних країнах для визначення типу поселення використовуються такі критерії, як число жителів, зайнятість несільськогосподарським працею, особливості інфраструктури, характер забудови і т.п. Наприклад, у Франції використовується кількісний критерій, тобто населений пункт вважається міським, якщо чисельність його жителів перевищує 2 тис. чоловік.

Населення також прийнято розглядати як сукупність окремих осіб і як сукупність домогосподарств і сімей.

У статистиці розрізняють *не інституціональне* та *інституційне населення*, яке утворюють відповідно *неінституціональні (приватні) домогосподарства* та *інституційні (колективні) домашні господарства*.

Приватним домогосподарством (домашнім господарством) є:

- Одна людина, що проживає в окремому житловому приміщенні або частині житлового приміщення, і забезпечує себе всім необхідним для життя і не об'єднує кошти для ведення спільного господарства з ким-небудь з інших осіб, які проживають в даному житловому приміщенні;

- Дві людини або більше, які проживають разом в окремому житловому приміщенні або його частині та забезпечують себе всім необхідним для життя за допомогою ведення спільного господарства, повністю або частково об'єднуючи і витрачаючи свої засоби (ці особи можуть бути пов'язані відносинами спорідненості або відносинами, що випливають із шлюбу, або не бути родичами).

Колективними домогосподарствами є об'єднання осіб, що проживають понад один рік в якому-небудь закладі (гарнізонах, монастирях, будинках дитини, будинках престарілих, лікарнях, в місцях ув'язнення) і не володіють самостійністю дій і рішень у господарських питаннях.

Всі інші особи утворюють приватні домогосподарства. Особи, які проживають у лікарнях, притулках, гуртожитках шкіл, університетів, резервісти, які призвані на короткострокові збори, визнаються членами своїх вихідних приватних домашніх господарств, тобто відносяться до *не інституціонального населення*.

Сім'я (сімейне ядро) складається з осіб, пов'язаних відносинами, що виникають з споріднення, усиновлення або шлюбу. Як показує аналіз національних переписів населення, більшість домогосподарств є сімейними домогосподарствами, тобто включають подружні пари з дітьми або одного з батьків з дітьми, а також їхніх родичів.

Найважливішим напрямком дослідження населення є аналіз структури сім'ї та домогосподарства, для якого необхідні відповідні типології сімей і домогосподарств. У таких типологіях враховують демографічні та соціально-економічні ознаки, наприклад: *число поколінь і розмір сім'ї, стан у шлюбі членів*

сім'ї (домогосподарства), їх стать, вік, статус в зайнятості, економічну активність, рівень освіти і т.д.

В окремих випадках при побудові типології важливо відокремити «чисті» типи сімей (у складі яких присутні виключно родичі) від сімей з неродичами.

У складі приватних домогосподарств виділяють *сімейні* та *несімейні домогосподарства*. До несімейних домогосподарств відносять домогосподарства, що складаються тільки з осіб, незв'язаних спорідненістю, і домогосподарства, що складаються з однієї людини.

У процесі проведення регіональних та міждержавних зіставлень міжнародна демографічна статистика особливу увагу приділяє аналізу особливостей віково-статевої структури населення, які серйозно позначаються на параметрах відтворення суспільства.

Для характеристики статевої структури населення міжнародна демографічна статистика застосовує такі показники, як: *чисельність чоловіків і жінок; питома вага чоловіків і жінок у загальній чисельності населення*, а також *число чоловіків, що припадають на 1000 жінок* (або навпаки). Звернемо увагу, що в економічно розвинених країнах світу зазвичай переважають жінки, а в країнах, що розвиваються – чоловіки.

Щоб оцінити силу диспропорції статевого складу товариства, доцільно розраховувати наступний показник:

$$\Delta d = | dm - dж |, \quad (5.3)$$

де Δd - ступінь диспропорційності статевого складу населення;

dm - питома вага чоловіків у загальній чисельності населення;

$dж$ - питома вага жінок у загальній чисельності населення.

Міжнародна демографічна статистика приділяє найпильнішу увагу оцінці вікового складу населення, так як незалежно від рівня дослідження (глобальний, регіональний та міжнародний) віковий розподіл жителів тісно пов'язаний з проблемами ринку праці, кон'юнктурою споживання і цілим рядом інших життєво важливих питань.

Для характеристики вікової структури населення в міжнародній статистичній практиці використовуються угруповання осіб за віком (по однорічним, п'ятирічним або десятирічним віковим інтервалам), середній і медіанний вік жителів, а також коефіцієнти старіння (знизу і зверху) і довголіття населення. Крім того, часто використовується угруповання, пов'язані з межами працездатного віку (виділяються особи молодше працездатного віку; особи працездатного віку та особи старше працездатного віку).

При проведенні міжнародних порівнянь найчастіше залучаються коефіцієнти старіння, які відображають ступінь старості суспільства.

Коефіцієнт старіння населення розраховується наступним чином:

$$K_c (сн.) = (S_{0-14} : S) * 100 , \quad (5.4)$$

де $K_c (сн.)$ - коефіцієнт старіння населення;

S_{0-14} - чисельність дітей в країні (осіб віком від 0 до 14 років включно);

S - загальна чисельність населення.

Коефіцієнт старіння населення знизу показує питому вагу дітей у суспільстві. Чим він нижчий (тобто, чим нижче народжуваність), тим старіше населення, яке проживає на даній території.

Коефіцієнт старіння населення зверху відрізняється тим, що вимірює ступінь старості суспільства питомою вагою літніх осіб, тобто осіб, які перебувають у віці 65 років і старше:

$$K_c (св.) = (S_{65i+} : S) * 100 , \quad (5.5)$$

де $K_c (св.)$ - коефіцієнт старіння населення;

S_{65i+} - чисельність літніх осіб у суспільстві;

SS - загальна чисельність населення.

Причому для однозначної оцінки ступеня старіння населення окремих країн і регіонів світу фахівцями ООН була розроблена наступна шкала (див. табл. 5.5).

Таблиця 5.5.

ШКАЛА ДЛЯ ОЦІНКИ СТУПЕНЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТАРОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Питома вага осіб у віці 65 років і старше в загальній чисельності населення, %	Характеристика ступеня старості населення
До 4	Молоде населення
4 - 7	Населення на порозі старості
7 і більше	Старе населення

Ця шкала дозволяє не тільки зіставляти між собою вікову структуру населення різних держав, а й будувати їх розподіл залежно від ступеня старості суспільства.

В даний час демографічно старими є всі без винятку економічно розвинені держави світу. Молоде населення земної кулі більше властиве країнам, що розвиваються з високим рівнем народжуваності населення (див. табл. 5.6).

Щодо України (див. табл. 5.7.), то за рахунок зростання чисельності людей похилого віку, так і через невисокі темпи народжуваності відбувається старіння населення.

Для оцінки довголіття в демографічній статистиці застосовується коефіцієнт, який характеризує питому вагу довгожителів (осіб у віці 80 років і старше) в загальній чисельності (осіб у віці 65 років і старше).

Таблиця. 5.6.

**ПИТОМА ВАГА ОСІБ У ВІЦІ 65 РОКІВ І СТАРШЕ
В ЗАГАЛЬНІЙ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ СВІТУ***

Країни	Питома вага строків в суспільстві, %
Японія	22
Італія	20
Німеччина	20
Бельгія	17
Росія	13
США	13
Китай	9
Індія	5
Ірак	4
Кувейт	3

Примітка: в 2009 р.

Таблиця. 5.7.

ВІКОВИЙ РОЗПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, млн. осіб			
роки	0-15 років	16-59 років	60+
1990	11,814	30,291	9,451
2000	9,572	29,353	10,190
2010	6,983	29,329	9,471
2015	6,816	26,613	9,330
2016	6,856	26,317	9,417
2017	6,887	25,982	9,546

Примітка: Складено на основі даних Державної служби статистики України

Віковий розподіл населення тісно пов'язаний з його працездатністю. Межі працездатного віку визначаються законодавчими актами різних країн з урахуванням національних особливостей, традицій і звичаїв. *Наприклад*, в Аргентині, Беніні, Болівії, Бразилії та Пакистані нижня межа працездатного віку становить 10 років; в Греції та Італії - 14 років; в Австрії, Канаді, Китаї, Франції та Японії - 15 років; у Великобританії, США, Росії та Швеції - 16 років; у Польщі - 18 років. Верхня межа працездатного періоду (кордон пенсійного віку) у Франції - 60 рокам для жінок і чоловіків; у Великобританії і Польщі - 60 рокам для жінок і 65 років для чоловіків; в США, Канаді, Фінляндії, Швеції та Японії - 65 років для жінок і чоловіків.

Для міжнародних порівнянь структури населення різних країн залежно від працездатності Статистичною комісією ООН рекомендовано використання наступних угруповань населення для обох статей: молодшого працездатного віку - від 0 до 14 років, працездатного віку - від 15 до 64 років і старшого працездатного віку - від 65 років і старше.

Статистичне дослідження шлюбно-сімейного складу населення на міжнародному рівні значною мірою ускладнено особливостями національного законодавства та місцевих традицій. Кожна держава самостійно встановлює вік вступу в шлюб. *Наприклад*, в Ірландії він становить 14 років для чоловіків і 12 років для жінок. Внаслідок наявних відмінностей вкрай складно проводити міждержавні зіставлення стану населення у шлюбі. ООН вважає віком, здатним до вступу в шлюб, інтервал від 15 років і старше.

При розгляді шлюбного стану населення найчастіше виділяються такі категорії, як: особи, які перебувають у шлюбі; особи, які не перебувають у шлюбі; особи, які ніколи не перебували у шлюбі; розлучені та ін.

Для характеристики сімейного складу жителів використовуються число сімей, розподіл сімей за кількістю членів (сім'ї з 2, 3 і т.д. чоловік), а також середній розмір однієї родини. Він визначається як відношення чисельності сімейного населення (осіб, які проживають в сім'ях) до числа сімей.

При розгляді расового складу населення (до ХХ століття) виділяли *чотири основні раси*:

- 1) європеїдна;
- 2) австралоїдна;
- 3) негроїдна (африканська);
- 4) монголоїдна (азіатська).

Їх оцінка будується на основі показників чисельності осіб, що належать до тієї чи іншої раси, а також їх питомої ваги в загальній чисельності населення світу, регіону або країни.

Пізніше стала поширеною класифікація, яка включає лише три (великі) раси людини: європеїдна (європейська), монголоїдна (азіатсько-американська) та екваторіальна (австрало-негроїдна).

Слід підкреслити, що угруповання населення за расовим складом є складною проблемою у зв'язку з абсолютним і відносним зростанням числа змішаних шлюбів. Крім цього, в багатьох країнах світу збір інформації про расову приналежність особи заборонений. А в тих країнах, де збираються такі відомості, спостерігаються певні особливості, зумовлені традицією чи потребами політики. Так, *наприклад*, в США расовий склад населення в офіційних статистичних публікаціях представлений наступним чином: білі, чорні, американські індіанці, ескімоси, алеути, азіати, аборигени островів Тихого океану (Pacific Islander). Крім цього, представлені в якості окремої групи особи іспанського походження (Hispanic Origin).

Якщо говорити про національний склад суспільства, то слід зазначити, що в останні десятиліття у зв'язку з глобалізацією, поглибленням демократичних процесів та міграції багато країн світу відмовилися від фіксації національності як одного з демографічних ознак і виключили питання про національність з власних переписів населення.

Надзвичайно важливим напрямком розвитку міжнародної демографічної статистики є аналіз мовного складу населення, особливо з позицій поширеності окремих мов та багатомовності (*тобто, володіння людьми кількома мовами*). За даними експертів ООН, в сучасний період найпоширенішими мовами світу є *китайська* (нею говорять жителі найбільшої держави нашої планети) та *англійська* (засіб міжнародного спілкування). Отримання більш точних оцінок мовної структури жителів Землі пов'язане з проблемою визначення рідної мови для людей, які вільно володіють кількома мовами.

Аналізуючи кількість жителів за віросповіданням у міжнародній демографічній статистиці першочергову увагу приділяють загальносвітовим релігіям, до яких відносяться *християнство* (включаючи всі його гілки), *мусульманство* і *буддизм*. Однак у цій області більшою мірою домінують експертні оцінки, ніж фактичні показники. Дотепер не є можливості провести опитування всіх мешканців земної кулі з приводу їх релігійної приналежності. Слід зазначити, що поряд із загальносвітовими релігіями існують ще й місцеві релігії, що одержали поширення лише в окремих країнах або регіонах земної кулі (*наприклад, індуїзм, синтоїзм та ін.*), а також дуже велика кількість релігійних сект і атеїстів. Крім того, складно чітко визначити віруючу людину як об'єкт статистичного спостереження (далеко не всі люди схильні афішувати свої релігійні переконання).

3. Статистика природного руху населення.

Чисельність і склад населення систематично змінюються внаслідок природного руху людей, для кількісної характеристики якого використовують абсолютні та відносні показники. Числа народжених, померлих, шлюбів і розлучень відображають масштаби природних демографічних процесів, але нічого не говорять про їх інтенсивності. У цьому зв'язку вони мало придатні для міждержавних зіставлень, а тому міжнародна статистика вдається до використання загальних коефіцієнтів:

1) *народжуваності n*

$$n = N : S * 1000 , \quad (5.6)$$

де N - чисельність народжених;

S - середньорічна чисельність населення.

2) *смертності m*

$$m = M : S * 1000 , \quad (5.7)$$

де M – чисельність померлих;

S - середньорічна чисельність населення.

3) шлюбності b

$$b = B : S * 1000 , \quad (5.8)$$

де B – число шлюбів;

S - середньорічна чисельність населення.

4) розлучуваності r

$$r = R : S * 1000 , \quad (5.9)$$

де R – число розлучень;

S - середньорічна чисельність населення.

Загальні коефіцієнти *народжуваності, смертності, шлюбності та розлучуваності* характеризують відповідно число народжених, померлих, шлюбів і розлучень, що припадають на тисячу жителів за рік.

Ці коефіцієнти є традиційними показниками міжнародної демографічної статистики, які по одній і тій же методиці розраховуються вже більше 150 років. Їх перевагами також є простота розрахунку і наявність вихідної інформації, що значно полегшує процес проведення міжнародних демографічних зіставлень. Істотний недолік всіх перерахованих вище загальних коефіцієнтів природного руху населення полягає в їх відчутній залежності від складу (статеві-вікового, шлюбно-сімейного, національного, релігійного і т.д.) населення.

Динамічні зміни коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності населення, а також їх територіального розподілу дозволяють оцінити особливості та перспективи шлюбно-сімейних відносин у різних країнах, регіонах країни і типах поселень. Зареєстровані шлюби і розлучення характеризуються показниками чисельності чоловіків і жінок, що вступили в шлюб, їх розподілом за віковими групами, із зазначенням реєстрації першого або повторного шлюбу, а також чисельності чоловіків і жінок, що зареєстрували розлучення, з розподілом за віковими групами та зазначенням наявності дітей у віці до 18 років. Для того щоб інформація була зіставною, слід брати до уваги той факт, що в кожній з країн загальне число шлюбів може включати не тільки шлюби зареєстровані в державних органах, а й церковні та цивільні шлюби.

При проведенні регіональних і міждержавних порівнянь доцільно користуватися шкалами загальних коефіцієнтів народжуваності і смертності населення (див. табл. 5.8 і 5.9), які дозволяють отримати об'єктивну і одноманітну оцінку інтенсивності розглянутих демографічних процесів.

Якщо звернути увагу на параметри природного руху населення в різних країнах (див. табл. 5.10), то можна констатувати, що в економічно розвинених країнах світу переважають низькі рівні народжуваності і смертності, які у взаємодії забезпечують невеликий (а в окремих випадках і негативний) природний приріст населення.

Таблиця 5.8.

ШКАЛА ЗАГАЛЬНИХ КОЕФІЦІЄНТІВ НАРОДЖУВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Загальний коефіцієнт народжуваності, %	Характеристика
До 16	Низький рівень
16-25	Середній рівень
25-30	Рівень вище середнього
30-40	Високий рівень
40 і більше	Дуже високий рівень

Таблиця 5.9.

ШКАЛА ЗАГАЛЬНИХ КОЕФІЦІЄНТІВ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Загальний коефіцієнт смертності, %	Характеристика
До 10	Низький рівень
10-15	Середній рівень
15-25	Високий рівень
25 і більше	Дуже високий рівень

Таблиця 5.10.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИРОДНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ ПО ОКРЕМИХ КРАЇНАХ СВІТУ*

Країни	Загальний коефіцієнт народжуваності, %	Загальний коефіцієнт смертності, %	Коефіцієнт природного приросту населення, %
Великобританія	12,7	9,2	3,5
Швеція	12,2	9,7	2,5
Німеччина	7,9	10,2	-2,3
Італія	9,2	9,7	-0,5
Росія	12,4	14,2	-1,8
Франція	12,7	8,6	4,1
Китай	12,0	7,0	5,0
Єгипет	27,2	6,0	21,2
Швейцарія	10,1	8,0	2,1
США	14,0	8,1	5,9

Примітка: в 2009 р.

Як свідчить практика, в економічно розвинених країнах світу висока інтенсивність народжуваності співіснує з середньою або високою смертністю, формуючи значний приріст населення.

Щодо України, то природній приріст населення 1990-1917 рр. був негативний і в середньому коливався в межах – 4-7 людей на 1 тисячу осіб (див. табл. 5.11).

Таблиця 5.11.

ДИНАМІКА ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ*			
роки	народжуваність	смертність	природний приріст
1990	12,6	12,1	0,5
1995	9,6	15,4	-5,8
2000	7,8	15,4	-7,6
2005	9,0	16,6	-7,6
2010	10,8	15,2	-4,4
2015	10,7	14,9	-4,2
2016	10,3	14,7	-4,4
2017	9,4	14,5	-5,1

*Примітка – на 1000 населення

Як видно з таблиці 5.11, внаслідок перевищення показників смертності над показниками народжуваності зменшується природній приріст населення, що, у свою чергу, призводить до скорочення сукупного життєвого потенціалу країни та інтенсивного зміщення демографічної структури в напрямі постаріння.

Вікові коефіцієнти *народжуваності, смертності, шлюбності та розлучуваності* населення принципово відрізняються від загальних показників тим, що обчислюються не для всього суспільства, а для конкретних вікових груп жителів (*наприклад*, чисельність осіб, померлих у віці 20 років, віднесена до середньорічної чисельності двадцятирічних громадян країни, дасть віковий коефіцієнт смертності населення у віці 20 років і т.п.).

4. Статистика міграції населення.

Результати природного руху населення систематично коригуються за рахунок міграції. На міжнародному рівні територіальні переміщення відбуваються між окремими країнами, що, крім міждержавних пропорцій, також трансформує міжрегіональні демографічні пропорції.

При характеристиці міграційних потоків в кожній країні за ознакою просторових переміщень населення виділяють внутрішню і зовнішню міграцію.

Внутрішня міграція населення - пересування мігрантів у межах країни з однієї адміністративно-територіальної одиниці в іншу.

Зовнішня (міжнародна) міграція населення - пересування мігрантів, пов'язане з перетинанням державного кордону. Суб'єктами зовнішньої міграції є емігранти та іммігранти.

Емігрант - особа, що виїжджає (переселяється) в іншу країну на постійне або тимчасове проживання. Віднесення до категорії емігрантів проводиться в кожній країні відповідно до чинного законодавства (в залежності від термінів, мети виїзду і т.п.). Як правило, в число емігрантів включають осіб, які виїхали на постійне місце проживання за межі даної країни.

Іммігрант - особа, що в'їжджає (який вселяється) в країну на постійне або тимчасове проживання. Віднесення до категорії іммігрантів проводиться в кожній країні відповідно до чинного законодавства (в залежності від термінів, мети в'їзду і т.п.). Як правило, в число іммігрантів включають осіб, які прибули в країну на постійне місце проживання з-за її меж.

В залежності від часу перебування особи на території іншої країни виділяють постійну, тимчасову і маятникову міграцію.

Постійна (довгострокова) міграція характеризується прибуттям або вибуттям на постійне місце проживання.

Тимчасова (короткострокова) міграція являє собою в'їзд або виїзд, пов'язаний з поточними потребами без зміни громадянства і постійного місця проживання.

Маятникова міграція є особливим видом міграції в залежності від часу та являє собою пересування працюючих до місця роботи з одного регіону в інший і назад до місця свого проживання у випадку, якщо термін відсутності особи на постійному місці проживання склав менше одного тижня. Особливим видом маятничкової міграції є прикордонна міграція, коли громадяни однієї країни працюють в іншій країні, повертаючись до місця проживання не рідше, ніж раз на тиждень.

За способом організації розрізняють міграцію легальну та нелегальну.

Легальна імміграція являє собою міграцію в межах щорічно виділених квот (виставлених заявок на в'їзд в країну) загального числа іммігрантів.

Нелегальна (незаконна) міграція - це міграція, що не оформлена офіційними документами.

Іммігранти незаконні (і емігранти нелегальні) - іноземці та особи без громадянства, що в'їжджають в країну (громадяни, що виїжджають з країни) з порушенням встановлених правил або намагаються використовувати її територію для в'їзду в третю країну. Крім того, до цієї категорії належать особи, які прибувають в країну для ведення нелегальної професійної діяльності. Сюди включаються особи, які мають прострочені візи, або займаються трудовою діяльністю, маючи тільки туристичну візу.

За характером переміщень міграція може бути добровільною і вимушеною.

Добровільна міграція - це міграція, прийняття рішення про яку залежить виключно від бажання мігранта.

Вимушена міграція - це міграція, причинами якої є різні конфлікти, як правило, озброєні та міжнаціональні, і сформовані політичні та соціально-економічні умови (тиск з боку влади, екологічна ситуація і т.п.).

Суб'єктами вимушеної міграції є особи, які шукають притулок на території даної країни (регіону). Це біженці, вимушені переселенці і переміщені особи, до яких належать особи, змушені залишити місце свого постійного проживання на території даної чи іншої держави внаслідок вчиненого щодо них насильства або переслідування в інших формах, або реальній небезпеці піддаватися насильству або іншому переслідуванню за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, а також приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань.

При цьому *біженцями*, як правило, визнаються громадяни, які не мають громадянства країни притулку, а *вимушеними переселенцями* і *переміщеними особами* - громадяни, які мають громадянство цієї країни. Більш конкретні визначення біженців, вимушених переселенців і переміщених осіб даються країнами відповідно до їх національного законодавства.

В якості самостійної категорії слід розглядати трудову міграцію.

Трудова міграція (або міграція робочої сили) - пересування (переміщення) економічно активного населення, пов'язане зі зміною (або пошуком) місця роботи, по території, галузях і секторах економіки.

Під внутрішньою трудовою міграцією розуміється переміщення економічно активного населення всередині країни між окремими регіонами (з виділенням міста і села), між підприємствами, галузями, секторами економіки тощо.

Під зовнішньою трудовою міграцією розуміється переміщення економічно активного населення між країнами.

Суб'єктами зовнішньої трудової міграції є трудящі-емігранти, трудящі-іммігранти та прикордонні працівники (фронтальєри), що складаються з осіб, які працюють в іноземного роботодавця, проте зберігають своє звичайне місце проживання у своїй країні та повертаються туди щодня або, принаймні, один раз в тиждень.

Кожен мігрант є вибулим по відношенню до території вибуття і прибулим по відношенню до території прибуття. При цьому *прибулі* - це число осіб, що в'їхали (ті, які вселяються) на дану територію з-за її меж, а *вибулі* - число осіб, які виїхали (переселилися) з даної території за її межі протягом періоду спостереження. У поточному статистичному обліку в даний час умовно фіксуються числа прибулих і вибулих як у середині країни, так і за її межами.

Для кількісної характеристики територіальних переміщень міжнародна статистика поряд з абсолютними індикаторами (*чисельність прибулих*; *чисельність вибулих*; *сальдо міграції*), рівне різниці прибулих та вибулих;

міграційний оборот, який дорівнює сумі прибулих і вибулих) розраховує і відносні коефіцієнти, серед яких найбільш важливими є:

$$K_n = \Pi : S * 1000 , \quad (5.10)$$

де K_n – коефіцієнт прибуття;

Π - чисельність прибулих;

S - середньорічна чисельність населення.

$$K_y = Y : S * 1000 , \quad (5.11)$$

де K_y – коефіцієнт вибуття;

Y - чисельність вибулих;

S - середньорічна чисельність населення.

$$K_{МП} = (\Pi - Y) : S * 1000 = K_{\Pi} - K_Y , \quad (5.12)$$

де $K_{МП}$ – коефіцієнт міграційного приросту населення.

$$E = (\Pi - Y) : (\Pi + Y) * 1000 , \quad (5.13)$$

де E – ефективність міграції.

Коефіцієнти прибуття та вибуття відповідно відображають інтенсивність міграційних процесів (прибуття та вибуття) у розрахунку на кожну тисячу жителів, а їх різниця між собою показує величину міграційного приросту (або убутку) населення. Ефективність міграції характеризує частку міграційного приросту у всьому міграційному обороті населення. Ці показники можуть бути використані в якості характеристики країн і регіонів з точки зору їх привабливості для життя людини.

Показники міграції населення можуть групуватися за різними ознаками (територіальним, тимчасовим, соціально-демографічними, цільовим) залежно від наявної інформаційної бази і мети дослідження.

Для того щоб уникнути випадкових відхилень значень показників міграційних процесів в окремі роки, розраховуються також і середні коефіцієнти міграції за ряд років (*наприклад*, за 5 років).

Аналіз показників сальдо загальної та трудової міграції служить критерієм для віднесення кожної конкретної країни до «центру» тяжіння або відштовхування населення і робочої сили. Так, перевищення еміграції над імміграцією називається «нетто-еміграцією» (або чистою еміграцією), а перевищення імміграції над еміграцією дає в підсумку «нетто-імміграцію» (або чисту імміграцію).

Згідно з оцінками ООН у 2017 році кількість міжнародних мігрантів у всьому світі становить майже 258 мільйонів (або 3,4% населення світу)¹⁴.

¹⁴ *Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination.*

На рисунку 5.1. представлено карту іммігрантів та емігрантів за країною походження та призначення.

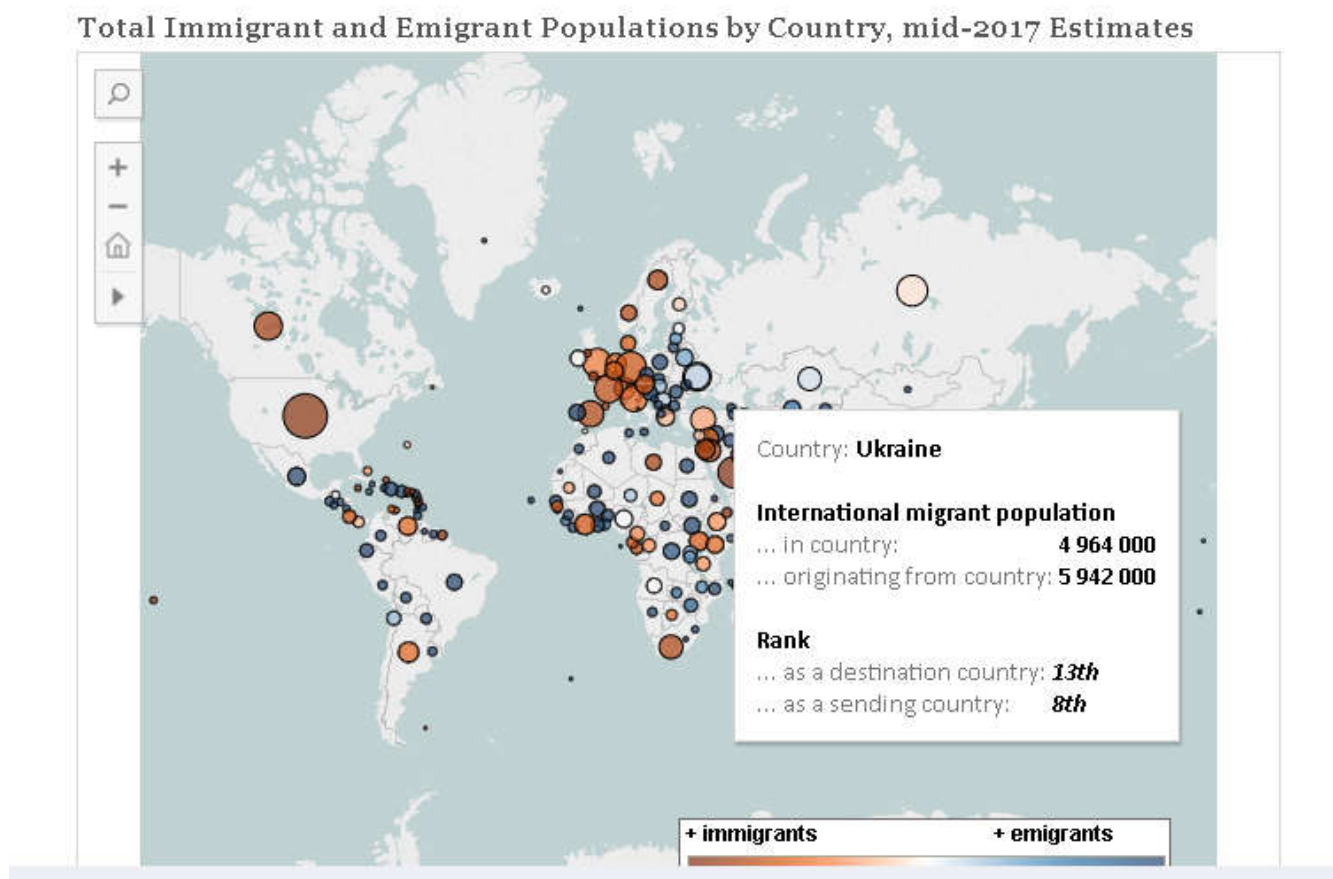

Рис. 5.1. Популяції іммігрантів та емігрантів за країною походження та призначення, 2017 рік

Щодо України, то за даними Державної служби статистики України за 2015-2017 роки кількість трудових мігрантів досягла кількості 1,303 мільйони чоловік. Частка трудових мігрантів в загальній чисельності населення становить 4,5%. Основні країни по «імпорту» української робочої сили є Польща (38,9%), Російська Федерація (26,3%), Італія (11,3%) та Чеська Республіка (9,4%).

Статистичний облік міграції населення в країнах світу ґрунтується на відомостях, одержуваних при реєстрації мігранта по прибуттю.

Окремо слід зазначити, що проведення міжнародних зіставлень показників міграційного руху населення на практиці пов'язане з серйозними труднощами. Головна з них полягає в тому, що в різних країнах світу існують свої підходи до визначення поняття «мігрант» і відсутня уніфікована система реєстрації територіальних переміщень людей. Дані про міжнародну міграцію в країнах світу непорівнянні через те, що не прийнято узгодженого визначення категорії «міжнародний мігрант».

Особлива актуальність статистичного дослідження міжнародної міграції в даний час визначається тим, що в більшості економічно розвинених країн

земної кулі міграція є найважливішим джерелом поповнення чисельності населення і формування параметрів ринку праці.

5. Показники відтворення населення.

Особливе місце в статистичному аналізі міжнародних демографічних пропорцій належить показникам відтворення населення.

Відтворення населення – це процес постійного оновлення чисельності та структури населення в процесі зміни поколінь людей, через народження і смерті. Іншими словами, *відтворення населення* – це процес безперервного заміщення старих поколінь людей новими більш молодими поколіннями. Сукупність параметрів, що характеризують цей процес, називається *режимом відтворення населення*.

Якщо в результаті даного процесу чисельність населення держави зберігається на незмінному рівні, то ми маємо справу з *простим відтворенням*.

Якщо чисельність населення зростає (скорочується), то відтворення суспільства з демографічної точки зору носить *розширений (звужений) характер*.

Для загальної характеристики заміщення поколінь у міжнародній демографічній статистиці застосовуються такі показники: *брутто-коефіцієнт відтворення населення*, *нетто-коефіцієнт відтворення населення*, *коефіцієнт економічності відтворення населення*.

Характер і темпи відтворення населення вивчаються за допомогою таких коефіцієнтів як: *коефіцієнт природного приросту* та *коефіцієнт (індекс) життєвості*, значення яких суттєво залежить від структури населення, зміни якої можуть спотворити дані про динаміку населення. Тому для визначення довгострокових тенденцій відтворення населення необхідно використовувати показники, розраховані для окремих поколінь (когорт), не залежних від вікової структури.

Оскільки, як правило, досліджується відтворення жіночого населення, то розрахунок коефіцієнтів базується на даних про вікову смертність жінок і частоту народжень дівчаток у жінок різного віку.

Загальну характеристику народжуваності жінок надає *брутто-коефіцієнт відтворення населення* – число дочок, що народить у середньому кожна жінка за весь репродуктивний період за умов відсутності смертності в поколінні матерів. *Брутто-коефіцієнт* розраховується шляхом помноження сумарного коефіцієнта народжуваності на частку дівчаток серед новонароджених:

$$R = 5d \sum_{x=15}^{49} n_x \quad (5.14)$$

де d – частка дівчаток серед новонароджених, яка дорівнює 0,488 і використовується при розрахунках як *constant'a*. Але це не означає, що покоління дочок буде в R раз більше або менше покоління матерів тому, що не всі дочки доживуть до кінця репродуктивного віку.

Показником, який ураховує смертність жінок, є **нетто-коефіцієнт відтворення населення**, який розраховується за формулою:

$$R_0 = 5d \sum_{x=15}^{49} n_x L_x^{жс} \quad (5.15)$$

де $L_x^{жс}$ – числа тих, хто живуть за таблицями смертності для жіночого населення.

Нетто-коефіцієнт відтворення населення має сенс тільки для так званого стабільного населення, у якому не змінюється режим відтворення, тобто народжуваність і смертність. Чисельність такого населення збільшується або зменшується у R_0 разів за період T , який називається середньою довжиною покоління.

Довжина покоління – це середній вік матері при народженні дочок, які доживають до віку матері в момент їх народження. Її значення розраховується за формулою:

$$T = \frac{R_1}{R_0} \quad (5.16)$$

де R_0 – нетто-коефіцієнт відтворення населення, а

$$R_1 = 5d \sum x' n_x L_x^{жс} \quad (5.17)$$

де x' – середина вікового інтервалу.

Довжину жіночого покоління можна розрахувати і більш простим способом як відношення нетто-коефіцієнта відтворення до коефіцієнта приросту населення:

$$T = \frac{\text{Ln } R_0}{k} \quad (5.18)$$

де k – коефіцієнт природного приросту населення.

Найбільш правильно характер і темпи відтворення населення відображає не загальний коефіцієнт природного приросту, а **істинний коефіцієнт відтворення**, який відповідає даному режиму відтворення населення і не залежить від змін у статевій та віковій структурі. Він показує, який коефіцієнт природного приросту забезпечив би відповідний режим відтворення населення при відповідній йому статево-віковій структурі. Істинний коефіцієнт являє собою коефіцієнт природного приросту стабільного населення.

Приблизне значення його можна розрахувати за формулою:

$$R_0 = e^{rT} \Leftrightarrow T = \frac{\ln R_0}{r} \Leftrightarrow r = \frac{\ln R_0}{T} \quad (5.19)$$

Таким чином, використовуючи вищезазначені формулами можна розрахувати бруutto-коефіцієнт відтворення населення, нетто-коефіцієнт відтворення населення та довжину жіночого покоління.

6. Джерела статистичної інформації про населення.

Основним джерелом даних про чисельність і склад населення (або його стан) в більшості країн світу є *перепис* і *вибіркові обстеження*. Дані про демографічні події – народження, смерті, шлюби, розлучення, перервах місця проживання (або міграційний рух населення) отримують шляхом поточної реєстрації цих подій у міру їх виникнення. Джерелом даних про населення також можуть бути реєстри населення і відомчі адміністративні бази даних, що сполучають в собі риси обох зазначених вище джерел, а також списки (картотеки) населення та аналітичні обстеження.

Загальний перепис населення – це основне (а в ряді держав навіть єдине) джерело відомостей про населення. У країнах світу вони проводяться як частини Всесвітньої програми переписів населення та житлового фонду, реалізованої відповідно до рішень ЕКОСОП ООН.

Під час проведення переписів населення у країнах світу використовують документи, які розроблені ООН, серед яких основні: «Керівництво по проведенню переписів населення та житлового фонду», «Принципи та рекомендації щодо переписів населення та житлового фонду», «Рекомендації за статистикою міжнародної міграції», а для країн Європи і «Рекомендації з проведення переписів населення та житлового фонду 2010 року в регіоні ЄЕК».

Програма перепису охоплює різні характеристики населення. Поєднання інформації з усіх питань програми перепису дозволяє всебічно охарактеризувати демографічну та соціально-економічну структуру населення країни в цілому, кожного її регіону, адміністративно-територіального утворення.

На основі інформації про родинні стосунки між членами домогосподарств, одержуваної в процесі перепису, розраховують показники, що характеризують кількість домогосподарств (сімей, сімейних осередків), їх розмір і структуру. Дані про місце народження використовуються для вивчення міграції і дають інформацію про те, вихідці з яких регіонів і країн формують населення даного населеного пункту. Завдяки перепису населення збирається велика інформація про національний (етнічний) склад, сімейний стан, про освіту жителів країни і кожного її регіону, про економічну активність населення, про осіб зайнятих і тих, що шукають роботу, про їх статус в зайнятості, про поширеність різних джерел засобів існування.

Перепис населення, як правило, проводяться спільно з переписом житлового фонду, оскільки для комплексного аналізу важливо пов'язувати характеристики житла з характеристиками населення (*наприклад*, розмір житла в поєднанні з чисельністю і складом населення, що проживає в ньому).

Перепис населення дозволяє отримувати статистичні дані, що характеризують кожного жителя країни або території станом на певний момент часу. Особи, які померли до або народжені після цього моменту, в чисельність населення, врахованого у переписі, не включаються.

Загальні (національні) переписи проводять, як правило, один раз на десять років. Однак між переписами також необхідно мати актуальні відомості про населення. У цих цілях організований поточний облік демографічних подій – народжень, смертей, шлюбів, розлучень, зміни місця проживання. Він заснований на документальній реєстрації державними органами перерахованих вище подій.

Принципи та рекомендації ООН для системи статистичного обліку природного руху населення визначають, що статистика населення складається з «різних зведених показників, вироблених в результаті збору відомостей про окремі події природного руху населення, отриманих або по лінії цивільної реєстрації, або за допомогою інших методів». Такими подіями є: живородіння, смерть, внутрішньоутробна смерть, шлюб і розлучення. Ось чому в кожній країні повинна бути налагоджена належна поточна реєстрація подій природного руху населення.

Чисельність населення визначається як число жителів країни або її частини на основі даних перепису населення, а в період між переписами – на базі поточного обліку демографічних подій. До чисельності населення, отриманої на підставі підсумків останнього перепису, щорічно додаються ті, що народилися і ті, що прибули на дану територію та відраховуються померлі і вибулі з даної території.

Додатковим, але надзвичайно важливим джерелом даних про населення і демографічні процеси є *вибіркові обстеження населення*. Програми таких обстежень, як правило, носять більш детальний характер, ніж програми переписів населення. Обстеження, засновані на вибірковому методі, набули широкого поширення в статистичній практиці різних країн світу.

Інструментом, що дозволяє розрахувати чисельність населення у зв'язку з окремими характеристиками, є *реєстри населення*. Такі реєстри функціонують у ряді країн світу.

Реєстр населення – це регулярно актуалізований перелік жителів країни, що містить набір законодавчо встановлених персональних характеристик та призначений для службових цілей державного управління. Особливість цього виду обліку населення полягає в зберіганні і регулярному оновленні

індивідуальних даних за допомогою наданого кожному жителю неповторюваного ідентифікаційного номера.

Досвід європейських країн, провідних реєстрів населення, свідчить, що відомості в національному (центральному) реєстрі населення актуалізуються через взаємодію зі спеціалізованими реєстрами, що містять відомості про населення, *наприклад*, з реєстрами нерухомості, платників податків, державного соціального страхування і т.д.

Особливим джерелом даних про населення є *анамнестичні обстеження*, що являють собою джерело відомостей, сутність якого полягає в опитуванні людей про події та факти, що відбулися в далекому минулому. При цьому дані записують зі слів опитуваних на основі спогадів (*наприклад*, опитування жінок про всі випадки народження або смерті власних дітей).

При проведенні анамнестичних обстежень вкрай важливо враховувати вік опитуваних, час між датою події минулого і датою опитування, а також представництво вибіркової сукупності. Цінність анамнестического методу полягає в можливості отримання демографічних даних, які не можна почерпнути з інших джерел. При цьому виникають умови для реального відновлення хронологічної послідовності історичних подій. Одночасно не можна не рахуватися з тим, що кожній людині притаманні обмеженість і недовговічність пам'яті, а також суб'єктивізм відтворення фактів минулого.

В цілому, всі розглянуті джерела даних про населення володіють своїми специфічними перевагами та недоліками. У цьому зв'язку якість демографічної інформаційної бази в будь-якій державі земної кулі визначається тим, наскільки окремі джерела отримання даних пов'язані між собою і взаємно доповнюють один одного, компенсуючи ті чи інші слабкі сторони.

Щодо України, то останній перепис населення проводився у 2001 році. При цьому, основним джерелом статистичної інформації про чисельність і склад населення є дані Державної служби статистики України. Так, зокрема, станом на 1 січня 2019 року населення України становило 42,153 (див.табл. 5.12).

Як видно з таблиці 5.12, демографічні показники України зазнали чималих змін. Так, Україна за роки незалежності втратила майже 20% своїх громадян. Частково цьому посприяла анексія АР Крим сусідньою державою та військові дії на Сході країни, проте, основною причиною скорочення населення за роки незалежності є те, що мільйони українців покинули країну в пошуках роботи та вищого заробітку.

Звернемо увагу, що Державна служба статистики України має здійснити всеукраїнський перепис населення, який планують провести у листопаді-грудні 2020 року.

Таблиця 5.12

НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, млн. осіб	
роки	чисельність
1990	51,838
1991	51,944
1993	52,244
1995	51,728
1997	50,818
1999	49,918
2000	49,430
2001	48,923
2003	48,003
2005	47,280
2007	46,646
2009	46,143
2010	45,963
2011	45,778
2012	45,633
2013	45,553
2014	45,426
2015	42,929
2016	42,760
2017	42,585
червень 2017	42,482
січень 2018	42,386
січень 2019	42,153

**Примітка 1: Складено на основі даних Державної служби статистики України*

Примітка 2: з 2014 року чисельність населення без урахування окупованих територій (Криму, м. Севастополя, частини Донбасу)

7. Демографічні прогнози.

У системі показників, що характеризують поточні та перспективні демографічні тенденції на міжнародному рівні, важливу роль відіграють розрахунки імовірної чисельності населення (*демографічні прогнози*), які будують на основі гіпотез щодо майбутньої динаміки народжуваності, смертності та міграції населення.

Залежно від довжини періоду прогнозування виділяють *короткострокові* (до 5 років), *середньострокові* (на 5-20 років) і *довгострокові* (понад 20 років) демографічні прогнози.

Основний метод, який використовують при перспективних розрахунках чисельності населення, - *метод пересування населення по віках*, який дозволяє оцінювати прогностичні показники статеві-вікового складу населення.

Суть цього методу полягає в тому, що чисельність осіб певного віку, що живуть в базовому році, приписують до подальшого року, але як населення у віці старше на один рік, тобто дана вікова когорта як би «пересувається» у майбутнє. Очевидно, що через рік тільки частина цієї сукупності осіб перейде в наступну вікову групу, оскільки інша її частина не доживе до наступного віку. Чисельність тих, що дожили розраховується за таблицями смертності на основі значень вікових коефіцієнтів дожиття шляхом множення чисельності населення в певній віковій групі на відповідний коефіцієнт дожиття. Отримана величина характеризує чисельність населення через рік в наступній віковій групі. Для визначення загальної чисельності населення цей розрахунок проводиться шляхом підсумовування даних по всіх вікових групах.

Прогноз чисельності населення базується на вимірюванні цього показника як результату обліку оцінок можливих перспективних значень чисел народжень, смертей і сальдо міграції. Очікуване число народжених в обраному для прогнозу році розраховується шляхом множення чисельності жінок у віці 15-49 років на відповідні вікові коефіцієнти народжуваності. Прогнозне число померлих визначається як різниця між чисельністю населення на початок прогнозованого року (кінець базового року) і чисельністю населення, «пересунутого» на кінець прогнозованого року. Також використовують прогностичні показники міграції, що характеризують числа прибулих і вибулих в країну або регіон, або міграційний приріст. При цьому чисельності прибулих жінок в фертильному (репродуктивному) віці беруть участь у визначенні загального числа народжених.

Розрахунки перспективної чисельності населення ведуть по однорічним віковими групами (від 0 до 100 років), окремо по чоловікам і жінкам, міському і сільському населенню. В окремих країнах, оцінюють перспективну чисельність населення великих регіонів (провінцій, штатів, земель, округів і т.п.).

В сучасний період застосовують і альтернативний метод прогнозування населення. Він полягає в тому, щоб врахувати головні джерела невизначеності і оцінити ймовірність того, що фактична чисельність населення вийде за встановлені прогнозовані межі. Це так звані імовірнісні підходи до прогнозування чисельності населення. Вони не надають кілька варіантів оцінки чисельності населення, а дають єдину оцінку, що враховує невизначеність майбутнього розвитку в можливих межах коливань демографічних змінних.

Відділ народонаселення секретаріату ООН регулярно розробляє показники перспективної чисельності населення країн світу впродовж 50 років. В основі цих прогнозів лежать прийняті аналітиками допущення як сценарні умови, що

стосуються найбільш ймовірних тенденцій народжуваності, смертності та міграції населення.

Практичне значення всіх наведених вище показників міжнародної демографічної статистики виявляється в тому, що вони дозволяють розкрити тенденції розвитку суспільства, мають вплив на розвиток країн земної кулі в цілому, його окремих регіонів, а також політичних і соціально-економічних процесів, що стосуються окремих країн та їх груп.

Серед глобальних тенденцій, які змушують задуматися про перспективи людства, насамперед, слід виділити наступні *проблеми*:

- швидке зростання чисельності населення землі (період її подвоєння постійно скорочується) в умовах обмежених територіальних і ресурсних можливостей цивілізації;

- практично неконтрольоване зростання чисельності населення в країнах, що розвиваються, що приводить до виникнення голоду, зростання безробіття і неконтрольованої нелегальної міграції;

- помітне старіння населення економічно розвинених країн світу, що створює серйозні проблеми на ринку праці і змушує вдаватися до послуг зовнішньої трудової міграції;

- висока загальна і дитяча смертність в країнах, що розвиваються земної кулі, що призводить до низької тривалості життя та результативності заміщення поколінь;

- нерівномірне демографічний розвиток окремих регіонів Землі, що відбивається на пропорціях територіального розміщення трудових ресурсів і забезпеченні виробництва робочої силою та ін.

У доповіді ООН «Світові демографічні прогнози 2019: ключові моменти»¹⁵ зазначено, що протягом найближчих 30 років населення Землі зросте на 2 млрд. осіб і до 2050 року досягне 9,7 млрд. Однак загальні темпи зростання будуть продовжувати падати, і більше країн повинні пристосуватися до наслідків старіння населення. Також зауважено, що 50 % приросту населення протягом наступних трьох десятиліть спричинять такі 9 країни як: Індія, Нігерія, Пакистан, ДР Конго, Ефіопія, Танзанія, Індонезія, Єгипт і США.

За прогнозами аналітиків, в 2027 році Індія обжене Китай і посяде перше місце у світі за чисельністю населення. Кількість жителів тропічної Африки до 2050 року подвоїться.

Світові статистичні показники підтверджують, що населення планети старіє і цей процес особливо помітний у країнах Європи та Північної Америки.

¹⁵“The World Population Prospects 2019: Highlights”. Department of Economics and Social Affairs Population Dynamics. United Nation.

Це відбувається через збільшення тривалості життя та зниження рівня народжуваності.

Також зростає кількість країн, в яких спостерігається скорочення населення. Це пов'язано, в першу чергу, з падінням рівня народжуваності та міграцією. До 2050 року в 55 країнах чисельність населення скоротиться як мінімум на 1% або більше.

Таким чином, *демографічна статистика* є найважливішим напрямком і інструментом аналізу міжнародної ситуації, тому що саме тенденції розвитку населення, динаміка його чисельності, складу і розміщення зумовлюють результативність економічної діяльності як на державному, так і на міждержавному рівнях, формують умови для позитивної або негативної зміни соціально-політичної ситуації в окремих країнах, регіонах світу і на планеті в цілому.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНА СТАТИСТИКА ПРАЦІ

1. Статистика економічної активності населення.
2. Статистика зайнятості.
3. Статистика неформальної зайнятості.
4. Вимірювання затрат праці і використання робочого часу.
5. Статистика безробіття.

1. Статистика економічної активності населення.

Все населення залежно від діяльності поділяється на три категорії: зайняті, безробітні та особи, що не включаються до складу робочої сили.

Економічно активне населення – частина населення у віці, встановленому для вимірювання економічної активності населення, забезпечує у розглянутий період пропозиція робочої сили для виробництва товарів і послуг. У різних країнах світу застосовуються різні вікові критерії. У більшості країн встановлюється тільки нижня межа, як правило, це 15 років.

У чисельність економічно активного населення включаються особи, зайняті економічною діяльністю, та безробітні.

Розрізняють «населення, активне в даний період (робоча сила)» і «зазвичай активне населення».

Населення, активне в даний період (робоча сила), включає всіх осіб у віці, встановленому для вимірювання економічної активності населення, які задовольняють вимогам віднесення до зайнятим і безробітним протягом короткого періоду часу, наприклад тижні.

Зазвичай економічно активне населення включає всіх осіб у віці, встановленому для вимірювання економічної активності, у яких протягом звітного року сумарна тривалість зайнятості та безробіття була 26 тижнів і більше. Якщо протягом тижня особа мала роботу хоча б протягом однієї години, то цей тиждень визнається тижнем зайнятості.

Особами, основним видом активності яких протягом року була зайнятість, вважається зазвичай економічно активне населення, у якого кількість тижнів зайнятості перевищувало або було дорівнює кількості тижнів без роботи. Безробітні – це зазвичай економічно активне населення, у якого кількість тижнів безробіття перевищувала кількість тижнів зайнятості протягом року.

Особами, зайнятими економічною діяльністю, є ті, які у розглянутий період:

- Виконували роботу (хоча б 1:00 на тиждень) за наймом за винагороду грошима або натурою, а також не за наймом для отримання прибутку або сімейного доходу незалежно від термінів отримання винагороди або доходу за свою діяльність;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкатов Б.І. Міжнародна статистика. *Статистика населення. 2015. Підручники для студентів онлайн (info{am}stud.com.ua) 2015 – 2020.* URL: https://stud.com.ua/36107/statistika/dzherela_statistichnoyi_informatsiyi_naseleण्या (дата звернення 13.02.2020)
2. Воеводкина Л.Г. Макростатистический инструментарий распределенных вычислительных систем: учебное пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. 80 с.
3. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Записка Генерального секретаря міжсекретаріатської робочої групи по національним рахункам від 14.12.2009 р. Комітет статистики ООН.
5. Иванов Ю.Н., Рябушкин Б.Т. Основы международной статистики: Учебное пособие. М.: МЕСИ, 1986.
6. Камінь А. Раси людей (фото). Сучасні раси людей на планеті та їх походження. *Народний оглядач. Портал стратегічних новиню від 13.11.2015 року.* URL: <https://www.ar25.org/article/rasy-lyudey-foto-suchasni-rasy-lyudey-na-planeti-ta-yih-pohodzhennya.html> (дата звернення 12.02.2020)
7. Концепція розвитку системи національних рахунків. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 р. № 413-р. URL: <http://uazakon.com/document>.
8. Кремлёв Н.Д. Система национальных счетов: учебное пособие; изд. 2-е исправленное и дополненное. Курган: Издательство Курганстат., 2009. 303 с.
9. Макроекономіка та макроекономічна політика: навчальний посібник. А.Ф.Мельник, Т.Л.Желюк, О.В.Длугопольський, О.В.Патухник: [наук.ред. А.Ф.Мельник]. К. : Знання, 2008. 649 с.
10. Международная статистика: учебник для бакалавриата и магистратуры [под ред. Б. И. Башкатова, А. Е. Суринова]; 3-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2019. 593 с., С. 67-120. URL: <https://urait.ru/viewer/mezhdunarodnaya-statistika-442574#page/1> (дата обращения: 11.02.2020).
11. Международная статистика: учебник для магистров [под ред. Б. И. Башкатова, А. Е. Суринова]; 2-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2013. 701 с.
12. Методологічні положення щодо організацій робіт за програмою міжнародних зіставлень 2017 року. *Наказ № 113 від 27.06.2018 року.* Державна служба статистики. Київ: 2018. 30 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/113/mp_pmz.pdf
13. Моторин Р. Міжнародна статистика: Вища школа. 1993. 203 с.
14. Моторин Р.М. Міжнародна економічна статистика: підручник. К.: КНЕУ, 2004. 324 с.

15. Моторина Р.М., Моторина Т.М. Система національних рахунків. К.: КНЕУ, 2001. 36 с.
16. Образцова О.И. Система национальных счетов: учеб. / О. И. Образцова, О. В. Копейкина ; Гос. ун-т: Высшая школа экономики. М.: изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. 460 с.
17. Офіційний сайт Державного комітету статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Підгорний А.З. Демографічна статистика: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ. 2010. 166 с.
19. Підгорний А.З., Милашко О.Г. Система національних рахунків: навчальний посібник. Одеса : ОДЕУ, 2009. 121 с.
20. Підгорний А.З., Милашко О.Г., Русева О.П. Міжнародна статистика: навчальний посібник. Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2012. 162 с.
21. Статистика: підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін. [за наук. ред. д-ра екон. наук С.С. Герасименко]; 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2000. 467 с.
22. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 541 с.
23. Южаніна Н. Що знову не так із гармонізованою системою опису та кодування товарів? ЛІГА. Блоги. Авторський блог Ніни Южаніної від 05.06.2019 року. URL: <https://blog.liga.net/user/nyuzhanina/article/33608> (дата звернення 10.08.2019)
24. 9.7 billion on Earth by 2050, but growth rate slowing, says new UN population report. *UN News. Global perspective. Human stories.* Economic Development 17 June 2019. URL: <https://news.un.org/en/story/2019/06/1040621> (дата звернення 13.02.2020)
25. Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination. URL: <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-and-emigrant-populations-country-origin-and-destination>